

Ylisukupolvisen trauman huomioiminen
läheissijoitusprosessin arvioinnissa ja päätöksenteossa

SANNA LAINE

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Sosiaalityö

Pro gradu -tutkielma

Lokakuu 2015

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

LAINEN, SANNA: Ylisukupolvisen trauman huomioiminen läheissijoitusprosessin arvioinnissa ja päätöksenteossa.

Pro gradu -tutkielma, 90 sivua, 5 liitesivua

Sosiaalityö

Ohjaajat: Leena Autonen-Vaaraniemi ja Tarja Pösö

Lokakuu 2015

Tutkimus käsittelee läheissijoitusprosessin arviointia ja päätöksentekoa tilanteissa, joissa lapsi ollaan sijoittamassa omille isovanhemmilleen. Ensimmäisenä tutkimustehtävänä oli selvittää, millainen on läheissijoitusprosessi ja millaisia eri osapuolten väliseen vuorovaikutukseen liittyviä seikkoja sosiaalityöntekijät siinä havainnoivat ja millaisin menetelmin he tietoa keräävät. Tutkimuksen tarkempana fokuksena ja toisena tutkimustehtävänä oli selvittää, miten sosiaalityöntekijät huomioivat ylisukupolvisen trauman arviointi- ja päätöksentekoprosessissa. Ylisukupolvisella traumalla tässä tutkimuksessa tarkoitetaan ilmiötä, jossa vanhemman lapsuudessaan kokema trauma välittyy seuraavalle sukupolvelle vuorovaikutussuhteissa.

Tutkimusaineisto on kerätty toiminnallisista ryhmähaastatteluista kolmessa suuressa kaupungissa. Jokaisesta kaupungista koottiin kaksi ryhmää, jolloin haastateltavia oli kaikkiaan 20 arviointi- ja päätöksentekoprosessissa mukana olevaa työntekijää. Haastateltavat työskentelevät lastensuojelun avohuollossa ja asiantuntijayksikössä. Haastattelu oli teemahaastattelu, jossa ryhmän jäsenille annettiin keskustelun aihe ja haastattelija esitti tarkentavia kysymyksiä. Haastateltavat tekivät haastattelun aikana kuvion, johon kokosivat keskustelun pohjalta tärkeimmät läheissijoitusprosessissa kartoitettavat, vuorovaikutuksen havainnointiin liittyvät asiat. Haastatteluissa tehdyt kuviot toimivat analyysissa keskusteluaineistoa tukevana aineistona. Ensimmäiseen tutkimustehtävään vastataan aineistolähtöisellä sisällön analyysillä ja toiseen tehtävään teoriaohjaavalla sisällön analyysillä, jossa näkyy abduktiivinen orientaatio.

Tutkimuksessa selvisi, että arviointi- ja päätöksentekoprosessissa sosiaalityöntekijät keräävät laajasti tietoa henkilöiden välisestä vuorovaikutuksesta. Arviointiprosessin voi jakaa kolmeen vaiheeseen, jotka ovat valmistelun vaihe, sukulaisselvitys ja päätöksen teko. Sukulaisselvityksessä tärkeinä teemoina nousivat esiin pohjatietojen, kasvatuskysymysten, yhteistyökyvyn ja läheissijaisvanhemman tuen tarpeen arviointi. Päätöksenteon pohjana käytetään annettua, itse havaittua ja vaikeasti sanoitettavaa, pimentoon jäävää tietoa. Sukulaisselvityksessä ylisukupolvisen trauman tarkastelu ei ole systemaattista, mutta työntekijät tekevät runsaasti havaintoja eri osapuolten vuorovaikutussuhteista, jotka ovat myös ylisukupolvisen traumaan liitettävissä. Trauman siirtymämekanismeista parhaiten tunnistettiin kaltoinkohteluun tottumiseen sekä vääristyneeseen vuorovaikutukseen viittaavia ilmiöitä. Sen sijaan traumamuistuttajiin liittyvään kaltoinkohteluun ja dissosiativiseen amnesiaan liittyviä havaintoja ei juurikaan tehdä. Tämä tulos tuo uuden lisän aiheen tiimoilta käytävään keskusteluun.

Asiasanat: Trauma, vuorovaikutus, sukupolvisuhteet, läheissijoitus, arviointi, päätöksenteko

University of Tampere
School of Social Sciences and Humanities

LAINEN, SANNA: Considering intergenerational trauma in the evaluation and decision-making phases of the kinship foster care processes

Master's Thesis, 90 pages, 5 appendix pages

Social Work

Supervisors: Leena Autonen-Vaaraniemi and Tarja Pösö

October 2015

The study addresses kinship foster care evaluation and decision-making in the situations, where a child is considered to be placed to his/her grandparents. The first research task was to explore the kinship foster care processes in general, and the tools used for information gathering regarding the interaction between the child, the parent and the grandparent in kinship foster care. The study was further focused on the second research task, to examine, how social workers take intergenerational trauma into account in their evaluations and decision making regarding kinship foster care. Intergenerational trauma is in this study defined as a setting, where parent's childhood trauma is being transmitted to the child through interaction.

The empirical data of the study was gathered through interactive focus group interviews in three major cities. In each city, two groups were formulated. Altogether 20 people involved in the kinship foster care processes were interviewed. The interviewees work in the child protection services as social workers and other experts. The interviews can be labeled as thematic interviews; the groups were given a broad, focal discussion theme, and the interviewer directed the discussion through a set of more detailed questions. During the interviews, the group drew a chart (or a picture) that represented a summary of the most important factors that is taken into consideration in kinship foster care evaluation. Thus, the first research task was completed through inductive content analysis based on the interviews. The second research task was completed with a more theoretically grounded, abductive orientation. The charts created by the groups supported the content analyses with respect to the both research tasks.

As a result, the study suggests that in the evaluation and decision-making related to the kinship foster care process, information about the interaction among the parties involved is being gathered quite extensively. The evaluation process can be divided into three phases: preparation, evaluation of kin and decision making. In the evaluation of kin, the following topics were emphasized: assessing the background information, approach for raising up children, abilities for cooperation and the need for support of the kinship foster care parent. As a basis for the decision-making, the social workers use information given to them and observed by them and such information that is difficult to make sense by them. In the evaluation of kin, the intergenerational traumas are not systematically considered, but the interviewed social workers identify several aspects that are related to the interaction among the parties involved, and can be associated with intergenerational trauma. Among the transmission mechanisms of the intergenerational traumas, the interviewees identify most clearly the mechanisms of getting used to abuse and interaction distortion. At the same time dissociative amnesia or abuse triggered by trauma reminders is neither much considered nor used in decision making. This finding represent a novel contribution of the study and opens avenues for further research in this topic.

Key words: Trauma, interaction, kinship foster care, evaluation, decision-making

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	VUOROVAIKUTUS SUKUPOLVIEN VÄLISISSÄ SUHTEISSA	3
3	TRAUMA SUKUPOLVIEN VÄLISESSÄ VUOROVAIKUTUKSESSA	8
3.1	Traumatisoituminen.....	9
3.2	Trauman siirtyminen sukupolvelta toiselle	12
3.3	Traumatisoitumiseen vaikuttavat suojaavat ja riskitekijät	19
4	LÄHEISSIJOITUKSET TUTKIMUKSEN KOHTEENA	22
5	PÄÄTÖKSENTEKO JA ARVIOINTI LASTENSUOJELUSSA	27
6	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	34
6.1	Tutkimuskysymykset.....	34
6.2	Tutkimuksen alkuvaiheiden toteutus.....	35
6.3	Aineisto	36
6.4	Aineiston analyysin toteutus	40
6.5	Tutkimuksen eettisyys	43
7	PÄÄTÖKSENTEKO SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN KOKEMUKSENA.....	45
7.1	Valmistelun vaihe.....	46
7.2	Sukulaisselvitys	47
7.2.1	Läheissijaisvanhemman tuen tarpeen arviointi	51
7.2.2	Eri osapuolten yhteistyökyvyn arviointi	52
7.3	Päätöksenteon vaihe	54
7.3.1	Arvioinnista saatavan tiedon luotettavuus	54
7.3.2	Päätöksenteko ja tiedon punnitseminen	56
8	YLISUKUPOLVISEN TRAUMAN HUOMIOIMINEN.....	59
8.1	Traumataustan selvittäminen osana arviointia	60
8.2	Siirtymämekanismien havainnoiminen arvioinnissa.....	63

8.3	Voimavaralähtöisyys sukulaisselvityksessä.....	73
9	POHDINTAA	75
10	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	82
	LÄHTEET.....	86
	Liite 1: Haastattelukutsu	91
	Liite 2 : Haastattelun taustakysymykset.....	92
	Liite 3: Tehtävänanto ja tukisanat haastattelussa.....	93
	Liite 4: Suostumus aineiston käyttöön	95

KUVIOLUETTELO

	Kuvio 1: Ylisukupolvisen trauman siirtymämekanismien suhde toisiinsa	18
	Kuvio 2: ”Sijaishuoltopaikan valintaa koskevan päätöksenteon vaiheet” (Laakso 2013, 62).....	29
	Kuvio 3: Läheissijoitusten arviointi ja päätöksentekoprosessi	46
	Kuvio 4: Arvioinnissa kootun tiedon eri tasot	76

TAULUKKOLUETTELO

	Taulukko 1: Haastateltavien jakautuminen kaupungeittain ja yksiköittäin	38
	Taulukko 2: Trauman siirtymämekanismeihin viittaavien mainintojen esiintyvyys kaikissa haastatteluissa yhteensä.....	59

1 JOHDANTO

Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa läheissijoitusprosessin arvioinnin ja päätöksenteon tueksi. Tutkimuksen tehtävänä on selvittää, millaiseen ja millä tavoin koottuun eri osapuolten vuorovaikutusta koskevaan tietoon sosiaalityöntekijät pohjaavat päätöksensä läheissijoitusprosesseissa. Tutkimuksen tarkempi huomio kiinnittyy toisen tutkimustehtävän osalta siihen, miten sosiaalityöntekijä tarkastelee ja arvioi sukupolvien välistä vuorovaikutusta ylisukupolvisen trauman näkökulmasta ja sen tuottamia riskejä ja mahdollisuuksia läheissijoitusprosessissa. Läheissijoitusten osalta tutkimuksessa keskitytään tilanteisiin, joissa suunnitellaan lapsen sijoittamista tämän omille isovanhemmille huostaanoton yhteydessä. Tässä tutkimuksessa ylisukupolvisella traumalla tarkoitetaan ilmiötä, jossa erilaisin vuorovaikutusmekanismein vanhemman lapsuudessa kokemat traumaattiset tapahtumat ja niihin liittyvä traumaoireilu heijastuvat monin tavoin myös lapsen elämään, vaikuttaen myöhemmin myös tämän tapaan toimia vanhempana omille lapsilleen. Tutkielmassa keskitytään perheen sisäisiin kaltoinkohtelukokemuksiin traumaattisina kokemuksina ja siihen, miten ne vaikuttavat isovanhemman kykyyn toimia sijaisvanhempana omalle lapsenlapselleen. Ylisukupolvista traumaa ei nähdä tutkimuksessa automaattisesti läheissijoituksen estävänä ilmiönä, vaan mahdollisuutena löytää uusia näkökulmia päätöksentekoon, lapsen edun toteutumiseen, läheissijoituksen tukemiseen ja yleisemmin läheissijoituskeskusteluun.

Kun asiakkaana olevan lapsen kohdalla täyttyvät huostaanoton kriteerit ja pohditaan, mikä sijaishuollon muoto tälle valitaan, on läheissijoitus yksi vaihtoehto ammatilliselle perhesijoitukselle, sijaisperheille ja laitokselle. Läheissijoituksella tarkoitetaan lapsen sijoittamista tämän läheisverkostoon. Tästä voidaan käyttää myös termiä sukulaissijoitus silloin, kun sijaisperhe on sukua sijoitettavalle lapselle. Kun sosiaalityöntekijä on löytänyt lapsen läheisverkostosta henkilön, joka voisi toimia läheissijaisvanhempana, alkaa sijaisvanhemman kanssa yhdessä toteutettava prosessi, jonka tavoitteena on arvioida henkilön valmiuksia toimia kyseisen lapsen sijaisvanhempana. Arviointiprosessin tavoitteena on löytää lapselle parhaiten sopiva kasvuympäristö, joka pystyy tukemaan lasta ja korjaamaan vaikeiden kokemusten lapselle aiheuttamia vaurioita tarjoamalla lapselle turvallisen elinympäristön, jossa lapsi saa hoivaa ja huolenpitoa, pysyvyyttä, ennustettavuutta ja jatkuvuutta (kts. Kalland 2011, 207; Tuovila 2008, 29–36). Läheissijoitukset on Suomen laissa määritelty ensisijaisiksi vaihtoehdoiksi (Lastensuojelulaki 2007/417, 32§) ja tätä usein perustellaan muun muassa olemassa olevalla kiintymyssuhteella ja pysyvyydellä (kts. Ryan, Hong, Herz &

Hernandez 2010, 1827). Läheissijoituksissa kuitenkin on omat ongelmansa, jotka usein liittyvät sukulaisuuteen tai konflikteihin sijaisvanhemman ja biologisen vanhemman välillä (mm. Kiraly & Humphreys 2013,a 358). Sosiaalityöntekijän tehtävä on arvioida, miten valmennettava läheinen pystyy toteuttamaan sijaishuollon tehtävän kyseisen lapsen kohdalla. Tutkimuksen tavoitteena onkin selvittää, millaiseen ja millä tavoin koottuun sukupolvien välistä vuorovaikutusta koskevaan tietoon pohjautuen sosiaalityöntekijä valmistelee läheissijoitusprosessin päätöksen. Päätöksenteolla tässä tutkimuksessa tarkoitetaan sitä prosessia, jossa sosiaalityöntekijä tai työpari yhdessä valmennuksen yhteydessä arvioivat sijaisvanhemmaksi haluavan kykyä ja valmiuksia toimia sijaisvanhempana. Kyseessä on laadullinen tutkimus, joka toteutetaan ryhmähaastattelemalla arviointiprosessiin osallistuvia lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä. Aineisto analysoitiin sisällön analyysin keinoin.

Kiinnostus ylisukupolvista traumaa kohtaan on henkilökohtainen. Olen toiminut koulutettuna kokemusasiantuntijana yli kolme vuotta ja tehnyt paljon koulutus- ja asiakastyötä ylisukupolvisen trauman tiimoilta omakohtaisia kokemuksia hyödyntäen. Ylisukupolvisuus on noussut sosiaalityössä ja lastensuojelussa ajankohtaiseksi aiheeksi. Läheissijoituksen tutkimiseen sain innoitteen sekä oman yliopiston praksistiimin tutkielmapyynnöstä että keskustellessani ohjaajani kanssa. Nopea muutos läheissijoituskäytännöissä on mielenkiintoinen. Aiemmin niitä välteltiin ylisukupolvisten ongelmien vuoksi, mutta nyt laki asettaa sen ensisijaiseksi vaihtoehdoksi. Lastensuojelulaki, läheissijoituksiin liittyvät ristiriitaisuudet, sijaisperheiden puute ja taloudelliset seikat voivat vaikuttaa läheissijoituspäätöksiin, jonka vuoksi lisätiedon tuottaminen työn tueksi on tärkeää.

Aloitan esittelemällä sukupolvien välistä vuorovaikutusta perhe- ja sukupolvitutkimusten valossa. Ensimmäisen luvun tavoitteena on luoda lukijalle yleinen käsitys perhesuhteista, sukupolvien välisestä vuorovaikutuksesta ja kasvatuskäytäntöjen muutoksesta eri sukupolvien välillä. Tämän yleisen kuvan pohjalta voidaan seuraavassa luvussa siirtyä tutkimaan ylisukupolvista traumaa, joka näyttäytyy sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa. Luvussa kaksi esittelenkin, mitä tarkoittaa traumatisoituminen, millä mekanismeilla trauma siirtyy sukupolvelta toiselle ja millaiset tekijät vaikuttavat siihen, kuinka henkilö selviää traumaattisista kokemuksistaan. Seuraavaksi paikannan tutkimukseni suhteessa aiempaan läheissijoitustutkimukseen sekä selvitän, mitä kirjallisuudessa kerrotaan läheisten arvioinnista ja päätöksenteosta sosiaalityössä ja sijoitusprosessissa. Tämän taustoituksen jälkeen siirryn esittelemään miten toteutin tutkimukseni; mitkä ovat tutkimuskysymykseni, miten keräsin tutkimusaineistoni sekä muun käytännön toteutuksen. Toteutuksen esittelyn jälkeen kuvailen tutkimustulokseni, pohdintani ja johtopäätökseni.

2 VUOROVAIKUTUS SUKUPOLVIEN VÄLISISSÄ SUHTEISSA

Jotta sosiaalityöntekijä voisi arvioida ylisukupolvista traumaa läheissijoitusprosessissa, on tämän tärkeää tietää yleisellä tasolla perheenjäsenten ja sukupolvien välisestä vuorovaikutuksesta ja niiden merkityksestä henkilön hyvinvoinnille. Perhesuhteisiin vaikuttavat biologiset, taloudelliset, sosiaaliset, moraaliset ja emotionaaliset tekijät yhtä aikaa. Perhesuhteet ovat usein jännitteisiä ja niihin liittyy velvollisuuksia, lojaliteetteja ja vastuita, joita ystävyyssuhteisiin ei välttämättä kuulu. Perhesuhteita säädellään yhteiskunnassa normeilla ja käytännöillä. Ihmisellä on monia yhtäaikaista perhesuhteita, joihin liittyy erilaisia rooleja ja velvoitteita. Perhetutkimuksessa perheitä lähestytään rakenteellisesta, kulttuurisesta, yhteiskunnallisesta sekä suhde- ja yksilötason näkökulmista. (Sevón & Notko 2008, 13–21.) Sosiaalityöntekijän oma perhekäsitys voi vaikuttaa siihen, miten hän tarkastelee läheissijoitusprosessissa sukupolvien välistä vuorovaikutusta. Aloitan esittelemällä perhe- ja sukupolvisuhteita kiintymyssuhdeteoriaan perustuen. Perheiden sisästä vuorovaikutusta on usein tutkittu lapsen ja tämän vanhemman välisenä vuorovaikutuksena erityisesti kiintymyssuhdeteorioiden kautta, ja traumaterapiatkin perustuvat osin kiintymyssuhdeteorioihin. Koska läheissijoituksia usein perustellaan olemassa olevan kiintymyssuhteen vuoksi, on kiintymyssuhteisiin perehtyminen tämänkin vuoksi perusteltua. Luvun lopuksi käsiteltävä sukupolvitutkimus antaa viitteitä siitä, millaista suomalainen sukupolvien välinen vuorovaikutus tutkimusten mukaan on.

Bowlbyn (1988) mukaan kiintymyssuhdeteoria perustuu ajatukseen siitä, että lapsella on synnynnäinen tarve saada hoivaa ja turvaa vanhemmiltaan. Lapsen hoivaajan tulisi olla herkästi virittyneenä samalle taajuudelle lapsen kanssa oppiakseen ymmärtämään lapsen antamat signaalit ja pystyäkseen tarjoamaan lapselle sitä, mitä tämä kulloinkin tarvitsee. Perushoivan, eli ruuan, unen, puhtauden ja vaatteiden lisäksi, vanhempien tehtävä on auttaa lasta tunteiden säätelyssä. Kun lapsi pelästyy, hän tarvitsee hoivaajan auttamaan rauhoittumisessa. Vanhemman kyky virittyä lapsen kanssa samalle taajuudelle pohjautuu tämän omaan lapsuuteensa ja omiin kokemuksiinsa hoivatuksi, kuulluksi ja kohdatuksi tulemisesta. Vanhemman ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa lapselle muodostuu ensimmäisten elinvuosiensa aikana kiintymyssuhde vanhempiinsa. Kiintymyssuhde molempiin vanhempiin voi olla erilainen. Bowlby loi teorian, jonka mukaan herkästi virittyneiden ja lapsen tarpeisiin reagoivien äitien lapsista kasvoi tasapainoisempia ja kiintymyssuhde muodostui turvalliseksi. Sen sijaan haastavissa olosuhteissa eläneille lapsille muodostui turvaton kiintymyssuhde, jonka vuoksi heistä kasvoi usein aikuisia, jotka herkemmin altistuivat uusille haastaville elämäntilanteille ja jotka omalla toiminnallaan vanhempana siirsivät saman taipumuksen omille lapsilleen. (Emt.) Kiintymyssuhteen laatu on suhteellisen pysyvä, mutta samalla ihmisellä voi

olla useita erilaisia kiintymyssuhteita eri ihmisten kanssa. Kiintymyssuhde voi myös muuttua lapsen kasvaessa ja tämän tarpeiden muuttuessa. (Bowlby 1988, 12; Tamminen 2004, 51.) Myös Hautamäki A., Hautamäki L., Maliniemi-Piispanen ja Neuvonen (2008) kuvailevat suomalaiseseen, sukupolvien yli siirtyvään kiintymyssuhteeseen keskittyvään tutkimukseensa pohjautuen, kiintymyssuhteiden pysyvän jokseenkin samanlaisina sukupolvelta toiselle. Aineistona oli 34 perhettä, joista tutkimukseen osallistui yhteensä 135 henkeä. Pysyvyyttä esiintyy tutkimuksen mukaan etenkin suvuissa, joissa vallitsee turvallinen kiintymyssuhde. Turvattomat kiintymyssuhteet sen sijaan toisinaan muuttuvat turvallisiksi. Hautamäen ja kumppaneiden (2008) tutkimuksen mukaan Suomessa esiintyy lasten ja vanhempien välillä eniten välttelevää kiintymyssuhdetta, joka tutkijoiden mukaan oli yhdenmukainen aiempien vastaavien tutkimusten tulosten kanssa.

Suomalaisia kiintymyssuhteita ja niiden jatkuvuutta ovat tutkineet myös Kouvo, Virtanen ja Silvén (2003). Heidän aineistonaan oli 36 lasta ja heidän molemmat vanhempansa. Tutkijat totesivat, että äideistä aineiston mukaan 69 % ja isistä 45 % on autonomisia, omaa lapsuuttaan realistisesti arvioivia ja lapsuudesta avoimesti puhuvia kasvattajia. Äideistä 22 % ja isistä 53 % piti etäisyyttä omiin vaikeisiin lapsuuden kokemuksiinsa, vähätelivät niiden merkitystä ja kertoivat omasta lapsuudestaan ristiriitaisesti. 8 % aineiston äideistä ja 6 % isistä olivat vielä vahvasti sidoksissa omiin kasvattajiinsa, heillä oli paljon selvittämättömiä ristiriitoja ja oman lapsuuden muistelu oli hämmentävää, sillä siihen liittyi paljon vahvoja tunteita. Vanhemman suhde omaan lapsuuteen näytti tutkimuksen mukaan vaikuttavan siihen, millainen kiintymyssuhde tämän lapsille kehittyi. Autonomisille vanhemmille syntyi useammin turvallinen kiintymyssuhde lapsensa kanssa kuin ei-autonomisilla vanhemmilla. Tulos on näin ollen samansuuntainen kuin Hautamäen ym. (2008) tutkimuksissa. Kouvo (2003) kumppaneineen kuitenkin huomauttaa, että kiintymyssuhteen muodostumiseen vaikuttavat monet seikat, jonka vuoksi kiintymyssuhteen jatkuvuus sukupolvelta toiselle ei ole yksioikoisen selvää. Tutkimuksen mukaan näyttää siltä, että äidin ja lapsen välinen turvallinen kiintymyssuhde vaikuttaa myös siihen, millaiseksi lapsen kiintymyssuhde muihin läheisiin ihmisiin muodostuu (Kouvo 2003, 39). Molempien tutkimusten aineistoista löytyy paljon perheitä, joissa lapsella on erilainen kiintymyssuhde vanhempiinsa, kuin vanhemmilla on ollut omiin vanhempiinsa. Voitanee olettaa, että muun muassa vanhempien omat elämänpolut, persoonallisuuden piirteet ja tehdyt valinnat vaikuttavat myös paljon siihen, millaiseksi kiintymyssuhde omiin lapsiin muodostuu. Tällaisia asioita käsitellään enemmän tämän tutkimuksen traumaa käsittelevän luvun loppupuolella.

Perheenjäsenten välistä vuorovaikutusta on tutkittu paljon muun muassa psykologian tieteenalalla. Punamäki (2011) jäsentää perheiden vuorovaikutusta ja kuvaa erilaisia perhetyyppejä niiden

tunneilmaisun ja viestinnän mukaan. Tasapainoisessa perheessä vanhemmat ovat emotionaalisesti läheisiä, mutta samaan aikaan itsenäisiä. Tunnekokemusten käsittely on avointa ja rakentavaa. Etäisissä perheissä läheisyyttä vierastetaan eikä tunteita jaeta. Lapsi joutuu vetäytymään ja hänen emotionaalinen kehityksensä voi vaarantua. Ristiriitaisissa ja kriisiytyneissä perheissä vanhempien suhde lapseen on ristiriitainen ja vaikeaselkoinen. Vanhempien tunteiden ilmaisu on liioiteltua joka rasittaa lasta. Yhteen kietoutuneissa perheissä yksilöt eivät pääse itsenäistymään, vanhemmat voivat olla liian huolehtivia ja niissä voi esiintyä liittoumia perheenjäsenten kesken. (Punamäki 2011, 109–111.) Väänänen (2013) on tutkinut perhedynamiikan merkitystä lapsen hyvinvoinnille haastatteleamalla lapsia, heidän vanhempiaan ja opettajiaan. Tutkimuksen mukaan perhedynamiikan toimivuudella oli yhteys lapsen hyvinvoinnille. Perheissä, joissa vanhempien mielestä oli ongelmia kommunikoinnissa, eristäytyneisyyttä ja roolikonflikteja, esiintyi myös heidän kokemuksensa mukaan lapsella tunne-elämän vaikeuksia, käyttäytymisen ongelmia, ylivilkkautta, vaikeuksia kaverisuhteissa tai sosiaalisissa taidoissa. Depressiivisten lasten perheissä dynamiikka toimi huonommin kuin muissa perheissä. Väänänen mukaan perhedynamiikka muuttuu perheen kehityksellisten vaiheiden, sosiaalisten ja rakenteellisten olosuhteiden ja elämäntapahtumien mukaan. Lisäksi perhedynamiikka voi muuttua kehämäisesti, jolloin dynamiikan toimimattomuus voi luoda ongelmia, jotka saattavat vaikeuttaa perheen vuorovaikutusta. (Emt. 82, 93, 98.)

Kemppainen (2001) puolestaan on tutkinut kolmen sukupolven kokemuksia kotikasvatuksesta haastatteleamalla 70-luvulla syntyneitä, heidän vanhempiaan ja isovanhempiaan Suomessa. Yhteistä kaikille sukupolville oli rajojen, sääntöjen ja kurin kunnioitus. Kasvatustyyliä oli selvää jatkuvuutta, mutta täydellisestä jatkuvuudesta ei ollut kyse, sillä kasvattaja voi oppia uusia kasvattamistyyliä ja soveltaa niitä nykyaikaan paremmin sopivaksi. Jokaisessa sukupolvessa oli havaittavissa irtiottoja omien vanhempien kasvatustyyleistä. Kemppaisen mukaan oman lapsuuden kasvatuskokemusten tietoinen pohdinta mahdollistaa oman vanhemmuuden muokkaamisen erilaiseksi ja sukupolvien ketjun katkaisemisen. (Emt. 149–151.) Bertaux ja Thompson (2005, 1–2) kuvaavatkin teoksessaan useimpien vanhempien pyrkivän siirtämään eteenpäin vain itse hyväksi toteamiaan malleja omasta lapsuudestaan. Joskus vanhemmat pyrkivät tietoisesti toimimaan täysin päinvastoin kuin omat vanhemmat ovat toimineet. He mainitsevat, että tällaisessa irtaantumisessa oleellisessa osassa ovat muut sosiaaliset verkostot, kuten ystäväpiiri tai uskonnolliset yhteisöt.

Kemppaisen (2001) tutkimus teki näkyväksi kasvatuskäytäntöjen muutoksen kolmen sukupolven kokemusten ja muistojen avulla, vaikka haastattelun kulkuun onkin varmasti vaikuttanut se, että suvun nuoremman sukupolven edustaja on itse haastatellut omat sukulaisensa. Haastateltujen

isovanhempien lapsuudessa oli tavallista, että vanhemmat tekivät paljon töitä, mutta siitä huolimatta vanhemmat sukupolvet eivät jälkikäteen muistellen kokeneet lapsuuttaan turvattomana. Vaikka hellyyttä ei juuri omilta vanhemmilta oltu saatukaan, oli turvaa saatu sisaruksilta ja muilta sukulaisilta, kuten isovanhemmilta. (Emt. 58, 153–159). Muut läheiset olivat toimineen korvaavina kiintymyssuhteina omien vanhempien poissa ollessa. Suomen sodat ovat voineet vaikuttaa myös tämän ajan vanhemmuuteen ja seuraavan sukupolven kasvatukseen, vaikka niitä ei juuri Kempvaisen (2001) aineistossa tuotukaan esiin. Suomen sotilaita tutkinut Kivimäki (2013) teki työssään näkyväksi sotien aiheuttamat traumat. Sotien jälkeen sotilailta esiintyi paljon alkoholin käyttöä ja siitä johtunutta holtitonta käytöstä sekä itsemurhia. Sotaan liittyvistä psykiatrisista haasteista vaiettiin ja niistä kärsiviin suhtauduttiin tuomitsevasti. (Kivimäki 2013, 42–44, 81, 386) Hiljaisuuden kulttuuri ja kokemuksista vaikeneminen saattoi vaikuttaa sukupolvien väliseen vuorovaikutukseen. Sotien aiheuttamia ylisukupolvisia traumoja tutkinut Punamäki (2005) toteaa, että lapsi voi kokea salaisuuksien olemassaolon taakkana ja tietämättömyys voi aiheuttaa tuskaa. Lapsi voi aistia vanhemman tunteet, mutta joutuu luomaan itse mielikuvat niiden aiheuttamista tapahtumista esimerkiksi median tai myöhemmin historiankirjoitusten avulla. Sotien aikana erityisesti raskaana olevat naiset ja vauvat tarvitsevat erityistä tukea ylisukupolvisen trauman ja kiintymyssuhdehäiriöiden välttämiseksi. (Emt. 59–61.) Sotien voidaan olettaa traumatisoineen muitakin kuin vain sotilaita. Toisaalta, kuten Kivimäkikin (2013) työssään muistuttaa, kaikki sotilaitakaan eivät suinkaan traumatisoituneet sodan aikana.

Kempvaisen (2001) tutkimuksen keskimmäisen sukupolven, 1937–1961 syntyneiden haastateltavien lapsuudesta nousi fyysiseen kurittamiseen liittyviä muistoja, mutta tämäkin sukupolvi muisteli niitä pääosin oikeutettuina. Edelliseen sukupolveen verrattuna palkitseminen kasvatustapahtumana oli selvästi lisääntynyt ja fyysisen kurittamisen rinnalle olivat tulleet sanalliset rangaistusmenetelmät. Tämän sukupolven vanhemmuudessa kasvatustavoitteet alkoivat jakautua myös asiantuntijoille neuvoloiden, päiväkotien ja koulun välityksellä. Asiantuntijatieto ja lakimuutokset saivat aikaan ristiriitoja ja muutoksia kasvatuskäytännöissä. (Emt. 69–72, 84, 153) Aineiston nuorin sukupolvi, 1967–1979 syntyneet, eroaakin aiemmista sukupolvista selvästi siinä, että kasvatuksessa ohjeiden ja neuvojen antaminen on yleistynyt, työnteko vähentynyt selvästi ja palkitseminen esimerkiksi tavaroilla ja rahalla on tavallista. Rangaistukset olivat lieventyneet keskusteluiksi, huutamiseksi, arestiksi ja lievemmäksi kuritusväkivallaksi. (Emt. 76 – 80.)

Aiemmin suku ja kyläyhteisö toimivat perheen turvaverkkona jossa lapsen oli mahdollista luoda useita turvallisia kiintymyssuhteita (Kempainen 2001, 14) ja jossa auttajia oli aina lähellä. Nykyisin

sukupolvien välinen auttaminen on muuttanut muotoaan. Myös Haavio-Mannila kumppaneineen (2009) on tutkinut Suomalaista sukupolvien välistä vuorovaikutusta erityisesti auttamisen näkökulmasta. Tutkimuksen mukaan suurten ikäluokkien edustajista yli 70 % kokee, että isovanhemman velvollisuus on huolehtia lapsenlapsista, jos vanhemmat eivät siihen pysty. Valtaosa isovanhemmista auttaa lastenlasten hoidossa, mutta mielenkiintoista on, että isoäidit auttavat enemmän tyttärien lasten hoidossa kuin poikien ja pitävät muutenkin enemmän yhteyttä tyttäriinsä kuin poikiinsa. Yhteydenpito äitien ja tyttärien välillä on vähintään viikoittaista yli 80 %:lla tutkimukseen osallistuneista, mutta myös miehet pitävät enemmän yhteyttä äitiinsä kuin isäänsä. Äitien merkitys näyttää jatkuvan sukupolven ylikin, sillä tutkimukseen osallistuneista nuoren sukupolven edustajat pitivät äidin äitiinsä selvästi enemmän yhteyttä kuin muihin isovanhempiinsa. On kuitenkin tärkeää huomata, että tutkimukseen osallistuneet naiset kokivat miehiä useammin, että heidän äitiinsä ei ole kohdellut sisaruksia tasapuolisesti. Nuoren polven edustajat raportoivat ristiriitoja omien vanhempiansa kanssa huomattavasti enemmän kuin heidän vanhempansa kuvaavat ristiriitoja lastensa kanssa. (Haavio-Mannila ym. 2009, 42–52, 56, 99.) Bertaux ja Thompson (2005, 2–8) teoretisoivat aiemman perhesysteemi- ja perheterapeuttisen tutkimuksen pohjalta, että sukupolvien välisissä ongelmissa olisi taustalla isovanhempien kyvyttömyys irtaantua aikuisista lapsistaan eivätkä lapset ole päässeet itsenäistymään. On myös mahdollista, että vanhemmat siirtävät lapsiinsa omia turhautumisiaan, vihan tunteitaan ja odotuksiaan. Kirjoittajat kuitenkin huomauttavat, että erityisesti odotusten siirtyminen on vastavuoroinen prosessi. Lapsella on, ainakin teoriassa, mahdollisuus irtautua odotuksista tai ottaa ne omikseen. (Emt.) Sukuja tutkittaessa on myös havaittu, että suvun ”mustat lampaat”, yleensä käytöshäiriöiset, mielenterveysongelmaiset tai päihteidenkäyttäjät, eristetään ainakin jossain määrin suvusta näiden aikuistuttua. Suurin osa suurista ikäluokista pitää heihin yhteyttä, mutta vain satunnaisesti. Heidän koetaan myös lisäävän erilaisia ristiriitoja suvun sisällä. (Haavio-Mannila ym. 2009, 49.)

Perheenjäsenten ja sukupolvien välinen vuorovaikutus on aiempien tutkimusten mukaan monimutkainen ilmiö, johon vaikuttavat henkilöiden yksilöllisten piirteiden lisäksi monet muut tekijät. Vuorovaikutussuhteet ovat muuttuvia ja niiden laatu vaikuttaa yksilön vanhemmuuteen ja hyvinvointiin. Vuorovaikutuksen juuret löytyvät jo varhaisesta lapsuudesta ja useiden tutkimusten valossa näyttää siltä, että nämä varhaislapsuudessa omaksutut vuorovaikutuksen mallit voivat ulottua pitkälle seuraaviin sukupolviin. Yhteiskunnalliset tapahtumat ja muutokset näyttävät kuitenkin osaltaan vaikuttavan siihen, miten nämä mallit siirtyvät tai muuttuvat sukupolvelta toiselle.

3 TRAUMA SUKUPOLVIEN VÄLISESSÄ VUOROVAIKUTUKSESSA

Luvun tavoitteena on tehdä näkyväksi traumaattisten tapahtumien vaikutukset erityisesti henkilön kykyyn toimia vanhempana tai sijaisvanhempana. Edellisessä luvussa käsiteltiin perheenjäsenten ja sukupolvien välistä normaalia vuorovaikutusta ja sen muuttumista yhteiskunnan muutosten rinnalla. Tässä luvussa kuvaillaan, miten lapsuudessa koettu traumaattinen kokemus voi vaikuttaa henkilön vanhemmuuteen ja sukupolvien välisiin vuorovaikutussuhteisiin. Sukupolvien välisten vuorovaikutussuhteiden ja trauman ylisukupolvisen siirtymän voidaan ajatella olevan oleellisia ilmiöitä, kun huostaan otettavaa lasta suunnitellaan sijoitettavan omille isovanhemmilleen. Aloitan ylisukupolvisen trauman¹ käsittelyn ensin yleiseltä tasolta kuvaamalla, mitä traumatisoituminen on. Traumatisoituminen nähdään usein erittäin vaikeiden kokemusten jälkeisenä reaktiona, jolloin yksilö ei pysty kunnolla käsittelemään kokemuksiaan. Traumatisoitumisen tarkemman käsittelyn jälkeen esittelen neljä erilaista vuorovaikutuksen mekanismia, joiden välityksellä trauman voidaan ajatella tutkimuskirjallisuuden perusteella siirtyvän sukupolvelta toiselle. Mekanismit esiintyvät usein samanaikaisesti, mutta niiden erottaminen on tärkeää, kun arvioidaan henkilön soveltuvuutta lapsen sijaisvanhemmaksi. Näiden jälkeen käsittelen henkilön suojaavia ja riskitekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, miten ihminen reagoi traumaattisiin kokemuksiin ja kuinka paljon ne vaikuttavat tämän selviytymiseen. Traumaattiset kokemukset vaikuttavat eri ihmisiin eri tavoin, ja selviytymiskykyyn vaikuttavat tekijät muuttuvat erilaisissa elämäntilanteissa.

Lapsen kokemaa väkivaltaa kuvattaessa tässä tutkielmassa käsitellään myös vanhempien omia lapsuudenkokemuksia, jolloin väkivallan käyttäjä on voinut olla lapsen isovanhempi. Lukiessa onkin hyvä pohtia teemoja isovanhemman, vanhemman ja lapsen välisissä suhteissa. Tämä on oleellinen osa traumatisoitumisen ylisukupolvista siirtymää. Pääpaino traumaattisten kokemusten käsittelyssä on perheen sisäisissä kaltoinkohtelukokemuksissa. Perheen ulkopuolinen trauma voi kuitenkin vaikuttaa henkilön kykyyn toimia vanhempana lapsilleen. Perheen ulkopuolinen trauma, esimerkiksi äidin tai isovanhemman kokema raiskaus, tärkeän ihmisen äkillinen menetys tai sota, kun äidillä on pieni vauva, voi saada aikaan niin vakavaa traumaoireilua, että se heijastuu myös tämän lapseen ja saa aikaan ylisukupolvisen trauman piirteitä. (Kts. Punamäki 2005, Banyard, Williams & Siegel

¹ Osa tämän luvun sisällöstä on alun perin koottu kandidaatin tutkielmaani ”Ylisukupolvista traumaketjua katkaisemassa. Sosiaalityö vanhempien tukena” varten.

2003.) Suomen sodasta on vielä niin vähän aikaa, että se edelleen koskettaa henkilökohtaisesti osaa isovanhemmista. Tämän vuoksi näitä traumatekijöitä ei voida tässä tutkimuksessa kokonaan sivuuttaa. Ylisukupolvinen trauma on vahvassa yhteydessä kiintymyssuhdeteorioihin (Sinkkonen 2004; Tuovila 2008). Varhaisessa vuorovaikutuksessa esiintyneet puutteet voivat saada aikaan eri tavoin turvattomia kiintymyssuhteita, joista voidaan käyttää myös termiä kiintymyssuhdetrauma. Näissä tilanteissa lapsen oma vanhempi saa omalla käytöksellään aikaan lapsen turvallisuuden kannalta äärimmäisen vaaratilanteen (Tuovila 2008). Tässä luvussa ilmiötä lähestytään traumatutkimuksen kautta.

Traumatutkimus kohdistuu usein huonotuloisiin yksinhuoltajaäiteihin, perheisiin, joilla on lastensuojelun asiakkuus, vanhempiin, joilla on vakavaa traumaperäistä oireilua tai muuten erityisen haastavassa elämäntilanteessa oleviin henkilöihin (esim. Schechter ym. 2008). Tämä nostaa erityisen voimakkaasti näkyviin vanhemmuuden puutteet ja korostaa niitä. Myös muiden perheenjäsenten rooli, elämää kuormittavien muiden tekijöiden ja lapsen henkilökohtaisen resilienssin merkitys jää usein huomioimatta. Traumataustan positiiviset vaikutukset jäävät myös usein tutkimuksen ulkopuolelle. Punamäki (2005, 57) summaa aiemman tutkimuksen perusteella positiivisiksi vaikutuksiksi muun muassa erityisen suuren rakkauden lapsia kohtaan ja erityisen huolehtivuuden. Lisäksi on huomioitava, että traumakokemusten vaikutuksia tutkittaessa seksuaalinen hyväksikäyttö ja fyysinen väkivalta usein erotetaan toisistaan (esim. Banyard ym. 2003), vaikka törkeän seksuaalisen hyväksikäytön voidaan ajatella olevan myös fyysistä väkivaltaa. Myöskään emotionaalista kaltoinkohtelua ei ole kaikissa tutkimuksissa erotettu muista kaltoinkohtelun muodoista (esim. Banyard ym. 2003). Onkin syytä muistaa, että traumatutkimus antaa vain viitteitä trauman vaikutuksista henkilön vanhemmuuteen, eivätkä tutkimusten tulokset ole yleistettävissä kaikkiin traumoja kokeneisiin.

3.1 Traumatisoituminen

Traumaattinen tilanne määritellään yleensä poikkeuksellisen uhkaavana tai tuhoisana tapahtumana, joka aiheuttaa yksilölle voimakasta ahdistusta (Turunen 2004, 188) tai joka aiheuttaa epätavallisen voimakkaita, elämää häiritseviä reaktioita (Pojjula 2004, 430). Tällaisia ovat esimerkiksi erilaiset väkivaltakokemukset, laiminlyönti, vakava sairastuminen, luonnonkatastrofit ja sodat. Traumatisoituminen on luonnollinen reaktio kohtuuttomaan tilanteeseen, jonka aiheuttama stressi vaikuttaa henkilön elämään fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti tuoden elämään erilaisia haasteita

ja herättämällä elämäkatsomuksellisia kysymyksiä (Fournier 2002, 116). Traumaattisen tilanteen kokeneilla voi esiintyä traumaperäisen stressin oireita, jolloin traumaattiseen tapahtumaan liittyvät muistikuvat voivat tunkeutua toistuvasti mieleen aiheuttaen erilaisia oireita kuten ahdistusta ja välttelyä (Poiijula 2004, 431). Joidenkin ihmisten selviytymismekanismit suojaavat henkilöä niin hyvin, että tämä selviää yleisesti traumaattisena pidetystä tapahtumasta pienemmillä vaurioilla. Traumaan seurauksiin vaikuttavat hyvin monet tekijät. Tästä lisää luvussa 2.3.

Yksittäisen traumaattisen tapahtuman jälkeen ihminen käsittelee tapahtuman, eli liittää tapahtuman normaaliksi osaksi itseään ja elämäänsä. Tapahtumaa käsitellessään yksilö yhdistää tapahtuman aistihavainnot, liikkeet, ajatukset, tunteet ja minä-kokemuksen kokonaisuudeksi. Siihen kuuluu myös kyky hyväksyä tapahtuma osaksi omaa elämäänsä. Jos tätä prosessia ei tapahdu, henkilön persoonallisuus alkaa jakaantua pienemmiksi osiksi, joita henkilön on helpompi sietää. Persoonallisuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä menneisyyden ja nykyhetken kokemusten myötä rakentunutta mielen rakennetta, joka vaikuttaa ajatteluamme ja tunteisiimme ja ohjaa toimintaamme. Tämä persoonan jakaantuminen erilaisiin osiin on oleellinen osa traumatisoitumista. Henkilölle muodostuu tällöin arjessa selviävä, näennäisen normaali persoonan osa, joka selviää elämässä hyvin. Jokainen yksittäinen aistimus, muistikuva tai tunne traumaattisesta tapahtumasta on kuitenkin voinut koteloitua tai turtua niin, ettei henkilö enää saa niihin mitään yhteyttä ja tämä tuo elämään omat haasteensa. Arjessa voi olla monia asioita, jotka toimivat traumamuistuttajina ja tuovat nuo koteloituneet tunteet, muistot ja aistimukset hallitsemattomasti pintaan. Tällaisia traumamuistuttajia voivat olla esimerkiksi aistihavainnot, ajankohdat, arkiset tapahtumat ja tunteet, jotka jollakin tavalla muistuttavat alkuperäisestä traumaattisesta kokemuksesta. Ne herättävät automaattisesti ja tiedostamattomasti henkilön traumaa kantavat persoonanosat, traumaan liittyvät koteloituneet tuntemukset tai muistikuvat ja tämä aiheuttaa suurta ahdistusta. Vaikeaa traumatisoitumista kutsutaan dissosiaatioksi tai dissosiaatiohäiriöksi. (Van der Hart, Nijenhuis & Steele 2006.)

Dissosiaatio voi näkyä henkilön käytöksessä esimerkiksi nopeina mielialanvaihteluina, tilanteeseen sopimattomina tai ylisuurina tunnereaktioina sekä muistamattomuutena. Dissosiaatio voi näyttäytyä vanhemmuudessa jopa päivittäisenä vaihteluna (Lyons-Ruth, Dutra, Schuder & Bianchi 2006, 82). Traumatisoitunut henkilö voi olla esimerkiksi asiakastapaamisissa läsnä näennäisen normaalilla persoonanosallaan ja vaikuttaa hyvinvoivalta, mutta kotona stressin kasvaessa oireilu pahenee. Tällainen alati muuttuva traumaoireilu voi olla sekä ammattilaisen, että asiakkaan itsekkin vaikea tunnistaa. Henkilö voi myös elää ulospäin näyttäytyen täysin normaalia elämää erittäin vaikeista

traumaattisista kokemuksistaan huolimatta, mikäli hänellä on traumaattisiin kokemuksiin liittyvä muistinmenetys, eli dissosiativinen amnesia (Hall 2003). Tällöin henkilö ei tietoisesti muista traumaattisia kokemuksiaan, mutta hänellä voi silti olla tunne siitä, että jotain pahaa on tapahtunut ja trauma voi näkyä runsaina keho-oireina tai itseään vahingoittavana toimintana. Hall (2003) nostaa esiin katsauksessaan itseänikin askarruttaneen kysymyksen siitä, voisiko muistamattomuus osittain johtua siitä, että uhrin elämäntilanne ja sosiaalinen verkosto ei mahdollista traumaattisten kokemusten, usein fyysiseen tai seksuaaliseen väkivaltaan liittyvien kokemusten muistamista ja käsittelyä. Muistamaton traumaattinen kokemus voi vaikuttaa henkilön elämään, valintoihin ja vuorovaikutussuhteisiin tiedostamattomien traumamuistuttajien kautta. Traumaperäistä muistinmenetystä kohtaan on esitetty paljon kritiikkiä ja aiheesta on olemassa oma tutkimushaaransa. Tämä istutettuihin muistikuviiin pohjautuva teoria² kuitenkin lähtee oletuksesta, että muistikuvat synnytetään henkilön ajatusmaailmaan esimerkiksi johdattelevilla kysymyksillä (Brainerd & Reyna 2002). Se ei kuitenkaan selitä spontaanisti palautuvia traumaattisia muistikuvia eikä huomioi varhaislapsuuden kiintymyssuhteiden merkitystä dissosiaatiolle altistavana tekijänä. Se ei myöskään huomioi Hall:n (2003) näkökulmaa ympäristön vaikutuksista siihen, tuetaanko kokemuksista puhumista vai ei. On eri asia unohtaa traumaattinen yksilökohtainen tapahtuma, josta ei voi puhua kenenkään kanssa, kuin unohtaa esimerkiksi keskitysleirikokemukset, jotka ovat koskettaneet isoa ihmisjoukkoa ja joita käsitellään jatkuvasti mediassa.

Dissosiaatiohäiriö nähdään nykyisin muuttuvana tilana, johon vaikuttaa elämän muu kuormittavuus (Hall 2003; Maaranen 2008, 19). Maaranen (2008) on tutkinut dissosiaation yleisyyttä suomalaisväestössä. Tutkimuksen aineistona oli 3004 satunnaisesti valittua itäsuomalaista 25–64-vuotiasta henkilöä. Tutkimus osoitti, että 3,4 % tutkittavista kärsi vakavamuotoisesta dissosiaatiosta. Näillä henkilöillä runsas alkoholin käyttö, huono taloudellinen tilanne ja alentunut työkyky oli yleistä samoin kuin masennus ja itsemurha-alttius. Somatoformista, eli keho-oireilevaa dissosiaation muotoa oli 9,4 % tutkittavista. Tällä ryhmällä oli taustalla runsaasti lapsuudessa tapahtunutta fyysistä väkivaltaa. Seurantatutkimuksessa havaittiin, että isolla osalla tutkituista dissosiaation taso oli muuttunut selvästi. Tämä tukee käsitystä siitä, että dissosiaatio voi olla lyhytaikainen, stressaavan elämäntilanteen laukaisema ilmiö henkilön elämässä. (Maaranen 2008.) Erilaisia elämään kuuluvia stressaavia jaksoja on monenlaisia. Yhtenä tällaisena voidaan nostaa esiin murrosikä. Punamäki (2011, 66) toteaaakin, että esimerkiksi traumatisoituneiden vanhempien jälkeläiset ovat muita

² Englanniksi false memory theory tai false memory syndrome

haavoittuvaisempia erilaisissa elämänkaaren siirtymäkohdissa ja kehityskriiseissä. Tämä herättää pohtimaan teini-ikään merkitystä aiempien kaltoinkohtelukokemusten aktivoijana.

3.2 Trauman siirtyminen sukupolvelta toiselle

Hyvinvoinnista ja ongelmien ylisukupolvisesta siirtymästä puhuttaessa on aina huomioitava ongelmien kokonaisvaltaisuus ja niiden yhteisvaikutukset. Ongelmien siirtymiseen vaikuttavat geneettinen perimä, kasvuolosuhteet ja ympäröivä yhteiskunta palveluineen ja asenteineen (Paananen & Gissler 2014). Nämä tekijät muokkaavat ihmistä ja siirtävät henkistä, sosiaalista, aineellista ja kulttuurista pääomaa seuraaville sukupolville. Siirtymään vaikuttavat vanhempien mielenterveysongelmat, persoonallisuus, perheen taloudellinen tilanne, vanhempien koulutus, uskomukset, arvot ja sosioekonominen asema sekä suvun historia ja yhteiskunnan määrittelemät kasvatusermit (Luoma, Mäntymaa, Puura & Tamminen 2008, 91; Paananen & Gissler 2014, 213). Traumaattiset kokemukset saavat aikaan henkilössä myös biologisia muutoksia, joilla voi olla myös ylisukupolvisia vaikutuksia (Sinkkonen 2004; Tuovila 2008). Osa muutoksista voi alkaa jo sikiöaikana odottavan äidin elämäntilanteen tai elintapojen vuoksi (Luoma ym. 2008, 91). Pääpaino tässä luvussa on kuitenkin vanhemman lapsuudessa kokeman traumaattisen kokemuksen vaikutuksissa hänen kykyynsä toimia vanhempana ja siinä, miten tämä näkyy vanhemman ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa. Vanhemman lapsuudessa kokemat traumaattiset tilanteet voivat vaikuttaa henkilön kykyyn toimia vanhempana monin eri tavoin. Traumaattisilla kokemuksilla voi olla negatiivisia vaikutuksia vanhemmuuteen ja erityisesti lapsen ja vanhemman väliseen vuorovaikutukseen, joka altistaa myös tämän lapsen kokemaan erilaisia traumaattisia tilanteita ja oirehtimaan niiden vuoksi. Tarkastelen tässä tutkimuksessa perheen sisäistä kaltoinkohtelua, mutta käsitelen lyhyesti myös muita traumaattisia kokemuksia, sillä ne voivat joissakin tapauksissa synnyttää ylisukupolvisen traumaketjun piirteitä.

Punamäki (2005, 55–70) on sotakokemuksia tutkiessaan jaotellut vanhemman traumataustan vaikutuksia välittävät tekijät kolmeen luokkaan. Jaottelun mukaan pelkkä vanhemman kokema trauma ei riitä saamaan aikaan lapsen oireilua, vaan kolmen ehdon täytyy täytyä yhtäaikaisesti. Nämä ehdot ovat perhesuhteet, lapsen haavoittuvuus ja psykologiset prosessit. Perhesuhteisiin liittyvät vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus, kommunikointi ja vanhemmuussuhteet. Lapsen haavoittuvuus puolestaan syntyy epäonnistuneessa lapsen ja vanhemman välisessä vuorovaikutuksessa, jolloin lapsi ei ole pystynyt kehittämään itselleen riittäviä psykososiaalisia

voimavaroja. Psykologisilla prosesseilla tarkoitetaan vanhemman heikkoa mahdollisuutta käsitellä omia traumaattisia kokemuksiaan. Tällöin vanhempi kärsii traumaperäisistä oireista, jotka heijastuvat myös lapsen hyvinvointiin.

Olen tässä työssä jaotellut traumaa sukupolvelta toiselle siirtävät erilaiset vuorovaikutukseen liittyvät mekanismit neljään kategoriaan. Nämä ovat traumaoireilun aiheuttama lapseen kohdistuva kaltoinkohtelu, kaltoinkohteluun tottuminen, opitut toimintatavat ja traumaoireilun synnyttämä vääristynyt vuorovaikutus. Punamäen (2005) jaottelusta perhesuhteet ja psykologiset prosessit sisältyvät jaotteluuni, mutta haavoittuvuutta käsittelen enemmän seuraavassa alaluvussa. Jaottelu on läheissijoituksen kannalta tärkeä. Nämä neljä jaottelemaani mekanismia limittyvät usein toisiinsa ja esiintyvät yhtä aikaa. Ne on kuitenkin syytä erottaa toisistaan, sillä ne painottuvat ihmisillä eri tavoin ja joskus osa siirtymämekanismeista voi puuttua kokonaan. Jokainen siirtymämekanismi vaikuttaa lapseen ja myöhemmin tämän vanhemmuuteen hieman eri tavoin. Niihin voidaan myös vaikuttaa eri keinoin ja yksilö voi itse elämänsä varrella kyetä vähentämään tai poistamaan ylisukupolvisen trauman siirtymämekanismeja omasta elämästään. Vaikka läheissijaisvanhempi olisi siirtänyt omia traumojaan omaan lapseensa, ovat mekanismit voineet muuttua vuosien saatossa niin, että niistä ei synny enää lapsenlapselle kuormittavaa riskiä. Jaottelu tuo aiempaan kiintymyssuhteita ja sosiaalista perimää käsittelevään tutkimukseen ja keskusteluun mukaan yhden uuden elementin nimenomaan traumatutkimuksesta; traumaoireilun aiheuttaman kaltoinkohtelun, jonka interventiossa traumahoidolliset menetelmät voivat saada muutoksen aikaan. Mekanismin näkyväksi tekeminen ja tunnistaminen voi tehdä myös paremmin näkyväksi sijoitukseen liittyviä riskejä ja mahdollisuuksia.

Traumaoireilun aiheuttama lapseen kohdistuva kaltoinkohtelu

Useissa tutkimuksissa on todettu, että lapsi voi monella tapaa herättää vanhemman traumaattiset muistot (mm. Amos, Furber & Segal 2011; Koren-Karie, Oppenheim & Getzler-Yosef 2008; Schechter ym. 2008). Amos ja kumppanit (2011) ovat luoneet työmallia lapsuudessaan traumatisoituneiden ja nyt omaa lastaan kaltoin kohtelevien äitien tueksi. Mallissaan he toteavat aiempaan tutkimukseen ja kliiniseen kokemukseen vedoten, että lapsen ja vanhemman välinen kiintymyssuhde aktivoi vanhemman omat kokemukset tämän lapsuuden kiintymyssuhteesta. Lapsi voi myös muistuttaa henkilöä, joka on aikoinaan kohdellut vanhempaa kaltoin ja aktivoida tästä syystä vanhemman traumamuistot. (Amos ym. 2011, 504–505.) Myös lapsen käytös voi toimia traumamuistuttajana. Schechter (2008, 126) on kollegoineen haastatellut ja videoinut traumatisoituneita äitejä lastensa kanssa Yhdysvalloissa ja tutkinut heidän vuorovaikutustaan. Heidän mukaansa esimerkiksi väkivaltaa lapsena kokeneen vanhemman traumamuistot voivat aktivoitua, kun

tämän lapsi alkaa lyödä vanhempansa. Tällaisessa tilanteessa vanhempi ei osaa tunnetasolla erottaa lapsuuden traumaa nykytilanteesta vaan kokeekin jälleen olevansa avuton hyökkäyksen kohteena oleva lapsi.

Myös lapsen kokemat ja osoittamat tunteet voivat toimia traumamuistuttajana vanhemmalle (Amos ym. 2011, 505; Koren-Karie ym. 2008, 477; Schechter ym. 2008, 126). Lapsen kokemat negatiiviset tunteet kuten suru, pelko tai viha voivat nostaa pintaan äidin traumaattisiin lapsuuden kokemuksiin liittyvät muistot ja niihin liittyvät koteloituneet tunteet. Lapsen osoittaessa tällaisia tunteita vanhemman voi olla vaikea erottaa omaa lapsuuden kokemusta nykytilanteesta. Vanhempi ei pysty säätelemään omia traumakokemukseen liittyviä tunteitaan, jotka yleensä ovat koteloituneena ja ne voivat vallata hänet. Tästä syystä vanhempi ei pysty luomaan sellaista turvallista tilaa, jossa lapsi voisi turvallisesti kokea omia tunteitaan ja saada niihin lohtua. (Koren-Karie ym. 2008, 477.)

Näissä tilanteissa vanhemmalla aktivoituu traumaoireisiin kuuluva synnynnäinen ja automaattinen taistele tai pakene -reaktio ja vanhempi toimii tilanteessa itselleen tyypilliseen tapaan. Pakene -reaktiossa vanhemmalle herää tarve etäännyä tilanteesta suojellakseen itseään, ja lapsi jää vaille tarvitsemaansa emotionaalista kohtaamista. Äidin fyysisesti ja psyykkisesti etäinen ja välttelevä käytös näyttäisi tutkimusten perusteella olevan yhteydessä tämän vakavaan trauman jälkeiseen stressioireiluun. (Schechter ym. 2008, 126–141.) Pakeneminen voi näyttäytyä vanhemman paikalta poistumisena, tunteiden turtumisena, ilmeettömyytenä tai ajatuksen puuroutumisena. Tällaista käytöstä voidaan pitää emotionaalisisena laiminlyöntinä. Taistele -reaktiossa vanhempi puolustautuu kuvittelemaansa hyökkääjää, eli traumareaktion aikaan saanutta lasta vastaan (Amos ym. 2011, 505–506; Schechter ym. 2008, 126) esimerkiksi käyttämällä väkivaltaa, huutamalla tai uhkailemalla. Äidin tunteiden ja mielentilojen nopeat vaihtelut voivat aiheuttaa lapsessa pelkoreaktion siinäkin tapauksessa, että äiti saa hoidettua lapsen perushoivan hyvin. Tällainen äkillinen vaihtelu saa lapsen huolehtimaan äidistään enemmän. (Levendosky & Graham-Bermann 2001; Punamäki 2005, 62.) Traumareagointiin perustuva kaltoinkohtelu voi selittää ilmiön, jossa pääsääntöisesti kaltoinkohteluun tuomitsevasti suhtautuva henkilö toisinaan kuitenkin käyttää väkivaltaa. Tällaiset henkilöt heräävät ylireagointiinsa jälkikäteen, mutta voivat pyrkiä oikeuttamaan tekonsa selviytyäkseen oman syyllisyytensä kanssa. Traumaoireilu voi esiintyä tilannekohtaisesti ja muun ajan vuorovaikutus voi olla hyvää ja perushoiva voi toteutua tarkoituksenmukaisesti. Koska traumamuistuttajat voivat olla hyvinkin yksityiskohtaisia, esimerkiksi ilme, ele, hiusten väri tai haju, eivät kaikki sisarusparven lapset toimi välttämättä samalla tavalla traumamuistuttajina. Siksi vanhemman vuorovaikutus voi olla hyvinkin erilaista eri lasten kanssa.

Kaltoinkohteluun tottuminen

Väkivallan ollessa osa jokapäiväistä elämää, ilmiö normalisoituu, ja lapsi tottuu siihen. Siksi lapsi voi aikuiseksi kasvettaessaan ajautua kaltoin kohteleviin ihmissuhteisiin (Oranen 2004, 139–140). Tottumiseksi voidaan ajatella myös kyvyttömyys tunnistaa eri kaltoinkohtelun muotoja. Trauman ryhmähoitomallia kehittänyt Fournier (2002) esittää, että monet traumaattisia kokeneet ihmiset ovat kehittäneet itselleen avuttoman uhrin roolin. Tässä roolissa henkilö kehittää selviytymismekanismeja, jotka heikentävät hänen kykyään puolustaa itseään, kuten traumaattisten tapahtumien kieltäminen, niiden välttely, turruttaminen ja dissosiaatio. Kokemusten kieltäminen voi tutkijoiden tulkintojen mukaan johtua myös kyvyttömyydestä sanoittaa omia kokemuksia (Lyons-Ruth ym. 2006, 82; Punamäki 2005, 59). Partanen ja Holma (2002, 139–140) esittävät, että kun henkilö ei pysty käsittelemään väkivaltakokemuksiaan, eikä voi myöntää tapahtumien todellista luonnetta, ihminen uhriutuu. Uhriutunut ihminen voi alkaa vähätellä traumaattisten tapahtumien luonnetta ja vältellä niihin liittyviä tunteita. Voidaankin ajatella, että kun tällainen välttelevä ja vähättelevä toimintatapa jää päälle, se aktivoituu helposti uudestaan myös myöhempien väkivaltakokemusten aikana.

Banyard, Williams & Siegel (2003) ovat tutkineet erilaisten traumakokemusten vaikutuksia vanhemmuuteen Yhdysvalloissa. Esimerkiksi äidin lapsuudessa kokema fyysinen tai seksuaalinen väkivalta voi nostaa tämän riskiä kokea myös aikuisuudessa erilaisia traumaattisia tilanteita, kuten perheväkivaltaa (Emt. 345.) Hulette, Kaehler ja Freyd (2011, 223–224), jotka ovat tutkineet Yhdysvalloissa äitien uudelleentraumatisoitumista, löysivät selvän yhteyden dissosiaatiosta kärsivien äitien ja heidän toistuvien traumakokemustensa välillä. Tutkimuksen mukaan näyttää siltä, että henkilöllä, joka on kokenut lapsuudessaan vakavia traumaattisia tilanteita itselleen läheisen henkilön taholta, on selkeästi kohonnut riski kokea myös aikuisuudessa kaltoinkohtelua. Traumatisoituneiden vanhempien voi olla vaikeaa tunnistaa uhkaavia tilanteita tai henkilöitä (Hulette ym. 2011, 224) etäännyttävän traumaoireilunsa vuoksi. Tutkimuksessa nähtiin myös yhteys dissosioivan ja uudelleen traumatisoituneen vanhemman ja tämän lapsen kokeman emotionaalisen laiminlyönnin välillä.

Myös Chu ja DePrince (2006, 86–87) ovat tutkineet läheisissä ihmissuhteissaan traumatisoituneiden äitien ja heidän lastensa traumatisoitumisen yhteyttä kyselytutkimuksella. Heidänkin tutkimuksensa mukaan traumatisoituneen vanhemman voi olla haastavaa luoda lapselle turvallinen ja johdonmukainen kasvuympäristö, sekä valvoa lapsiaan. Henkilö voi esimerkiksi päätyä kaltoinkohtelevaan parisuhteeseen, joka altistaa lapsen näkemään tai kokemaan väkivaltaa ja hyväksikäyttöä ja nostaa näin lapsen riskiä traumatisoitumiselle. Dissosiativinen amnesia on Hall:n (2003, 300) tekemän kirjallisuuskatsauksen mukaan yhdistetty tähän uudelleen uhriutumisen ilmiöön.

Myöhemmät korjaavat ihmissuhteet (kts. Bowlby 1988, 143) voivat kuitenkin havahduttaa vanhemman ja tämä voi tottua myös parempiin ihmissuhteisiin ja oppia tunnistamaan uhkia. Lapsen tahaton altistaminen kaltoinkohtelulle voidaan nähdä emotionaalisen laiminlyöntinä.

Opitut toimintatavat

Partasalo ja Holma (2002, 190) kuvaavat artikkelissaan yhtenä väkivallan käytön selitysmallina oppimisteoreettisia lähestymistapoja. Teorian mukaan henkilö oppii lapsuudessaan vanhempiaan havainnoimalla väkivallan käytön yhdeksi ongelmanratkaisukeinokseen. Näin väkivallan käyttö olisi sosiaalisen oppimisen tulos. Kärkkäinen (2004, 30–32) kuvailee sosiaalista perimää lapseen vaikuttavina ulkoisina ja sisäisinä tekijöinä, jotka kohdistuvat häneen osana omaa perhettään. Nämä tekijät vaikuttavat henkilön tapaan kasvattaa omia lapsiaan. Sosiaalinen perimä perustuu alitajuiseen sosiaalistumiseen, jossa henkilö ei tiedosta oppimiaan käytösmalleja, normeja ja asenteita. (Emt.) Partanen ja Holma (2002, 190–194) tulkitsevat oppimisteoreettisia suuntauksia ja esittävät, että uhriroolin omaksuminen voi olla myös oppimisen tulos. Tällöin henkilö on vanhempiaan havainnoimalla omaksunut myös itselleen uhrin roolin samaistumalla väkivallan kohteena olevaan vanhempiansa, joka altistaa tämän myös myöhemmille väkivaltasuhteille. (Emt.) Lapsi voi myös omaksua vanhemmalta asenteen, että kuritusväkivalta on sopiva keino kasvattaa lapsia ja jatkaa tätä toimintamallia tietoisesti omien lasten kanssa. Bowlbyn (1988, 93) mukaan tapa, jolla henkilö on kiintymyssuhteissa, on mallista opittua. Henkilö voi kuitenkin omaksua ympäristöstään uusia toimintatapoja ja tämä vaikuttaa myös jossain määrin henkilön tapaan toimia vanhempana omille lapsilleen. Henkilö voi muita ihmisiä seuraamalla (Bowlby 1988, 93), opiskellessaan tai median kautta saada uutta tietoa ja muokata omaa toimintaansa sen mukaan. Aikuiseksi kasvetuaan henkilö pystyy itse vaikuttamaan omiin ihmissuhteisiinsa ja kiintymystyyliihinsä (emt. 143).

Päihteiden käytön ylisukupolvisuutta tutkineet Raitasalo ja Holmila (2014) toteavat, että vanhempi antaa lapselle mallia omalla käytöksellään ja tämä mallista oppiminen alkaa jo lapsen ensimmäisistä vuosista lähtien. Vanhempi ei yleensä tiedosta opettavansa lastaan omalla mallillaan ja luovansa samalla perhekulttuuria, jonka lapsi voi omaksua. Ajatellaan, että mallilla on suurempi merkitys tapojen omaksumisessa kuin vanhempien antamalla säännöillä ja neuvoilla, vaikka lapsen käytöksen kontrolloiminen ja ohjaaminenkin vaikuttaa tapojen omaksumiseen. (Emt. 196–203.) Tutkijat ovat todenneet, että alkoholi-ongelmien yhteys seuraavan sukupolven alkoholin käyttöön noudattaa U-käyrää. Tutkijoiden mukaan on mahdollista, että ne, jotka ovat kokeneet satunnaisesti alkoholin liikakäyttöä juovat aikuisena itse enemmän ja useammin kuin ne, jotka ovat kokeneet vanhempiensa alkoholin liikakäyttöä jatkuvasti. (Emt. 201.) Voidaan olettaa, että alkoholikäyttäytymisen oppiminen

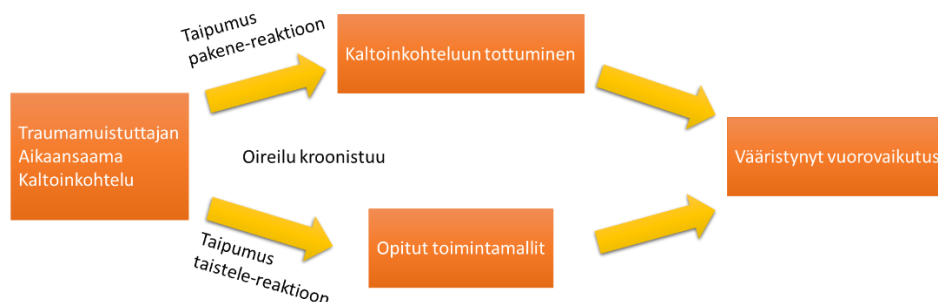
voisi tapahtua samoin kuin väkivaltakäyttäytymisen oppiminen. Tulosten soveltaminen kuritusväkivallan käyttöön vaatisi oman tutkimuksensa, ja on mahdollista, että tässäkin tutkimuksessa ovat muut juomiseen liittyvät tilannetekijät, kuten esimerkiksi perheväkivallan merkitys, jätetty huomioimatta. Tuntuu kuitenkin loogiselta, että erityisen vaikeat kokemukset saavat aikaan herkemmin eräänlaisen vastareaktion, jonka vuoksi lapsi ei halua olla enää missään tekemisissä päihteiden tai väkivallan kanssa aikuiseksi kasvettuaan.

Traumaoireilun synnyttämä vääristynyt vuorovaikutus

Psyykkisesti lasta kaltoin kohtelevat aikuiset voivat olla liian vaativia ja käyttävät uhkailua tehokeinonaan. Aikuinen voi olla myös rajaton, liian tunkeileva ja kohdella lasta niin kuin tämä olisi osa häntä itseään. Emotionaaliseksi kaltoinkohteluksi nimetään muun muassa hyljeksiminen ja halventaminen, uhkailu ja pelottelu, eristäminen, lapsen käyttäminen aikuisen tarpeisiin, lapsen korruptoiminen ja emotionaalinen laiminlyönti. (Sinkkonen 2004, 76–79.)

Tutkittaessa vanhemman traumaoireilun vaikutuksia lapseen on havaittu, että vauvan ensivuotena äidin vakavan ja jatkuvan traumaoireilun on todettu olevan vahvasti vauvan tunteidensäätelyä heikentävä tekijä. Ensisijaisen hoivaajan ja vauvan välinen kiintymyssuhde toimii eräänlaisena traumasiirtymän mekanismina ja voi altistaa lapsen myöhemmälle oireilulle ja jopa dissosiaatiolle. (Lyons-Ruth ym. 2006; Schechter ym. 2008.) Bosquet Enlowin ym. (2011, 498) yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa seurattiin vauvojen kehitystä ensimmäisen vuoden ajan. Tutkimukseen osallistuneiden toistuvasti traumaoireilevien äitien vauvat itkivät selvästi verrokkiryhmää enemmän stressaavissa tilanteissa ja heidän oli selvästi vaikeampi rauhoittua stressaavan tilanteen jälkeen. Verrokkiryhmän vauvat hakivat aktiivisemmin lohtua vanhemmaltaan, kun taas traumaoireilevien vauvat olivat huomattavasti apaattisempia. Lyons-Ruth kumppaneineen (2006, 80–82) teoretisoivat lapsen dissosiaation kehittymistä ja kiintymyssuhteita käsittelevässä artikkelissaan, että vanhemman huono kyky tyynnyttää lasta pelottavissa tilanteissa johtaa lapsella dissosiativisten oireiden kehittymiseen. Äidin huono kyky vastata lapsen tarpeisiin muokkaa lapsen identiteettiä. Tutkijat esittävät, että vanhempien ristiriitainen käytös, kyvyttömyys vastata lapsen kontaktipyyntöihin, vuorovaikutustilanteista vetäytyminen ja olemus, joka viestii vanhemman ajan ja paikantajan katoamisesta, ovat tärkeimmät dissosiaatiolle altistavat tekijät. Tällaiset ulkopuoliselle tarkkailijalle lähes huomaamattomat hoivan puutteet ovat heidän mukaansa selvästi suurempia dissosiaation ennustajia, kuin äidin vihamielisyys ja väkivaltaisuus. (Lyons-Ruth ym. 2006.) Tällainen lapsen tunteet sivuuttava ja välttelevä vuorovaikutus voidaan nähdä potentiaalisesti lasta traumatisoivana käytöksenä.

Koren-Karie, Oppenheim ja Getzler-Yosef (2004 & 2008) ovat tutkineet Israelissa traumatisoituneiden äitien ja heidän lastensa vuorovaikutusta videoimalla ja havainnoimalla heitä. Vaikka äiti olisi motivoitunut toimimaan lapsensa parhaaksi, tämän kyvyt eivät silti aina tutkijoiden mukaan riitä lapsen tunteidensäätelyn kehityksen tukemiseen. Äidin voi olla vaikea käsitellä lapsen kanssa negatiivisia tunteita, kuten suru tai pelko, lapsen iän ja kehitystason huomioivalla tavalla. Tällöin äiti ei pysty tukemaan lapsen turvallisuuden tunteen kehitystä, joka voi johtaa turvattoman kiintymyssuhteen muodostumiseen. Äitien vuorovaikutus lastensa kanssa voi olla hyvistä aikeista huolimatta lapsesta hyvin hämmentävää, heidän käytöksensä voi olla yliampuvaa ja lapsi voi tulla torjutuksi. Vanhempi voi ohjailta lapsen puhetta, sivuuttaa lapsen näkemykset ja kokemukset tai vaihtaa yllättäen puheenaihetta. Lapsen tunteet eivät tule tällaisessa vuorovaikutuksessa kohdatuiksi eikä lapsi voi muodostaa itsestään todellista kuvaa omien tunteidensa ja kokemustensa perusteella. Sen sijaan lapsi rakentaa identiteettiään vanhemman viestien pohjalta. (Koren-Karie ym. 2004; 2008.) Vääristynyt vuorovaikutus voi olla pitkäkestoinen ja kohtalaisen pysyvä tila. Hienovaraiset vuorovaikutushäiriöt syntyvät niin varhain, että niiden tunnistaminen ja sanoittaminen voi olla vanhemmalle itselleen lähes mahdotonta (Lyons-Ruth ym. 2006, 82).

Kuvio 1: Ylisukupolvisen trauman siirtymämekanismien suhde toisiinsa

Kuviossa 1 kuvataan Ylisukupolvisen trauman siirtymämekanismien suhdetta toisiinsa yleisellä tasolla traumareaktioon liittyvien esimerkkien avulla. Voidaan ajatella, että traumaoireilu alkaa aina alun perin normaalina taistele- tai pakene-reaktioina traumamuistuttajan herättäessä oireet. Mitä enemmän traumamuistuttajat ovat elämässä läsnä, sitä todennäköisemmin oireilu alkaa kroonistua ja juurtua osaksi arkista elämää. Kroonistuminen voi tapahtua eri tavoin eri traumamuistuttajien kohdalla, minkä vuoksi yhdellä ihmisellä voi esiintyä yhtä aikaa sekä tottumiseen että oppimiseen liittyviä piirteitä, eikä aina ole mahdollista erottaa kummasta on kyse. Pakene-reaktion kroonistuessa elämässä ihminen alkaa tottua, turtua tai vältellä traumamuistuttajia, jolloin hänelle muodostuu

kaltoinkohteluun tottumisen siirtymämekanismi. Kun taas taistele-reaktio juurtuu osaksi elämää, voi ihminen käyttää ongelmien ratkaisukeinonaan aktiivisia keinoja kuten väkivaltaa. Väkiältä voi näyttäytyä esimerkiksi lyömisenä, haukkumisena tai huutamisena. Jos perheessä annettu malli hyväksyy vaikkapa väkivallan käytön, se juurtuu osaksi elämää ja voi muodostua myöhemmin myös kasvatustapaksi. Mikäli toinen tai molemmat näistä siirtymämekanismeista kroonistuvat ja traumaoireilu on jatkuvaa, voivat ne johtaa vääristyneeseen vuorovaikutukseen. Vaikka traumatutkimuksessa ei aina ole voitu huomioida kaikkia traumatisoitumiseen vaikuttavia tekijöitä, ovat tutkimusten tulokset hyvin johdonmukaisia siinä, että vanhemman jatkuvalla traumaoireilulla on vaikutusta vanhemman ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen ja tämä voi olla lapselle vahingollista.

3.3 Traumatisoitumiseen vaikuttavat suojaavat ja riskitekijät

Traumaattiset kokemukset vaikuttavat ihmisiin eri tavoin. Traumahoidollista menetelmää sosiaalityöhön kehittänyt Fournier (2002) esittää, että monet tekijät voivat joko suojata ihmistä trauman vaikutuksilta tai vastaavasti pahentaa trauman vaikutuksia. Tällaisia tekijöitä ovat biologiset tekijät, fyysinen terveys, perheen tai sen jäsenten mielenterveys, sosiaalinen tukiverkosto sekä opitut stressinhallintakeinot. Henkilö voi oppia tunnistamaan tällaiset erilaiset selviytymisstrategiansa ja pyrkiä vaihtamaan haitalliset toimivampiin mekanismeihin. (Emt.) Suojaavat ja riskitekijät voivat olla henkilössä itsessään tai tämän ympäristössä tai ne voivat vaikuttaa toisiinsa. Esimerkiksi lapset eroavat siinä miten alttiita he ovat perimänsä perusteella reagoimaan vaikeisiin kokemuksiin. Ympäristö puolestaan vaikuttaa siihen, mitkä geneettiset alttiudet aktivoituvat. Alttius ei yksin saa aikaan sairastumista, vaan sairastuminen voi olla seurausta negatiivisista ketjureaktioista ja riskien kasaantumisesta (Luoma, Mäntymaa, Puura & Tamminen 2008, 85–88.)

Perheen sosiaalisen verkoston merkitys suojaavana tai altistavana tekijänä on suuri (Banyard ym. 2003, 346; Korol 2008; Levendosky & Graham- Bermann 2001, 187). Väänänen (2013, 101) mukaan perheen sosiaaliset ja emotionaaliset arvot suojaavat lasta psyykkisiltä ongelmilta. Korol (2008) pohtii artikkelissaan sosiaalisen verkoston merkitystä dissosiaatiolta suojaavana tekijänä viitaten aiempaan aiheesta tehtyyn tutkimukseen. Hänen mukaansa lapselle tarjottu sosiaalinen tuki edistää tämän selviytymistä haastavissa elämäntilanteissa. Korol (2008, 257–261) toteaa, että turvattomasti kiintynyt lapsi ei välttämättä osaa tai uskalla itse luoda sellaisia sosiaalisia suhteita, jotka tukisivat tämän itsetuntoa tai toimisivat hyvänä tukiverkostonä. Hyvät ystävyys-suhteet voivat ehkäistä pysyvien psyykkisten häiriöiden syntymistä, mutta lapsen epävarmuus ja huonot sosiaaliset taidot

voivat myös johtaa alisuoriutumiseen koulussa ja harrastuksissa. Siksi Korol kannustaa tarjoamaan psykososiaalista tukea lapsille, joilla on kohonnut riski kokea traumaattisia tapahtumia. (Emt.)

Kaltoinkohtelu on kulttuurisidonnainen ilmiö. Lee, Malley-Morrison, Jang ja Watson (2014) ovat tutkineet eri kulttuurien suhtautumista lasten kaltoinkohteluun. Vaikka tutkimus sisälsi vain kolme erilaista kulttuuria, siinäkin oli havaittavissa isoja eroja. Tutkijoiden mukaan yleisesti kulttuurista riippumatta fyysinen ja psyykkinen väkivalta nähdään vakavampana kuin fyysinen tai emotionaalinen laiminlyönti. Kulttuurisidonnaiset lastenkasvatusnormit vaikuttavat siihen, millaisia rangaistuksia on sallittua käyttää ja mikä lasketaan kaltoinkohteluksi. Lasta ympäröivä kulttuuri vaikuttaa myös siihen, miten lapsi kokee saamansa kohtelun. Lisäksi selviämistä edistävät erilaiset selviytymiskeinot, kuten uskonnollisuus, taikauskoisuus ja rituaalit, kuten Kivimäki (2013, 399) havaitsi suomalaisia sotilaita tutkiessaan. Ympäröivä kulttuuri voi vaikuttaa siihen, millaisia hengellisiä selviytymiskeinoja henkilöllä on käytettävissä.

Henkilöt, jotka huolehtivat omasta hyvinvoinnistaan, näyttäisivät selviävän traumaattisistakin kokemuksista muita paremmin (Banyard ym. 2003, 345). Kivimäki (2013, 220–221) nostaa esiin selviytymistä edistävän sen, jos henkilö löytää itselleen sopivia väyliä käsitellä kokemuksiaan esimerkiksi kertomusten, runojen, kielenkäytön ja muistelmien avulla. Jäsentämällä omia kokemuksia, tapahtumat muodostuvat yhtenäiseksi kokonaisuudeksi ja osaksi sosiaalista ja kulttuurista kontekstia. Koren-Karie ym. (2008, 479) ovat vanhempia ja lapsia havainnoidessaan huomanneet, että jotkut traumaattisen tilanteen kokeneet voivat saada ratkaistua menneisyytensä traumat hyvin itsenäisesti. Heidän tutkimuksessaan havaittiin, että riippumatta siitä, kuka hyväksikäyttäjä on ollut tai miten kauan hyväksikäyttöä on kestänyt, henkilö voi silti pärjätä elämässään hyvin. Vastaavasti joskus henkilö voi olla hyvinkin vahingoittunut siitä huolimatta, että hyväksikäyttö olisi ollut lievää tai tapahtunut vain kerran perheen ulkopuolisen henkilön toimesta. Punamäki (2005, 70) toteaa, että ihminen on toimiva yksilö, joka aktiivisesti taistelee parhaan kykynsä mukaan trauman vaikutuksia vastaan. Kun henkilö oppii tunnistamaan trauman vaikutukset omaan elämäänsä sekä oman elämänsä suojaavat tekijät, tämä saa lisää voimaa muuttaa elämänsä suuntaa kohti eheytymistä (Fournier 2002). Nykyään sosiaali- ja terveyspalvelut, kolmas sektori ja media tarjoavatkin valtavasti tietoa ja erilaisia palveluita ihmisten kuntoutumisen ja voimaantumisen tueksi, joka mahdollistaa traumojen käsittelyn ja niistä toipumisen paremmin kuin koskaan ennen.

Henkilöt, jotka ovat käsitelleet jollakin tapaa traumakokemuksensa ja ratkaisseet siihen liittyviä ongelmiaan, osaavat tukea lapsia paremmin tunteiden säätelyssä, hillitä paremmin omia tunteitaan ja keskustella jäsennellymmiin lasten kanssa hankalista tunteista. He ovat myös hyväksyvämpiä,

intensiivisemmin läsnä ja vähemmän vihamielisiä kuin henkilöt, joiden traumat eivät ole ratkaistuja. (Koren-Karie ym. 2008, 475.) Kalland (2011, 212) toteaa, että turvallisessa kiintymyssuhteessa kasvaneen voi olla vaikea eläytyä traumatisoituneen lapsen kokemusmaailmaan. Tästä näkökulmasta ajateltuna isovanhemman omat turvattomat ja sittemmin käsitellyt kiintymyssuhteet voidaan nähdä positiivisessa valossa.

Kaikkiaan traumatisoituminen näyttäytyy tutkimuksissa prosessina, johon vaikuttavat monet eri seikat; yksilön piirteet, traumaattisen tapahtuman luonne sekä yhteiskunnassa esiintyvät arvot ja ilmiöt. Traumatisoituminen voi saada aikaan oireita, jotka voivat heijastua henkilön valintoihin ja toimintaan sekä ihmisten väliseen vuorovaikutukseen hyvin monin eri tavoin. Kroonistuessaan nämä oireet voivat vaikuttaa niin vahvasti henkilön vanhemmuuteen, että trauma voi siirtyä seuraavalle sukupolvelle. Toisaalta on huomattavaa, että usein erilaisin keinoin ihminen voi halutessaan ja tukea saadessaan muuttaa tätä sukupolvien ketjua ja estää omia traumojaan siirtymästä eteenpäin. Aiemmin koetut traumaattiset kokemukset on mahdollista käsitellä ja kääntää voimavaraksi missä elämän vaiheessa tahansa.

4 LÄHEISSIJOITUKSET TUTKIMUKSEN KOHTEENA

Läheissijoitusprosessin arvioinnissa ja päätöksenteossa työntekijän ajatuksia voivat ohjata läheissijoitukseen kohdistuneet aiemmat tutkimukset ja niihin perustuvat yleisemmät käsitykset läheissijoituksen hyödyistä ja riskeistä. Aiempi kansainvälinen tutkimus läheissijoituksista keskittyy vertailemaan eri sijoituspaikkoja keskenään (mm. Holtan, Handegård, Helge, Thörblad & Vis 2013; Mennen, Brensilver & Tricket 2010; Ryan ym. 2010; Tarren-Sweeney 2013) tai tutkimaan jotakin tiettyä ilmiötä läheissijoituksiin liittyen (mm. Bundy-Fazioli, Fruhauf & Miller 2013, 456; Fechter-Legget & O'Brien 2009; Kiraly & Humphreys 2013,b). Tutkimuksissa ei aina ole erikseen eritelty läheissijoitusten osalta sitä, mistä läheisroolista käsin sijaisvanhempi toimii. Lisäksi on huomioitava, että lähes kaikki tässä luvussa käytetty tutkimus on tehty ulkomailla, jolloin niiden soveltaminen Suomeen sellaisenaan ei kaikilta osin ole mahdollista. Jonkin verran kotimaista näkökulmaa aiheeseen saa Koisti-Auerin (2007) tekemästä lisensiaatintyöstä, jossa kyselyhaastattelulla on selvitetty sukulaissijaisvanhemmuuden profiilia. Tutkimukseen osallistui 241 sukulaissijaisperhettä, joista 8 % oli avohuollon sijoituksia. Vastanneista 60 % oli sukua sijoitetulle lapselle tämän äidin puolelta ja 52 % haastatelluista sukulaissijaisvanhemmista oli lapsen isovanhempia. Tutkimuksen tulokset kohdistuvat laajempaan kohderyhmään, eivätkä ne näin ollen ole suoraan sovellettavissa tähän tutkimukseen, jossa keskiössä ovat vain sijaisvanhempina toimivat isovanhemmat, mutta ne antavat hieman suuntaa kotimaisesta tilanteesta. Koisti-Auerin (2007) tutkimus kuitenkin vahvistaa Suomessa esiintyvän yleisen käsityksen siitä, että sukulaissijoitukset usein tehdään nimenomaan huostaanotetun lapsen äidin vanhemmille. Mielenkiintoista on myös, että isovanhempien ryhmässä (n=78) yli kolmanneksella vain toinen isovanhemmista oli lapsen biologinen sukulainen. Ei-biologisia isoisiä toimii läheissijaisvanhempana kolme kertaa enemmän kuin ei-biologia isoäitejä. Myös Heino (2001) on kirjoittanut STAKES:n työryhmän raportin sukulaissijoituksista ja Hämäläisen (2012) perhesijoitettujen lasten kodilleen antamia merkityksiä käsittelevästä väitöskirjasta saa hieman viitteitä kotimaisesta läheissijoituksesta. Nämä tutkimukset tekevät näkyväksi muun muassa läheissijaisvanhempana toimivien henkilöiden sekä läheissijoitettujen lasten kokemuksia.

Suomessa laki edellyttää, että lapsen huostaanottoa valmisteltaessa on ensisijaisesti kartoitettava lapsen läheisverkosto mahdollisen sijaisperheen löytämiseksi. Läheisverkostoon voi kuulua keitä tahansa lapselle läheisiä henkilöitä. Läheiskartoitus voidaan jättää tekemättä tilanteen kiireellisyyden tai muun perustellun syyn vuoksi. Lapsen asumisesta ja sijoituspaikasta tehtävä päätös tulee tehdä

lapsen edun mukaisesti. (Lastensuojelulaki 2007/417, 32§.) Läheinen, joka ottaa lapsen luokseen asumaan, on oikeutettu perhehoitolain (Perhehoitolaki 2015/263, 4 §) mukaisiin tukitoimiin.

Kiraly ja Humphreys ovat tutkineet läheissijoituksia Australiassa sekä lasten (2013b) että syntymävanhempien (2012) näkökulmista haastatteleamalla läheissijoitettuja lapsia ja näiden vanhempia. Lisäksi he ovat kirjallisuuskatsauksessaan luoneet yleistä kuvaa englanninkielisestä läheissijoitustutkimuksesta (Kiraly & Humphreys 2013a). Läheissijoituksen etuina nähdään, että lapsella on jo valmiiksi olemassa oleva kiintymyssuhde henkilöön, jonka luokse läheissijoitusta suunnitellaan. Lisäksi lapsen yhteys muihin sukulaisiin säilyy työntekijöiden näkemyksen mukaan helpommin kuin läheisverkoston ulkopuolelle sijoitetuilla lapsilla (Kiraly & Humphreys 2013a, 358). Läheissijoitetut lapset itse nimeävät myös sisarusiaan ja serkkujaan tärkeiksi perheenjäsenikseen ja kertovat saavansa turvaa ja rakkautta monilta sukulaisiltaan (Kiraly & Humphreys 2012, 325). Myös Koisti-Auer (2007, 61) kuvaa sijaisvanhemmaksi ryhtymisen motivaatioksi jo aiemmin syntyneen kiintymyssuhteen lapseen sekä halun pitää suku koossa. Hämäläisen (2012, 105–108) väitöskirja käsitteli perhesijoitettujen lasten antamia merkityksiä perheilleen. Hänen aineistoonsa kuului viisi sukulaissijoitettua lasta, joiden kokemusten mukaan sukulaissijoituksen etuja olivat paikan ja henkilöiden tuttuus, eivätkä nämä lapset kokeneet yhtä suurta erilaisuuden tunnetta kuin vieraisiin sijaisperheisiin sijoitetut lapset. Sijoitus ei ollut heille yhtä suuri elämänmuutos kuin vieraaseen perheeseen sijoitetuilla lapsilla. Oman menneisyyden läheisyys ja muutto toiseen perheeseen aiheuttivat kuitenkin ristiriitaisia tunteita ja järjestely koettiin väliaikaisena.

Läheissijoituksissa voi olla omat ongelmansa, jotka tutkimusten mukaan usein liittyvät sukulaisuuteen tai konflikteihin sijaisvanhemman ja syntymävanhemman välillä (mm. Kiraly & Humphreys 2013b, 358). Heino (2001, 23, 25) toteaa raportissaan sukulaissijaisvanhempien nostaneen ongelmakohtina esiin muun muassa hankalan suhteen omaan lapseen, omat syyllisyyden, vihan ja katkeruuden tunteet ja tarpeen käydä läpi omaa elämänhistoriaa. Isovanhemman ikä suhteessa sijoitettavaan lapseen nousee myös usein esiin. (Emt.) Yhteydenpito vanhempiin voi olla lapsille ongelmallista ja häiritsevää, jos tapaamiset eivät suju ongelmitta. Tapaamisissa lapset voivat stressaantua ja kokea pettymyksiä. On myös olemassa huoli siitä, pystyvätkö läheissijaisvanhemmat suojelemaan lasta riittävästi kaltoin kohtelevilta vanhemmiltaan. Läheissijoituksissa tarvitaankin erityistä ammatillista tukea nimenomaan vanhempien tapaamiseen liittyen. (Kiraly & Humphreys 2013b, 358–359, 369–370.)

Fechter-Legget ja O'Brien (2009) esittävät, että yksi läheissijoituksen riskeistä kohdistuu eritoten sijaisvanhempien vanhojen roolien vaihtoon isovanhemmasta huoltajaksi. Palaaminen takaisin

kokoaikaiseen vanhemmuuteen voi olla isovanhemmille emotionaalisesti rankkaa, mutta myös oma suhde aikuisiin lapsiin usein muuttuu (Bundy-Fazioli, Fruhauf & Miller 2013, 456; Koisti-Auer 2007; 81). Rajojen asettaminen omille aikuisille lapsilleen ja näiden puolisoille koetaankin vaikeaksi. Emotionaaliset siteet ja ristiriitaiset tunteet omiin aikuisiin lapsiin ovat aiheuttaneet haastatelluilla läheissijaisvanhempana toimivilla isovanhemmilla hämmennystä, mutta lopulta rajojen asettaminen on koettu helpottavana. (Bundy-Fazioli ym. 2013, 452–453.) Sijoitetuilta lapsilta itseltä kysyttäessä esiin nousee tarve turvalliseen ja joskus jopa valvottuun tapaamiseen. Toiveena on myös emotionaalisesti turvallinen ja miellyttävä tapaamispaikka. (Kiraly & Humphreys 2012, 325). Yksittäistapauksissa myös vanhemmat voivat nähdä rajoittamisen jälkikäteen tarkasteltuna positiivisena, jos se on saanut vanhemman motivoitumaan muutokseen. Pääosin läheissijaisvanhempien rajoitustoimenpiteet ja etenkin tapaamisten valvonta koetaan vanhempien näkökulmasta erittäin epämieluisina (Kiraly & Humphreys 2013a, 111). Suomessa Koisti-Auerin kyselytutkimukseen osallistuneista sukulaissijaisvanhemmista kaksi kolmasosaa kokee, että tapaamiset vanhempien kanssa ovat olleet ongelmallisia, erityisesti lapsen äidin kanssa. Ongelmat kohdistuvat muun muassa petettyihin lupauksiin, lapsen manipulointiin, uhkailuun, lasta ahdistavaan käytökseen ja muiden aikuisten panetteluun. Toisaalta sukulaisuus nähtiin myös vahvuutena, sillä sijaisvanhempi tunsii lapsen historian jo entuudestaan ja he näkivät syntymävanhemmissa myös paljon positiivisia piirteitä. (Koisti-Auer 2007, 73–79.)

Kiraly ja Humphreys (2012) ovat haastatelleet läheissijoitettujen lasten vanhempia Australiassa. Vanhemmat kokevat luottamuksen menetystä sijaisvanhempaa kohtaan erityisesti silloin, jos tämä on todistanut vanhempaa vastaan oikeudessa. He kokevat myös voimattomuuden tunnetta lapsen asioiden hoitamisen suhteen. Toisinaan vanhemmat ovat katkeria, kun kokevat omien ongelmien johtuvan omasta vaikeasta lapsuudestaan. Tällaista katkeruutta esiintyi erityisesti silloin jos lapsi on sijoitettu vanhemman omille vanhemmille. Vanhemmat toivovat saavansa enemmän tukea ammattilaisilta näiden vaikeiden suhteiden kanssa, mutta myös muuten oman kuntoutumisensa edistämiseksi. Kaikista hankaluuksista huolimatta vanhemmat olivat tyytyväisiä siitä, että lapsi oli sijoitettuna läheisverkostoon eikä vieraaseen sijaisperheeseen. (Emt. 110.)

Useissa tutkimuksissa on selvitetty lasten mielenterveyden kehittymistä sijaishuollossa (esim. Fechter-Leggett & O'Brien 2009; Mennen, Brensilver & Trickett 2010; Tarren-Sweeneyn 2013). Sijoitetuilla lapsilla on todettu yhdysvaltalaisen tutkimuksen perusteella olevan kaltoinkohtelun aiheuttamia negatiivisia seurauksia kuten mielenterveyden ongelmia. Sijoitettujen lasten kaltoinkohtelukokemukset eivät tutkimuksen mukaan vaikuta siihen, mikä sijaishuollon muoto

lapselle valitaan eikä lapsilla esiintyneet ongelmatkaan eroa sen mukaan onko lapset sijoitettu lähiverkostoon vai sijaisperheeseen. (Mennen, Brensilver & Tricket 2010.) Sijaisperheissä ja läheissijaisperheissä kasvaneita lapsia vertailleen tutkimuksen mukaan läheissijoituksilla ei ole todettu olevan yhteyttä myöskään lapsen myöhemmälle mielenterveyden kehittymiselle (Fechter-Leggett & O'Brien 2009, 206). Tätä selitetään sillä, että lasten mielenterveysongelmat ovat usein jo alkaneet ennen sijoituspäätöstä. Tämän yhdysvaltalaisen tutkimuksen mukaan lähes puolella sijoitetuista lapsista oli vielä yli vuosi sijoituksen purkamisen jälkeen, aikuisiällä, diagnoosin täyttävä mielenterveysongelma. Näistä yleisimmin, eli 21 %, esiintyi PTSD eli traumaperäistä stressioireyhtymää. Vastaavassa vertailututkimuksessa Tarren-Sweeneyn (2013, 733) mukaan sijoitetuilla lapsilla esiintyy myös paljon ongelmia sosiaalisissa taidoissaan, riippumatta siitä onko lapsi sijoitettu läheisverkostoon vai ei. Hän myös vahvistaa oman tutkimuksensa perusteella, että 20 % tutkituista sijaishuollossa olevilla lapsilla esiintyi vakavia kiintymyssuhdehäiriöitä ja traumaperäistä oireilua. (Emt. 739.) Lapsen mielenterveyden kehittymisen kannalta läheissijoitusta oleellisempaa on sijoituksen pysyvyys, jälkihuollon toimivuus, koulun ja mielenterveyspalveluiden tavoitettavuus, positiiviset ihmissuhteet, kaltoinkohtelun minimoiminen sekä karkaamisen ennaltaehkäisy. (Fechter-Leggett & O'Brien 2009, 211–212.) Pysyvyys sijaishuollossa nähdään myös kiintymyssuhteiden kehityksen kannalta tärkeinä (Kallan 2011, 208).

Yhdysvaltalaisen tutkimuksen mukaan läheissijaisvanhemmat saavat vähemmän tukea ammattilaisilta kuin tavalliset sijaisperheet, vaikka he yleensä toimivat ensimmäistä kertaa sijaisperheenä eivätkä ole tottuneet toimimaan palveluverkoston kanssa (Fechter-Leggett & O'Brien 2009, 207). Koisti-Auerin (2007) tutkimus ei kuitenkaan tue tämän ilmiön esiintymistä Suomessa. Pikemminkin näyttää siltä, että sukulaissijaisvanhempien taloudellisissa tuissa ei esiintynyt merkittäviä puutteita suhteessa muihin sijaisperheisiin. Lähes puolet tutkimuksen sukulaissijaisperheistä kuitenkin koki vähintään kohtalaista tarvetta avun saamiseksi lapselle sekä lapsen ja tämän vanhempien tapaamisiin liittyen. (Emt 91–93.) Läheissijaisvanhempina toimivia isovanhempia haastateltaessa on noussut esiin, että lapsenlapsen traumojen kohtaaminen koetaan haastavana erityisesti silloin, kun isovanhempi käy samaan aikaan läpi omia traumojaan. Isovanhemmat kertovatkin lapsenlapsen traumaoireilun aktivoivan heillä myös omia traumoja. Toisaalta isovanhempaa ja lapsenlasta voi yhdistää yhteinen suru välissä olleen sukupolven menettämisestä tai yhteyden katkeamisesta. (Bundy-Fazioli ym. 2013, 454, 457.)

Sijaishuollossa pyritään välttämään lapsen siirtelyä useiden eri sijaishuolto paikkojen välillä. Sijoitusten yhtenä tavoitteena on tukea lapsen olemassa olevia ihmissuhteita ja tukea niiden

pysyvyyttä. Sijaispaikkaan liittyviä pysyvyyttä ennustavia tekijöitä ovat sijaishuollon pysyvyyttä tutkineen norjalaisen tutkimuksen mukaan lapsen ja tämän vanhempien tunne perheeseen kuulumisesta, perheen lasten tai lapsen omien sisarusten asuminen samassa perheessä ja sijaisvanhemmille annettu ammatillinen tuki. (Holtan, Handegård, Helge, Thörblad & Vis 2013.) Läheisverkoston ulkopuolelle sijoitetuilla lapsilla näyttäisi olevan suurempi riski sijaispaikan vaihtumiseen läheissijoituksiin verrattuna (Holtan ym. 2013, 1092; Ryan ym. 2010, 1825). Holtanin ja kollegoiden (2013, 1092) tutkimuksessa läheissijoitusten katkeamiseen ei löytynyt mitään yhtä erityistä syytä. Holtan kumppaneineen muistuttavat, että vaikka yleisesti pysyvyys nähdään lapsen kannalta positiivisena asiana, ei sijaishuoltoapaikan vaihtuminen aina ole negatiivinen asia.

5 PÄÄTÖKSENTEKO JA ARVIOINTI LASTENSUOJELUSSA

Koska tämän tutkimuksen ydin on läheissijoitusprosessin arvioinnissa ja päätöksenteossa, on syytä selvittää, mitä Suomen laissa ja aiemmissa tutkimuksissa näistä kerrotaan ja millaisia käytäntöjä läheissijoitusprosessin arviointiin on kehitetty. Laissa on määritelty erittäin velvoittavana läheisverkoston kartoittaminen huostaanoton yhteydessä (Lastensuojelulaki 2007/417, 32§). Läheisverkoston kartoittamisella tarkoitetaan asiakkaana olevan lapsen ja tämän perheen tukiverkoston selvittämistä, esimerkiksi keskustelemalla lapsen ja tämän perheen kanssa heille läheisistä ihmisistä. Tarkoituksena on selvittää, löytyykö lapsen läheisverkostosta henkilö, jonka luokse lapsi voitaisiin sijoittaa. Päätöksen sijaishuoltopaikan valinnasta ja huostaanotosta tekee lain mukaan johtava viranhaltija, lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua päätöksen. Vanhempien tai 12 vuotta täyttäneen huostaanotettavan lapsen vastustaessa, asian ratkaisee hallinto-oikeus. (Lastensuojelulaki 2007/417, 43§.) Sijaishuoltopaikkana voi toimia ammatillinen perhekoti tai sijaisperhe, joiksi myös läheissijaisperheet lasketaan. Sijaishuoltopaikkana voivat toimia myös kaupunkien omat laitokset sekä yksityiset laitokset. Sijaishuoltopaikan tärkeimpänä tavoitteena on luoda lapselle sellainen turvallinen ympäristö, jossa tällä on mahdollisuus saada korjaavia kokemuksia, hoivaa, huolenpitoa, jatkuvuutta ja ennustettavuutta elämäänsä (kts. Tuovila 2008, 29–36).

Laakso (2013) on tutkinut sijaishuoltopaikan valintaa ja päätöksen tekoa Suomessa. Sijaishuoltopaikan valinta tehdään Laakson (2013) mukaan vaihtelevien käytäntöjen ja toimintatapojen mukaan. Sijaishuoltopaikan valintaan vaikuttavat taloudelliset tekijät, palvelujen hallintakäytännöt ja tarjolla olevat sijaishuoltopaikat. Sijaishuoltopaikan valinta tehdään yksilöllisesti lapsen tarpeiden, tarjolla olevien sijaishuoltopaikkojen ja eri asiantuntijoiden näkemysten perusteella. Päätöksenteossa pyritään huomioimaan lapsen yksilöllinen elämäntilanne, kuten esimerkiksi lapsen ikä, huostaanoton syyt ja lapsen käytös, mutta myös lapsen vanhempien toiveet, lastensuojelulaitosten profiilit sekä sijaisperheiden toiveet. Asiakaskohtaisen moninaisuuden vuoksi päätöksenteko on tilannekohtaista ja kompleksista. Lopullinen vastuu päätöksenteosta jää lapsen asioita hoitavalle sosiaalityöntekijälle tai sijoittavalle yksikölle. Päätöksenteossa ei voida varmasti tietää sen seurauksista. Päätöksenteko edellyttää työntekijältä reflektiivistä työtettä, tutkimus- ja kokemustiedon yhdistämistä sekä yksilökohtaista harkintaa. Intuitiivinen ja analyttinen pohdinta näyttävät Laakson tutkimuksen perusteella kulkevan rinnakkain päätöksenteossa. Vaikka sosiaalityöntekijät osaavat eritellä suurimman osa päätöksentekoon pohjautuvasta tiedosta ja he

osaavat jäsentää omat kokemuksensa ja havaintonsa, jotakin voi jäädä myös sanallistamisen ulkopuolelle. (Laakso 2013, 61–62, 81, 104–107.)

Laakson (2013, 52) mukaan kaupungin lastensuojelussa työ on voitu eriyttää niin, että avohuollon ja sijaishuollon sosiaalityö ovat erillään, jolloin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä vaihtuu. Sijaishuoltopaikan valinta ja läheissijaisvanhemman valmennus ja arviointi on järjestetty eri organisaatioissa eri tavoin. Pösö ja Laakso (2015) ovat kirjoittaneet artikkelin sijaishuoltopaikan valintaan liittyvästä päätöksenteosta ja kuvaavat, että Suomessa vallitsee kolme organisaatiomallia sijaishuoltopaikan valinnassa ja päätöksenteossa. Mallit ovat kokonaisvaltainen, jaetun asiantuntijuuden malli ja keskitetty malli.³ Kokonaisvaltaisessa mallissa lapsen oma työntekijä on vastuussa päätöksenteosta, sillä hän on oppinut tuntemaan lapsen ja tämän tarpeet, mutta hän konsultoi muita ammattilaisia päätöksenteon tueksi. Jaetun asiantuntijuuden mallissa päätöksentekoprosessiin osallistuu useita ammattilaisia, jotka yhdessä pohtivat sijaishuoltopaikkojen sopivuutta. Lopullinen päätöksenteko jää kuitenkin lapsen omalle sosiaalityöntekijälle tässäkin mallissa. Keskitetyssä mallissa päätöksen sijaishuoltopaikan valinnasta tekee yksikkö, jonka tehtäviin kuuluu myös sijaishuoltopaikkojen laadunvalvonta. Oletetaan, että tällainen yksikkö on parhaiten perillä siitä, millaisia sijaishuoltopaikat ovat ja millaiset paikat soveltuvat kullekin lapselle. Päätös tehdään yksikössä lapsen oman työntekijän lapsesta ja tämän tilanteesta kirjoittaman raportin perusteella. Mallit perustuvat erilaisiin käsityksiin siitä, mikä sijaishuoltopaikan valinnassa on tärkeintä ja millaiseen tietoon päätöksenteko perustuu. Ensimmäinen malli perustuu lapsen tuntemiseen henkilökohtaisesti, kun taas kaksi jälkimmäistä perustuu lapsesta kerrottuun tietoon. Kokonaisvaltaisessa mallissa työntekijän haasteena on tuntea eri sijaishuollon vaihtoehdot riittävän hyvin, kun taas keskitetyssä ja jaetun asiantuntijuuden mallissa ollaan hyvinkin selvillä siitä, millaisia sijaishuoltopaikkoja on tarjolla. Kahden jälkimmäisen mallin heikkoutena on lapsen vähäinen osallisuus prosessissa.

³ Laakson (2013) tutkimuksessa käytetään termejä kokonaisvaltainen, sijoittajaryhmä ja sijoittajayksikkö

Kuvio 2: "Sijaishuoltoapaikan valintaa koskevan päätöksenteon vaiheet" (Laakso 2013, 62)

Kuviossa 2 Laakso (2013, 62) on havainnollistanut sijaishuoltoapaikan valintaa kolmivaiheiseksi prosessiksi. Ensimmäisessä vaiheessa arvioidaan lapsen tarpeita ja sijaishuoltoapaikan tarvetta sekä kartoitetaan läheisverkosto sukulaissijoituksen mahdollisuuden selvittämiseksi. Toisessa vaiheessa tehdään päätös siitä, mikä on lapselle parhaiten soveltuva sijaishuoltomuoto; sijaisperhe, kaupungin oma laitos vai ostopalvelu. Kolmannessa vaiheessa valitaan varsinainen sijaishuoltoapaikka ja tehdään päätös sijoituksesta. Sijaishuoltoapaikan valinnan alkaessa lapsi voi asua edelleen kotona, mutta hän voi olla myös sijoitettuna joko kiireellisesti tai avohuollon toimenpiteenä.

Tietoa läheissijoituksen päätöksen valmistelua varten voi koota monin eri menetelmin. Verkostokokouksessa voivat kokoontua yhteen viranomaiset yhteisen asiakkaan asioissa. Joskus verkostokokouksiin otetaan mukaan asiakkaan läheisverkostoa keskustelemaan asiakkaan tilanteesta ja löytämään uusia ratkaisuja mahdollisiin ongelmiin tai antamaan uutta tietoa viranomaisten päätösten tueksi. (Korhonen 2009, 53). Läheisneuvonpito puolestaan on strukturoitu työtapa jonka tavoitteena on, että asiakkaan tilanteeseen liittyvän tiedon ja ratkaisujen keksiminen syntyvät yhteistyössä asiakkaan, tämän läheisten ja ammattilaisten kanssa (Vuorio 2009, 11–12). Läheisverkoston roolin kartoittaminen voi tapahtua muillakin keinoin kuin vain läheisneuvonpidon avulla. Menetelmää tärkeämpää on, että läheiset kartoitetaan ja heidät otetaan mukaan työskentelyyn muutenkin kuin vain verkostokarttaa tekemällä (Vuorio 2009, 11–12, 21).

Perhehoitolain 1 § edellyttää, että perhehoitajaksi ryhtyvä on käynyt ennen työhön ryhtymistä ennakkovalmennuksen. Suomessa on yleisimmin käytetty Pride-valmennusta sijaisperheeksi ryhtyville. Valmennus on prosessi johon sisältyy erilaisia työmenetelmiä ja tulevien sijaisvanhempien

soveltuvuusarviointia. Arviointi tehdään pääsääntöisesti yhdessä valmentajan ja valmennettavan kesken. Perhehoitolaki antaa mahdollisuuden erityisistä syistä joustaa valmennuksen suorittamisessa niin, että se tulee suoritetuksi viimeistään vuoden sisällä sijoituksen alkamisesta. Kuntaliiton ohjeistuksen (Kuntaliitto) mukaan jousto on tehty kiireellisiä läheissijoituksia varten, jotta läheinen voi aloittaa työnsä nopeammin. Näin ollen on mahdollista, että Laakson (2013) kuvaaman sijaishuoltopaikan valintaan liittyvän prosessin alkaessa lapsi on jo sijoitettu läheissijasiperheeseen ja lapsi asuu siellä käytännössä koko arviointi- ja valmennusprosessin ajan.

Sijasiperheitä valmentavat kolmannen sektorin toimijat ja yksityiset yritykset ostopalveluna, sekä kaupunkien omat sijasiperheitä valmentavat yksiköt. Sukulaisperheiden valintakriteerit vaihtelivat STAKESIN työryhmän mukaan kunnittain hyvin paljon ja työryhmä toivoikin, että sukulaisperheiden valinnassa sovellettaisiin samoja kriteerejä kuin muidenkin sijasiperheiden valinnassa, mutta arviointi tulisi tehdä eri tavoin. (Heino 2001, 26.) Myös yksittäiset Laakson (2013, 94) haastattelemat sosiaalityöntekijät toivat esiin tilanteita, joissa hallinto-oikeus on määrännyt lapsen sijoitettavaksi sukulaissijasiperheeseen vastoin lapsen oman sosiaalityöntekijän suosituksia. Haastateltavat kertoivat esimerkkejä, joissa sukulaissijasiperheitä eivät koske samat ehdottomat esteet sijasivanhemmaksi ryhtymiselle kuin muita sijasiperheitä. Tällaisina nostettiin esiin sukulaissijasivanhempien ikä ja oma aiempi lastensuojelun asiakkuus.

Suomessa herättiin läheissijasiperheiden erityisyyteen ja arvioinnin puutteisiin osin ehkä STAKESIN raportin innoittamana. Koisti-Auer toimitti jo 2004 yhdessä Pesäpuu ry:n kanssa käsikirjan sosiaalityöntekijöille läheissijasiperheiden arviointiin ja valmennukseen, jota voidaan soveltaa tilannekohtaisesti. Käsikirja perustuu PRIDE-koulutukseen ja sijasivanhemmalta edellytettyjen valmiuksien yhteiseen arviointiprosessiin. Arvioinnissa huomioidaan erityisesti sijoitettavan lapsen tuttuus ja tähän jo aiemmin syntynyt suhde. Vaikka kyseinen läheinen ei olisi sopiva sijasivanhempi vieraalle lapselle, voi tältä löytyä riittävästi vahvuuksia tutun sukulaislapsen kasvattamiseen. Haasteelliseksi arvioinnin voi tehdä se, että sukulainen on jo voinut tehdä päätöksen ryhtyä lapsen sijasivanhemmaksi, (emt. 10–13) jolloin hän ei välttämättä uskalla tuoda kovin vahvasti omia kehittämistarpeitaan esiin hylätyksi tulemisen pelossa. Suvun vaikeista kokemuksista myös vaietaan helposti (emt. 34). Mallin mukaan prosessi alkaa kartoitustapaamisella, johon kutsutaan lapsen ja tämän vanhempien määrittelemät läheiset. Aina tätä ei ole mahdollista järjestää, jos lapsi tai vanhemmat vastustavat tapaamista. Tällöin prosessi aloitetaan yksilötyöskentelynä sijasiperheeksi haluavan sukulaisperheen kanssa. Lapset otetaan mukaan työskentelyyn joka tapauksessa jossakin

prosessin vaiheessa, jotta lapsen näkemys ja suhde sukulaiseen tulevat ilmi. Valmennukseen kuuluu vertaistapaaminen muiden sukulaissijaisvanhempien kanssa, kotitehtäviä, kuusi tapaamista sosiaalityöntekijöiden kanssa ja yhteinen loppuarviointi. (Emt.10–23)

Kyseisen mallin arvioinnissa selvitetään mahdollisen sijaisvanhemman vahvuudet ja kehittämistarpeet toimia sijaisvanhempana sukulaislapselle. Näitä lähestytään sijaisvanhemman valmiuksien kautta, jotka ovat suojella ja hoitaa lasta, tukea lapsen yksilöllistä kehitystä ja huomioida hänen kehitykselliset viiveensä, tukea lapsen ja hänen syntymäperheensä välisiä suhteita, tukea pysyvyyttä ja jatkuvuutta lapsen elämässä sekä tehdä yhteistyötä lapsen asioissa (emt. 9). Ylisukupolvisen trauman näkökulmasta tarkkailtuna mallissa nostetaan esiin vuorovaikutussuhteiden ja tunnetyöskentelyn merkitys. Prosessissa arvioidaan sukulaisen kysyä tunnistaa sekä omia, että lapsen tunteita sekä mahdollisuus auttaa lasta luomaan elämästään yhtenäistä tarinaa ja tuoda lapsen elämään arjen turvaa ja ennakoitavuutta (emt. 19, 28). Sukulaisperheen verkosto kartoitetaan laajasti ja tässä yhteydessä selvitetään myös heidän suhteensa muihin sukulaisiin ja läheisiinsä (emt. 29). Prosessissa käydään läpi myös erilaisia kiintymyssuhdemalleja ja näiden yhteydessä sukulaiset pohtivat myös omia kasvatuskäytäntöjään (emt. 44). Sukulaisia myös pyydetään kuvailemaan lasta (emt. 44) joka tekee näkyväksi sen, millaisia mielikuvia tai rooleja lapseen kohdistuu.

Mallin mukaan yhdellä tapaamisella sukulaisen kanssa keskustellaan sekä heidän, että sijoitettavan lapsen elämän tapahtumista, menetyksistä ja surun kohtaamisesta. Tapaamisen tarkoituksena on tehdä näkyväksi menneiden kokemusten vaikutuksia esimerkiksi sijaisvanhempana toimimiseen tai lapsen käytökseen. Sukulaissijaisvanhemmuudessa lapsen ja sijaisvanhemman elämäntapahtumilla voi olla yhteyksiä. Oman lapsenlapsen hoitaminen voi jatkuvasti muistuttaa oman lapsen kokemista haasteista ja herättää häpeää ja syyllisyyttä sijaisvanhempana toimivalle isovanhemmalle. Näiden yhteisten elämäntapahtumien käsittelyä pohditaan yhdessä sukulaisen kanssa samalla kun pohditaan sukulaisen omia elämäkokemuksia. Tämä voi herättää voimakkaita tunteita. On tärkeää havainnoida missä vaiheessa tapahtumien käsittely sukulaisella on. Onko hänellä valmiuksia ja halua käydä läpi elämäntapahtumiaan, kykyä kohdata niihin liittyviä tunteita ja ymmärrystä kokemusten vaikutuksista? (Emt. 32, 36–37) Prosessiin kuuluu myös keskusteluja ja pohdintaa syntymävanhempien tapaamisesta, mahdollisista lojaliteettiristiriidoista ja jaetun vanhemmuuden mukanaan tuomista mahdollisista haasteista (emt. 46–51). Mallia ja sen toimivuutta ei ole tietojeni mukaan tutkittu. Malliin on sisällytetty teemoja, joiden kartoittaminen voi avata ylisukupolviseen traumaan liittyviä ilmiötä, mutta kartoitus on hyvin laaja sellaisenaan ja siihen varattu aika on

rajallinen. Lisäksi on syytä pohtia, miten arviointiin vaikuttaa se, että lapsi saattaa jo asua kyseisessä perheessä koko prosessin ajan.

Läheissijaisperheiden arvioinnin erityisyys suhteessa muihin sijaisperheisiin on ollut yleisen keskustelun aiheena myös kansainvälisesti. O'Brien (2014) on laatinut kirjallisuuskatsauksen pohjalta mallin läheissijaisperheiden arviointiin. Kaikkien sijaisperheiden kohdalla arvioidaan, millaisen perhekokemuksen kyseinen perhe voi lapselle tarjota ja sopiiko se juuri kyseisen lapsen tarpeisiin. Lisäksi sijaisperheiltä edellytetään kykyä itsereflektioon, kykyä ymmärtää lapsen tarpeita ja pyrkimystä niiden täyttämiseen, kykyä ymmärtää perhedynamiikkaa ja luoda itselle siihen sopiva rooli sekä kykyä ottaa apua vastaan. Malli kannustaa sosiaalityöntekijän tiiviimpään yhteistyöhön perheiden kanssa ja tukemaan näitä löytämään itse ratkaisuja ongelmiin. Arvioinnin keskiöön nousevat lapsen, syntymävanhempien ja läheissijaisvanhempien tarpeet. Arvioinnin tavoitteena onkin arvioida läheissijoituksen riskit, tunnistaa perheen erilaiset haavoittuvuudet ja tuen tarpeet sekä tunnistaa verkoston voimavarat ja lopulta löytää lapselle parhaiten sopiva sijaisperhe tämän lähiverkostosta. Arvioinnin pohjana on huoli perheen ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä, joihin liittyvät epäselvyydet usein venyttävät arviota. Työkaluina tässä prosessissa käytetään erilaisia verkostokarttoja ja verkostotapaamisia. Läheisten kanssa keskustelua ohjataan arvioinnin kannalta tärkeisiin teemoihin tutkijan luoman käsikirjan avulla. Käsikirjassa esitellään erilaisia keskusteluteemoja ja tekniikoita niiden käsittelyyn. Keskustelussa painotetaan lapsen tarpeita ja verkostokokouksessa esiin nousseita teemoja. (Emt.)

David Howe (2015) on ollut mukana toimittamassa teosta joka käsittelee adoptio- ja sijaisvanhempien arviointia. Teoksen mukaan sijaisvanhempien arvioinnissa tulee erityisesti huomioida lapsen traumaattiset kokemukset ja niiden seuraukset. Howe (2015, 176–177) kirjoittaa teoksen loppupohdinnassa, että tulevaa sijaisvanhempaa arvioitaessa tulee kiinnittää huomiota sijaisvanhemman kiintymyssuhdetaustaan ja reflektiokykyyn. Kiintymyssuhteiltaan turvallisen tai lievästi turvattomien sijaisvanhempien kyky tunnistaa ja muokata omaa käytöstään stressaavissa tilanteissa, on kirjoittajan mukaan tärkeää lapsen turvallisuuden tunteen kehittymiselle. Tällaiset ihmiset ovat halukkaita ja kykeneviä oppimaan sekä itsestään että sijoitettavasta lapsesta. Lisäksi arvioinnissa tulisi huomioida sijaisvanhemman kyky tunnistaa omia psyykkisiä heikkouksiaan ja vahvuuksiaan, kyky ymmärtää lasten kokemusten merkityksiä tämän nykyiselle käytökselle sekä ymmärrystä siitä, miten sijoitettu lapsi voi herättää sijaisvanhemman omia vanhoja vaikeita kokemuksia.

Valmennus- ja arviointiprosessin päättyessä sosiaalityöntekijän on aika tehdä päätös läheissijoituksesta. Sosiaalityössä päätösten tekeminen on harvoin helppoa. Laakson (2013, 97) mukaan toisinaan työntekijät joutuvat eettisiin ristiriitatilanteisiin, kun he eivät saa esimieheltään lupaa sijoittaa lasta parhaaksi näkemäänsä sijaishuoltopaikkaan esimerkiksi taloudellisten syiden vuoksi. Monimutkaisissa ja epäselvissä tilanteissa voi olla monta keskenään kilpailevaa näkökulmaa ja riittävän tiedon saaminen on vaikeaa, etenkin jos tarkkailtava ilmiö on vaikeasti tunnistettava. Mutkikkaat ja eettisesti latautuneet tilanteet vaativat tilanteeseen liittyvien asioiden arvottamista ja ratkaisuja, jotka tuntuvat kaikista osapuolista oikeudenmukaisilta. (Forsberg 2011, 270.) Sijoituspaikkaa valittaessa lapsen etu on yleensä arvoitettu ensisijaiseksi, mutta sukupolvien väliset konfliktit ja mahdollinen ylisukupolvinen trauma tuovat tilanteen arviointiin useita eettisesti haastavia ja ristiriitaisia näkökulmia, joiden arvioiminen voi olla vaikeaa, ellei jopa mahdotonta. Forsbergin (2011, 272–273) mukaan tällaiset arvokonflikteja sisältävät tilanteet edellyttävät moraalista järkeilyä. Moraalisessa järkeilyssä sosiaalityöntekijä kohtaa arjen arvoriistiriitoja ja heijastelee niitä yleisiin moraaliperiaatteisiin ja eettisiin kysymyksiin. Moraalinen järkeily voi osoittaa teorian tiedon aukkokohtia ja toimia tiedonmuodostuksen välineenä haastavissa asiakastilanteissa. (Emt.) Sosiaalityön päätöksenteossa vaikuttavat myös työntekijän oma työ- ja elämäkokemus sekä hänen henkilökohtaiset piirteensä (Stokes & Schmidt 2012, 88–89). Läheissijoitusprosessissa päätöksentekoon voivat vaikuttaa myös työntekijän oma ihmissuhdehistoria ja omat kiintymyssuhteet (Alper 2015, 14).

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

6.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten sosiaalityöntekijät huomioivat ylisukupolvisen trauman läheissijoitusprosessin arvioinnissa ja päätöksenteossa ja millä tavoin koottuihin tietoihin he päätöksensä perustavat. Aiemmin läheissijoituksia vältettiin sosiaaliseen perimään ja ongelmien ylisukupolvisen luonteeseen vedoten. Nyt läheissijoitukset nähdään ensisijaisena vaihtoehtona sijoitusta suunniteltaessa olemassa olevan kiintymyssuhteen ja pysyvyyden vuoksi, mutta samaan aikaan niissä on todettu esiintyvän erityisiä haasteita erityisesti tapaamisiin ja vuorovaikutustilanteisiin liittyen. Kuten edellisissä luvuissa on esitetty, traumaattisilla kokemuksilla voi olla vanhemmuuteen ja sijaisvanhemmuuteen vaikuttavia piirteitä jotka tulevat näkyviin sukupolvien välisissä vuorovaikutussuhteissa. Näiden piirteiden huomioiminen jo läheissijaisvanhemman valmennuksessa ja arvioinnissa voi auttaa läheissijoituspäätöksen tekemistä ja tehdä läheissijoitukseen liittyvä hyötyjä ja riskejä näkyväksi jo arviointivaiheessa. Saadakseni tietoa ylisukupolvisen trauman arvioinnin nykytilasta, esitin seuraavat tutkimuskysymykset:

1. Millaiseen ja millä tavoin koottuun läheissijoituksen osapuolten vuorovaikutusta koskevaan tietoon läheissijoitusprosessin päätöksenteko perustuu?
2. Miten ylisukupolvinen trauma huomioidaan läheissijoitusprosessin arvioinnissa ja päätöksenteossa?

Ensimmäinen kysymys käsittelee läheissijoitusten arviointi- ja päätöksentekoprosessia. Miten tarvittava tieto kootaan, miten tarvittavat tiedot selvitetään ja millainen läheissijoituksiin liittyvä tieto painaa vaakakupissa kun työntekijät valmistelevat läheissijoituspäätöstä? Tavoitteena oli tehdä näkyväksi erilaisia käytäntöjä, mutta samalla oletin tulevan näkyväksi myös teemoja, joiden kartoittaminen koetaan hankalaksi nykyisillä käytännöillä.

Toisen tutkimuskysymyksen fokuksena oli, miten ylisukupolvinen trauma huomioidaan arvioinnissa ja päätöksenteossa. Oletuksena oli, että sosiaalityöntekijä kartoittaa asiakkaana olevan lapseen, vanhempaan ja isovanhempaan sekä heidän väleihinsä liittyviä seikkoja, jotka vaikuttavat läheissijoituksen mahdollisuuteen. Hypoteesinani oli, että nämä ilmiöt on ainakin osittain kytkettävissä ylisukupolvisen trauman teoriaan. Oletin myös, että valtaosa teoriaan liittyvistä ilmiöistä huomioidaan kartoituksessa, mutta joitakin nyansseja ilmiöön liittyen voi myös jäädä selvittämättä.

6.2 Tutkimuksen alkuvaiheiden toteutus

Aloitin työn tutustumalla aiempaan tutkimukseen ja kirjallisuuteen aiheen tiimoilta. Kirjallisuuden etsiminen oli työlästä mutta palkitsevaa. Kansainvälistä kirjallisuutta löytyi hyvinkin, mutta kotimaista tutkimusta löytyi hyvin vähän. Teoriaosuus ylisukupolvisesta traumasta pohjautui jo aiemmin tekemääni kandidaatintutkielmaani, joka oli kirjallisuuskatsaus (kts. Laine 2013). Olen hyödyntänyt tutkielmaani useissa kokemusasiantuntijaluennoissani. Trauman siirtymämekanismien jaottelu tässä työssä neljään luokkaan syntyi yllättäen erään kokemusluennon suunnitteluvaiheessa, yrittäessäni tiivistää koko kandidaatintutkielmani yhteen diaan. Jaottelu tuntui luontevalta esityksessä, mutta myös sopivalta jaottelulta ja rakenteelta tämän tutkimuksen teoriaosuuteen. Jaottelu perustuu sekä tieteellisessä kirjallisuudessa esiintyneisiin teemoihin että omaan kokemukseeni siirtymämekanismien hiuksen hienoista sävyeroista. Tämän tutkimuksen teoriaosuuden sisällöllä on yhteyksiä moniin aiemmin kirjoittamiini esseisiin, sillä kiinnostus traumateorioita kohtaan on ollut vahvasti läsnä koko opintojeni ajan.

Kun tutkimussuunnitelmani oli hyväksytty, valitsin tutkittavat kaupungit. Valitsin kaupungit niiden koon ja kulkuyhteyksien perusteella. Isossa kaupungissa olisi enemmän haastateltavia sosiaalityöntekijöitä ja toisaalta myös enemmän kokemusta läheissijoituksista. Lähetin kolmeen kaupunkiin sähköpostia, joilla pyrin selvittämään, ketkä työntekijät kyseisessä organisaatiossa valmistelevat päätökset ja kuka toimisi tutkimukseni yhteyshenkilönä. Tämän vaiheen työläys yllätti. Jokaisessa kaupungissa oli erilaiset käytännöt, joiden selvittäminen jo yksin vei aikaa. Tutkimuslupahakemukset lähetin sitä mukaa kun sain kaupungista nimetyn yhteyshenkilön. Tutkimusluvut sain ripotellen kevään ja alkukesän aikana. Tutkimusluvut saatuani olin heti puhelimitse yhteydessä kyseisen kaupungin yhteyshenkilöön ja lähetin hänelle haastattelukutsun (liite 1) eteenpäin välitettäväksi. Ehdotin valmiiksi kahta päivää 1-3 kuukauden päähän, joissa molemmissa päivissä oli kaksi ryhmävaihtoehtoa. Näin pyrin varmistamaan, että kaikille löytyisi sopiva ajankohta ja saisin tehtyä järjestelyt rauhassa hyvissä ajoin. Yhden kaupungin organisaatiomuutos vaikutti suoraan myös tutkimukseeni niin, että arviointiprosessi siirrettiin toisen yksikön tehtäväksi tutkimusprosessini aikana. Olin saanut hieman vaillinaista tietoa kyseisen kaupungin käytännöistä ja organisaation muutoksista, jonka vuoksi kokosin myöhemmin vielä kaksi haastatteluryhmää kyseisestä kaupungista. Yhdessä kaupungissa toinen ryhmistä saatiin kasaan syksyllä muutaman kontaktin toimittua ”vetoapuna”.

Tutkimuksen kohteena olleet kaupungit olivat isoja ja sosiaalityöntekijöitä olisi ollut paljon, mutta haastateltavia oli vaikea saada. Niissä kaupungeissa, joissa johtava taho näki tutkimuksen erittäin

tärkeänä, huolehdittiin toimiston palaverissa, että ryhmään saatiin haasteltavia. Muissa yksiköissä ja kaupungeissa ilmoittautuminen perustui henkilöstön oma-aloitteiseen ilmoittautumiseen sähköpostikutsun perusteella. Kahdessa kaupungissa oli käynnissä organisaatiomuutos, joka saattoi osaltaan vaikuttaa siihen, että haastateltavia ei näistä kunnista ilmoittautunut montaa. Myös kutsussa mainittu toiminnallinen ryhmähaastattelu saattoi karsia osallistujia. Voidaan pohtia, olisiko perinteiseen yksilöhaastatteluun osallistuminen koettu tutumpana ja turvallisempina. Toisaalta organisaation ja henkilöstön kannalta ryhmähaastattelu on hyödyllisempi, sillä ryhmässä on mahdollisuus yhteiselle reflektiolle. Tämä nousi haastatteluissakin esiin positiivisena ilmiönä ja haastateltavien kokemuksena. Toiminnallisuus saattoi osaltaan karsia haastateltavia, sillä se ei terminä kerro, mitä se pitää sisällään. Mielikuvissa se voi muuntua vaikkapa draamaksi tai muuksi fyysiseksi toiminnaksi, vaikka sillä tarkoitettiin lähinnä muistiinpanojen tekemistä. Lisäksi voidaan pohtia kesän ja kesälomien merkitystä haastateltavien saamisessa. Yritin minimoida kesän vaikutukset lähestymällä haastateltavia hyvissä ajoin ja lähettämällä muistutuskutsun loman jälkeen. Lisäksi tutkimuksen aihe saattoi tuntua vieraalta. Vaikka en käyttänyt haastattelukutsussa termiä ylisukupolvinen trauma juuri tästä syystä, voi olla että sukupolvien välinen vuorovaikutus ja sen havainnointi koettiin myös vieraaksi. Haastatteluissa nousikin esiin, että tämä koettiin jopa mahdottomaksi aiheeksi tutkia, sillä osa työntekijöistä ei kokenut havainnoivansa lainkaan mitään vuorovaikutukseen liittyviä piirteitä. Kaikkiaan laihalle saaliille löytyy jälkikäteen tarkasteltuna monia syitä, joista osaan pyrin vaikuttamaan jo etukäteen ennakoimalla, antamalla useita vaihtoehtoja haastatteluajankohdille, sanavalinnoilla ja lähettämällä muistutuskutsuja.

6.3 Aineisto

Aineisto kerättiin haastattelemalla sellaisia sosiaalityöntekijöitä, joiden työtehtäviin kuuluu läheissijaisvanhemman valmennus sekä soveltuvuusarviointi ja sijaishuolto paikan valinta. Aineisto kerättiin syksyllä 2015. Yhteen ryhmään ilmoittautui myös asiantuntijayksikön konsultoiva psykologi. Jokaisesta kaupungista pyrittiin saamaan vähintään kaksi ryhmää; yksi avohuollon ja yksi asiantuntijayksikön työntekijöistä.

Haastattelut toteutettiin ryhmähaastatteluina. Ryhmähaastattelut oli tarkoitus toteuttaa 3-5 hengen ryhmissä, mutta käytännössä kaikista yksiköistä tavoitteen mukaisia ryhmiä ei saatu kasaan. Yksi haastattelu kesti lyhimmillään tunnin ja viistoista minuuttia ja pisimmillään lähes kaksi tuntia. Kaikki haastattelut äänitettiin. Äänitettyä aineistoa oli kaikkiaan 11 tuntia 12 minuuttia. Haastattelu

toteutettiin osittain luovia menetelmiä hyödyntäen, eräänlaisena toiminnallisena teemahaastatteluna. Aloitin haastattelut kysymällä työntekijöiden taustatiedot, kuten kauanko he ovat työskennelleet kyseisessä työssä. Tämän jälkeen kysyin kymmenkunta strukturoitua kysymystä (liite 2), jotka olen poiminut läheissijaisvanhempien valmennusoppaasta (Koisti-Auer, 2004). Kysymykset käsittelivät yleisemmällä tasolla yksikön linjauksia ja käytäntöjä läheissijoituksiin liittyen. Kaikkia kysymyksiä en ehtinyt kysymään sillä sain vastaukset niihin jo muun keskustelun ohessa. Tämän jälkeen siirryttiin varsinaiseen toiminnalliseen haastatteluun. Tavoitteena oli, että ryhmän jäsenet luovat yhdessä prosessikaavion tai mindmapin siitä, mitä kaikkea sosiaalityöntekijän pitää tehdä ja tietää kun arvioidaan läheisen soveltuvuutta sijaisvanhemmaksi ja aletaan valmistella päätöstä (kts. liite 3). Teemahaastattelun tapaan (kts. Tuomi & Sarajärvi 2009, 75) annoin haastateltaville keskustelun aiheen, josta keskustellessaan he loivat kuvion. Keskustelun tueksi luin haastateltaville tehtävänannon ja annoin muutaman tukisanan paperilla tulostettuna, jotta he saivat halutessaan palauttaa keskustelun aiheen mieleensä (kts. liite 3). Kuvion tekeminen mahdollisti haastateltaville visuaalisen työskentelyn, jossa on helpompi tehdä näkyväksi asiayhteyksiä, merkityksiä (Wheeldon & Faubert 2009, 71) ja samalla jäsentää omia ajatuksiaan. Kuvio mahdollisti aiempiin teemoihin palaamisen ja ryhmässä yhteisesti hyväksytyyn kuvion tekeminen edellytti osallistujilta myös avointa reflektiota. Päätin työn aloittaessani, että käytän kuvioita vain tukevana aineistona, enkä siksi tule niitä tähän työhön liittämään. Tämän lupaaminen haastatteluissa madalsi myös haastateltavien kynnystä lähteä tekemään kuvioita ilman suorituspainetta tilanteissa, joissa kirjurin valitseminen oli erityisen haastavaa. Kuvion tekemisen aikana kirjoitin ylös omia huomioitani, joita käytän myös aineistona tutkimuksessani. Tein haastattelun aikana tarkentavia kysymyksiä, jolloin voidaan puhua myös osallistuvasta havainnoinnista (kts. Tuomi & Sarajärvi 2009, 82–83). Työskentelyn lopuksi ryhmä yhdessä tarkisti ja hyväksyi tehdyn kuvion. Haastattelut litteroitiin tutkimuksen kannalta oleellisilta osin, käytännössä osa haastatteluista litteroitiin lähes kokonaan. Litteraatioista jätin pois lähes kaiken toiston ja täytesanat. Litteraatiota tuli kaikkiaan 147 sivua, yksittäisten haastattelujen pituuden vaihdellessa 14–29 sivun välillä. Litteroinnissa haastateltavat numeroitiin satunnaisesti. Hx tarkoittaa haastateltavaa numero x ja T tutkijaa. Haastattelut on numeroitu ryhmittäin, myöskin satunnaisessa järjestyksessä.

Haastatellut työntekijät olivat kaikki naisia ja heitä oli yhteensä 20. Ryhmiä oli 6, joiden koko vaihteli 2-5 henkilön välillä. Lisäksi tein yhden yksilöhaastattelun, kun haastateltavia ei ilmoittautunut riittävästi kyseisestä kaupungista samasta yksiköstä. Myöhemmin organisaatiomuutoksen toteuduttua sain kaupungista lisää haastateltavia. Haastateltavat ovat työskennelleet nykyisessä yksikössään pääsääntöisesti 4-31 vuotta, tästä poikkeuksena kolme työntekijää, jotka olivat työskennelleet vasta

puolesta vuodesta kahteen vuoteen nykyisessä yksikössään. Valtaosa työntekijöistä oli työskennellyt aiemmin myös muissa lastensuojelun yksiköissä läheissijoitusten parissa, jolloin osa heidän kokemuksestaan ja esimerkeistään saattoi nousta myös muusta työkokemuksesta. Osassa kaupungeista asiantuntijayksikkö oli tiiviissä yhteydessä myös sijaishuollon yksikköön. Näiden työntekijöiden kuvauksista nousi esiin käytännön esimerkkejä läheissijoituksista myös päätöksenteon jälkeisistä vaiheista. Tämä näkökulma toi tärkeän lisän aineistoon, sillä työntekijät osasivat tällöin reflektoida omaa arviointityötään siihen, miten läheissijoitukset ovat käytännössä onnistuneet tehdyn päätöksen jälkeen. Haastateltavista 9 työskenteli avohuollon sosiaalityössä sosiaalityöntekijöinä ja 11 erillisessä asiantuntijayksikössä, jossa tehdään kaikki alueen läheissijoitusarvioinnit. Asiantuntijayksiköistä osallistuneista haastateltavista yksi toimi yksikön konsultoivana psykologina ja loput sosiaalityöntekijöinä. Oheisesta taulukosta 1 ilmenee, että haastateltavat jakautuivat kaupunkien ja yksiköiden välillä kohtalaisen tasaisesti.

Taulukko 1: Haastateltavien jakautuminen kaupungeittain ja yksiköittäin

	Avohuollon työntekijät	Asiantuntijayksikkö	Yht.
Kaupunki 1	2	2	4
Kaupunki 2	5	4	9
Kaupunki 3	2	5	7
Yht.	9	11	20

Haastattelut toteutettiin ryhmäkeskustelun mukaisesti. Tämä tarkoittaa sitä, että en kysynyt jokaiselta haastateltavalta samoja kysymyksiä vaan esitin kysymykseni ja tehtävänantoni koko ryhmälle ja kannustin haastateltavia keskusteluun (Valtonen, 2005, 223). Haastattelun edetessä kaikki olivat aktiivisesti mukana, keskustelu muodostui rennoksi ja vilkkaaksi. Isommissa ryhmissä joku yksittäinen osallistuja saattoi jäädä hieman etäämmälle, mutta kaikki saivat puheenvuoroja. Vain kahdessa isommassa ryhmässä puhe pääsi niin vilkkaaksi, että osallistujat puhuivat päällekkäin ja litteroidessa puheesta oli vaikea saada selvää. Parissa haastattelussa tuli vaikutelma, että läheissijoituksia vastustavaa puhetta ei aina välttämättä ollut helppo sanoa ääneen. Ryhmähaastatteluista saatava tieto onkin tässä mielessä erityistä, sillä muiden ryhmän jäsenten läsnäolo vaikuttaa siihen, mitä ja miten asioista puhutaan, mitkä asiat edellyttävät neuvottelua ja mistä asioista vaietaan (Valtonen 2005, 224–228). Useimmissa ryhmissä naurettiin ja vitsailtiin, paikoin vaikeistakin aiheista. Tulkitsin tämän osoitukseksi siitä, että haastattelun tunnelma oli turvallinen ja

rento. Ryhmähaastattelussa myös haastattelijan rooli on merkittävä, sillä haastattelija voi vaikuttaa omalla olemuksellaan haastattelun kulkuun (Valtonen 2005, 223). Pyrinkin omalla kehonkielelläni, ilmeilläni ja kommentteillani vahvistamaan haastateltavien kokemusta siitä, että suhtaudun läheissijoituksiin avoimin mielin ja että kaikki näkemykset ja kokemukset ovat tutkimukseni kannalta tärkeitä ja sallittuja. Ryhmähaastattelu tarjosi osallistujille hyvän foorumin yhteiseen reflektioon ja yhdessä ryhmässä haastateltavat halusivat oma-aloitteisesti tehdä mielikuvaharjoituksen ja keskustella siitä, minkä ikäisen sijaislapsen he olisivat itse valmiita ottamaan luokseen asumaan. Erityisesti yksilöhaastattelun osalta oli vaikea havaita, milloin haastateltava kertoi omia näkemyksiään ja milloin hän heijasteli koko toimiston yhteistä linjaa. Ryhmähaastatteluissa ryhmän muut jäsenet yleensä korjasivat ja täydensivät toimiston kantaa koskevia lausuntoja. Ryhmät suositellaan koottavaksi haastateltavien työnkuvan perusteella, jotta näkökulma aiheeseen olisi kaikilla samanlainen ja se edistäisi keskustelun sujuvuutta (Valtonen 2005, 229). Tällä perusteella jaoin kunkin kaupungin työntekijät kahteen ryhmään pienestä osallistujamäärästä huolimatta.

Joidenkin haastateltavien vahva tunneside läheissijoituksiin liittyen tuli selvästi näkyviin haastatteluissa. Muutamissa haastatteluissa tämä näkyi heti haastattelun alussa sillä, että minulta kyseltiin tarkasti omia motiivejani ja lähtökohtiani tutkimuksen aiheen valinnalle. Kokemukseni oli, että he epäilivät tutkimuksen etsivän läheissijoituksia vastustavaa tietoa. Monissa haastatteluissa myös kuvattiin laajasti työyhteisön pitkää kokemusta aiheeseen liittyen sekä erilaisia yhteistyökuvioita eri tahojen kanssa. Lisäksi osa työntekijöistä kuvasi myös henkilökohtaisia positiivisia näkemyksiään aiheeseen liittyen. Kolmessa ryhmässä suhtautuminen oli selvästi ristiriitaisempaa tai ilmapiiri salli paremmin läheissijoitusta kohtaan esitetyn kritiikin. Huomattavaa oli, että kriittisiä ilmaisuja pehmennettiin ja sanottiin kierrellen, ja joskus haastateltava vaikutti pelästyvän sanottuaan jotakin kriittistä läheissijoituksiin liittyen. Haastateltava lopetti tällöin äkillisesti puheensa kesken ja vei käden suunsa eteen. Kannustettuna keskustelu kuitenkin jatkui ja myös muut ryhmän jäsenet uskalsivat tuoda esiin kriittisiä näkemyksiään. Kritiikki kohdistui liian lyhyeen arviointiprosessiin, läheissijoitusten riskeihin, läheissijaisperheiden huonoihin tukimuotoihin sekä arviointivälineisiin ja hallinto-oikeuden tekemiin linjauksiin, jotka koettiin lapsen edun vastaisina.

Kuvion teettäminen haastattelussa toimi keskustelun virittäjänä ja se haastoi osallistujat yhdessä pohtimaan, mitkä asiat arvioinnissa ovat tärkeitä. Kuvioiden tekeminen sujui hyvin, vaikka kirjaajan valitseminen joissakin ryhmissä tuotti aluksi hankaluuksia. Haastatteluissa tehdyistä kuvioista tuli hyvin erilaisia ja niitä oli kaikkiaan seitsemän. Kahdessa ryhmässä tehtiin eri tavoin jäsennellyt

muistiinpanot ranskalaisin viivoin. Kolmessa kuviossa oli mind map, yhdessä kuviossa prosessikaavio ja yhdessä kolmio, joka jäsenyi lapsen, vanhemman ja isovanhemman ollessa saman kolmion kärkiä. Vastaava eri osapuoliin kohdistuva jaottelu esiintyi yksissä ranskalaisin viivoin jaotelluissa muistiinpanoissa ja yhden mind mapin keskustassa. Jaottelu siirtyi tehtävänannosta töihin. Värien käyttö oli vilkasta. Käytössä oli kymmenen eri värin tussisarja, joka herätti lähes kaikissa haastatteluissa keskustelua. Värejä käytettiin neljässä kuviossa runsaasti tukemaan kuvion jäsentelyä. Lopuissa kolmessa työssä käytettiin vain yhtä väriä.

6.4 Aineiston analyysin toteutus

Analyysi alkoi syntyä heti ensimmäisen haastattelun jälkeen ja se syntyi lähes itsestään litterointien ohessa. Tästä syystä aineiston analyysissä ensisijaisena aineistonani toimi haastatteluissa esiin noussut puhe. Toissijaisena aineistona käytin haastatteluissa tehtyjä kuvioita, jotka otin analyysiin mukaan heti litteraation tehtyäni. Omia havaintojani tutkimushaastatteluista käytin täydentävänä aineistona.

Ensimmäisessä tulosluvussa käsittelen ensimmäistä tutkimuskysymystä, eli sitä, millaiseen ja millä tavoin koottuun läheissijoituksen osapuolten vuorovaikutusta koskevaan tietoon läheissijoitusprosessin päätöksenteko perustuu. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen kohdalta ensisijaisena analyysin aineistona ovat haastattelut. Analyysi tehtiin aineistolähtöisenä sisällön analyysinä. Aineistolähtöisessä analyysissä pohdintaa ohjaa aineisto, jolloin teemoittelua ja lopputulosta ei voi määrittellä etukäteen (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95). Tässä osassa erilaiset käytännöt tulivat näkyviksi ja aineisto jaoteltiin sen mukaan, millaisia käytäntöjä haastatteluissa tuli esiin. Laadulliseen tutkimukseen kuuluu havaintojen pelkistäminen eikä yksittäistapausten kuvaaminen (Alasuutari 2011, 237). Tämä oli erityisen vaikeaa, sillä haastateltavat kuvasivat todella paljon erityistapauksia ja poikkeuksia, eikä yleisen käytännön löytäminen ollut helppoa. Joissakin asioissa kaupunkien käytännöt poikkesivat toisistaan niin paljon, että molemmat näkökulmat oli pakko sisällyttää analyysiin, eikä karkeaa yleistystä voinut tehdä.

Haastateltavat kokosivat kaavioihinsa hyvin käytännönläheisesti erilaisia menetelmiä, joilla he tietoa keräävät valmennusprosessin aikana, teemoja, joita arvioitavien kanssa käsitellään ja asioita, joihin päätöksen teko perustuu. Haastattelutilanteessa tehdyt kuviot toimivat analyysin tukena tarjoten teoriasta poikkeavia käsitteitä, kategorioita ja se osoitti asioiden yhteyksiä sosiaalityöntekijöiden kokemukseen perustuen. Näin myös Wheeldon ja Faubert (2009, 73) ovat kuvanneet kyseisen

tutkimusmenetelmän käyttöä artikkelissaan. Toisella analyysikierröksellä hain vastausta tutkimuskysymykseeni haastateltavien kuvioita käyttäen, luoden synteesiä sekä kuvioista, että haastatteluaineistosta. Haastateltavien tekemiä kuvioita tarkastellessani kokosin paperille teemoja, jotka toistuivat muistiinpanoissa. Kuvioista havainnoin myös sen asettelua, tekstin kokoa ja värien käyttöä, jotka tekivät näkyväksi kirjattujen teemojen yhteyksiä ja asemaa suhteessa toisiinsa. Loin niiden pohjalta sekä kirjallisen analyysin että kuvion joka havainnollistaa läheissijoitusprosessin arviointia ja päätöksentekoa. Kuvio tekee näkyväksi yksinkertaistetun mallin siitä, minkälaiseen vuorovaikutukseen liittyvään tietoon pohjautuen päätös lopulta tehdään. Kuvion loin Laakson (2013) kuviota mukaillen, jakaen päätöksentekoprosessin kolmeen vaiheeseen. Kaikki haastateltavien tekemät kuvat olivat hyvin erilaisia, jonka vuoksi niistä yhteisen kuvion muodostaminen oli haastavaa. Laakson kuvion muokkaaminen läheissijoitusprosessin päätöksentekoa kuvaavaksi tuntui luontevalta ratkaisulta.

Kun analyysin ensimmäisessä osassa on avattu konteksti, jossa arviointia ja päätös tehdään, päästään tarkastelemaan tarkemmin sitä, miten ylisukupolvinen trauma huomioidaan kyseisessä prosessissa. Analyysin toinen osa (tutkimuskysymys 2) toteutettiin teoriaohjaavana sisällön analyysinä abduktiivisella orientaatiolla. Abduktiivisessa analyysissä ideoita haetaan aineistosta (Saurama & Julkunen 2009, 297), jolloin teoriaa ja analyysia tehdään osittain yhtäaikaaisesti. Analyysikehikkona toimi ylisukupolvisen trauman viitekehys. Tämän vuoksi perheiden vuorovaikutusta ja ylisukupolvista traumaa käsittelevät luvut on pääosin kirjoitettu jo ennen aineiston keruuta. Kirjoitin alkuvaiheissa teoriaosuutta hyvin laajasti, jotta analyysivaiheessa teoriapohja olisi mahdollisimman kattava ja ilmiön tuntemus riittävää haastattelua tehdessäni. Analyysin ensimmäinen kierros syntyi litteroinnin ohella. Jaottelin esiin nousseet teemat ensiksi teoriani pohjalta. Tein myös pieniä lisäyksiä ja tarkennuksia teoriaosuuteen tässä vaiheessa. Lähinnä teorian tarkennus kohdistui kiintymyssuhdeteorioihin, dissosiatiiiviseen amnesiaan ja käytännön esimerkkeihin siitä, miten trauma näkyy arjessa.

Toinen analyysikierrös eteni ylisukupolvisen trauman osalta systemaattisesti teorialähtöisesti, jolloin etsin aineistosta trauman siirtymämekanismeihin liittyviä kuvauksia ja traumoista selviämiseen liittyviä mainintoja. Tässä vaiheessa jaottelin aineistosta kaikki tutkimuskysymyksiäni käsittelevät sitaattit kopioi-liimaa-tekniikalla oikeiden otsakkeiden alle, erilliseen tiedostoon. Tiedostosta tuli lopulta 71 sivua pitkä, mutta siihen sisältyivät kaikki tulosluvuissa esiintyviin teemoihin liittämäni aineisto-otteet. Siirtymämekanismien esiintyvyyttä tutkiessani laskin yhtenä yksikkönä yhden ihmisen sanoman kommentin, vaikka siinä olisi kuvailtu ilmiötä usein eri sanankääntein. Siinäkin

tapauksessa, että muut täydensivät puheenvuoroa kuvaamalla samaa tapausta tai ilmiötä uusilla sanankäänneillä, laskin tämän silti vain yhdeksi maininnaksi. Mikäli sama ihminen palasi aiheeseen myöhemmin toisessa yhteydessä, laskin kommentin toiseksi maininnaksi. Tulkitsin asian uudelleen esiin nostamisen tarkoittavan, että työntekijä piti aiheita erityisen tärkeinä ja se toisaalta teki näkyväksi myös sen, että asiaan todella kiinnitetään huomiota useissa eri tilanteissa. Jos samassa keskustelussa tuotiin uusia esimerkkitapauksia esiin, laskin nämä erillisiksi maininnoiksi.

Numeerisen analyysin tavoitteena oli tehdä näkyväksi toistuvat teemat, ja toisen tutkimuskysymyksen osalta erityisesti se, mitä siirtymämekanismia työntekijät ovat havainnoineet ja mitkä mekanismit jäivät havainnoinnin ulkopuolelle. Kävin kaikki sitaatit läpi nostoen esiin niistä oleellisimman ja kooten niistä kirjallisen synteesin ja laskin myös eri ilmiöiden esiintyvyyden. Analyysissä aineistosta poimitaan vain teorian ja tutkimuskysymyksen kannalta oleelliset seikat (Alasuutari 2011, 40). Vaikka aineistosta tehdään numeerisia laskelmia, ei tarkoitus ole tehdä pitkälle vietyjä yleistyksiä vaan tehdä näkyväksi aineiston sisäisiä eroja (Alasuutari 2011, 38). Teoria ohjasi analyysia ja toimi sen apuna, mutta tutkimuksen tavoitteena ei ollut testata sitä vaan pikemminkin luoda uusia ajatuksia tutkittavaan ilmiöön liittyen kuten Tuomi ja Sarajärvi kuvaavat tutkimuksen tekemistä (2009, 96–97). Abduktiivisen orientaation tavoitteena on löytää teoriaa täydentävää tai kritisoivaa uutta tietoa. Laadullisessa tutkimuksessa aineistosta opitaan uutta tutkittavasta ilmiöstä ja saadaan uutta ajateltavaa siihen liittyen. (Alasuutari 2011, 217.) Siirtymämekanismia kuvaavat aineisto-otteet tekivät teoriassa kuvattuja ilmiöitä konkreettisemmiksi ja auttoivat liittämään teoriaa käytäntöön. Abduktiivinen orientaatio näkyy myös kuviossa 1, joka syntyi vasta analyysin loppumetreillä, aineiston tehtyä siirtymämekanismien suhdetta selkeämmäksi. Abduktiivinen analyysi sopi käytettäväksi ensimmäisen tutkimuskysymyksen kohdalla, koska ylisukupolvisesta traumasta löytyy tutkimustietoa, josta oli mahdollista luoda teoreettinen viitekehys, mutta teoria on vielä kovin uusi, jonka vuoksi siihen kaivataan myös lisää tietoa ja uusia näkökulmia.

Haastatteluaineistoa analysoidessani huomio kiinnittyi myös ryhmähaastatteluissa esiintyneeseen dynamiikkaan. Haastattelun analyysi kohdistui ensisijaisesti keskustelussa sanoitettuun sisältöön, mutta myös muu ryhmän toiminta vaikutti analyysiin. Esimerkiksi laskiessani ylisukupolvisen trauman siirtymämekanismien esiintyvyyttä en voinut tuudittautua vain numeeriseen esiintyvyyteen, vaan jouduin kiinnittämään huomiota myös siihen, miten muu ryhmä suhtautui esiin nostettuun aiheeseen. Näin myös Ruusuvuori (2010, 270 – 271) kannustaa tekemään, jotta ryhmädynamiikan merkitys tiedon muodostuksessa tulee näkyviin. Joissakin aiheissa yksittäinen kommentti herätti laajaa keskustelua tai sitä kyseenalaistettiin, kun taas joissakin asioissa kommentti vahvistettiin

todeksi moniäänisellä myötäilyllä ja siitä siirryttiin nopeasti eteenpäin. Huomioni kiinnittyi siksi myös vuorovaikutusprosessiin, vaikka varsinaista keskusteluanalyysia en aineistolle tehnyt. Ryhmäkeskustelussa koottuun aineistoon vaikuttavat piilotetut normit, odotukset ja ryhmän jäsenten väliset valta-asetelmat, jotka voivat vaikuttaa siihen, mistä aiheista ryhmässä on sallittua puhua (Pietilä 2011, 222; Ruusuvuori 2010, 271). Ryhmäkeskusteluissa haastateltavat voivat myös viedä keskustelua välillä hyvinkin itsenäisesti, esittää toisilleen kommentteja ja kysymyksiä ja esittää kritiikkiä eri organisaatioita kohtaan (Pietilä 2011, 217). Nämä ilmiöt olivat vahvasti läsnä myös omissa haastatteluissani, jonka vuoksi pyrin huomioimaan nämä myös analyysissä tehdessäni. Osa ryhmistä, joissa työntekijät olivat toisilleen hyvin tuttuja, olivat luoneet jo etukäteen vahvan ryhmäidentiteetin, käsityksen siitä, mikä sen suhde tutkittavaan ilmiöön on. Tein tulkintoja myös haastateltavien elekielestä, joka joissakin tilanteissa kuvasi erittäin hyvin ryhmähaastattelun erityisyyttä. Esimerkiksi sitä, mistä asioista ei ollut sallittua puhua.

6.5 Tutkimuksen eettisyys

Haastattelut oli tarkoitus litteroida osin valikoidusti kuvion tekemisen osalta ja kokonaan työn esittelyn osalta. Koska valtaosa tärkeästä aineistosta nousikin esiin työskentelyn aikana, päädyin litteroimaan lähes koko haastattelut pääpiirteittäin ja isolta osin myös sanatarkasti, jättäen kuitenkin turhan toiston ja täytesanat pois. Äänitteet tuhotaan työn valmistuttua. Litteraatiot säilytetään tulostettuna lukituslaakiossa ilman tunnistetietoja. Työssä aineisto-otteet on koodattu niin, ettei niistä ole tunnistettavissa yksittäisiä henkilöitä. Myöskään tutkimukseen osallistuneiden kaupunkien nimiä ei paljasteta työssä. Haastattelutilanteessa tehdyt kuviot anonymisoitiin tarpeen mukaan, jonka jälkeen niistä otettiin valokuvat jatkokäyttöä varten. Alkuperäiset kuviot säilytetään lukituslaakiossa. Taustatietolomakkeet ja tehdyt kuviot koodattiin niin, että ne ovat toisiinsa yhdistettävissä, mutta eivät yhdistettävissä kaupunkiin tai henkilöön. Kaikilta haastatelluilta pyydettiin kirjallinen tutkimuslupa ja haastattelussa kerrottiin, että tutkimuksesta saa vetäytyä missä vaiheessa tahansa. Myös tutkittavilta kaupungeilta haettiin tutkimusluvat, ja ne olivat mukana kaikissa haastatteluissa.

Koen tutkimuseettisesti tärkeänä kuvata oma positioni tutkimusta tehdessäni. Sosiaalityö kohdallani perustuu psykososiaaliseen ihmiskuvaan, jossa ongelmien ydin usein nähdään yksilön psyykkisinä prosesseina, joihin ympäristö eri tasoilla vaikuttaa. Jopa erilaiset sairaudet nähdään sosiaalisesti rakentuneina, vaikka niihin samanaikaisesti vaikuttavat myös henkilön yksilökohtaiset resurssit ja piirteet. Teoriapohjaan liitetään usein ihmisen kehitykseen liittyviä teorioita, henkilökohtainen

muutoskyky, resilienssi eli suojaavien ja riskitekijöiden merkitys kehityksessä, psyykkinen trauma, mielenterveys ja näihin liittyvien riskien arvioiminen (Healy 2014, 62–76).

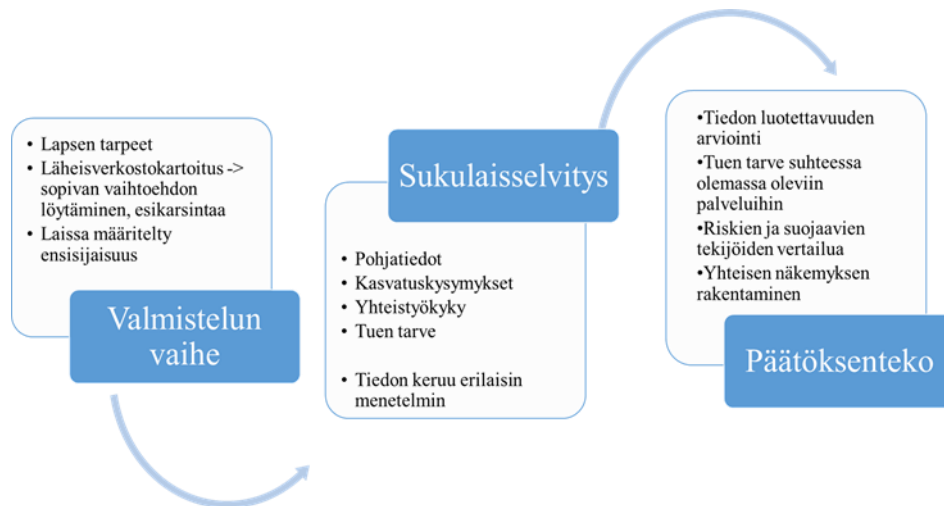
Olen myös toiminut koulutettuna kokemusasiantuntijana yli kolme vuotta. Kokemusasiantuntijana olen kertonut avoimesti omista traumaattisista kokemuksistani sekä niihin liittyvistä ylisukupolvisen trauman piirteistä sekä asiakastyössä että ammattilaisia kouluttaessani. Sekä kokemusasiantuntijatyössä että opinnoissani olen oppinut refleктоimaan omia kokemuksiani ja peilaamaan niitä muiden ihmisten kokemuksiin ja tieteelliseen tutkimukseen. Kokemustiedon etuna näen kyvyn kuvata ilmiötä hyvin käytännönläheisesti, mutta pidän tärkeänä myös sitä, että pystyn tuomaan esiin pohdintaa, joka nousee ”ilmiön sisältä”. Tiedonhaussa olen pitänyt mieleni avoinna ja huolehtinut, että sisältö kuvaa ilmiötä mahdollisimman monipuolisesti myös niiltä osin, jotka eivät ole omakohtaisesti tuttuja. Tavoitteeni on ollut kehittää asiantuntijuutta, joka pohjautuu avoimesti sekä henkilökohtaiseen että ammatilliseen kokemukseen ja tieteelliseen tutkimukseen. Karvisen (2000, 11) mukaan tällaiseen tietoon pohjautuva asiantuntijuus, yhdistettynä avoimeen reflektioon ja kriittiseen analyysiin, on nykypäivän asiantuntijuutta. Riskinä omakohtaisesti tutun ilmiön tutkimisessa on, että tutkija peilaa liikaa omia kokemuksiaan työhön, nähden siinä vain itselle tuttuja ilmiöitä. Etäisyyttä, mutta myös uusia näkökulmia ilmiön tarkasteluun olen saanut erilaisten traumakoulutusten ja työkokemusten kautta. Muihin tutkimuksen teemoihin minulla ei ole henkilökohtaista kosketusta. Sijaishuoltoon ja perhehoitoon olen saanut ammatillista kosketuspintaa yleisellä tasolla suorittaessani harjoittelujaksoani Pelastakaa Lapset ry:llä, vahvasti tuetun perhehoidon hankkeessa, samaan aikaan tutkielmaa tehdessäni. Läheissijoituksista minulla ei ole mitään kokemusta ja se antoikin mahdollisuuden kysyä haastatteluissa tarkentavia kysymyksiä ja lähestyä asiaa avoimin mielin. Lisäksi se loi syvän kunnioituksen haastateltavia sekä heidän ammatillista kokemustietoaan kohtaan.

7 PÄÄTÖKSENTEKO SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN KOKEMUKSENA

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessäni kysyin, millaiseen ja millä tavoin koottuun läheissijoituksen osapuolten vuorovaikutusta koskevaan tietoon läheissijoitusprosessin päätöksenteko perustuu. Analyysini aluksi loin yleisen kuvan läheissijoitusprosessin arvioinnista ja päätöksenteosta. Tämän luvun aluksi kuvaan tämän prosessin, jossa tulee näkyviin prosessin kolme eri vaihetta. Ensimmäisessä vaiheessa avohuollon sosiaalityöntekijä arvioi kokonaistilanteen perusteella, mikä sijaishuollon muoto lapselle sopii ja alkaa valmistella läheissijoitusprosessia. Toisessa vaiheessa tehdään sukulaisselvitys ja kolmannessa vaiheessa punnitaan koottua tietoa ja tehdään päätös asiasta. Prosessikuvauksen lisäksi aineistosta nousi muutamia teemoja, jotka toistuivat sekä keskusteluissa, että haastattelun aikana tehdyissä kuvioissa. Kuvioista nousi esiin neljä pääteemaa, joita varsinaisessa sukulaisselvityksessä kartoitetaan päätöksenteon pohjaksi. Näitä olivat pohjatiedot, kasvatuskysymykset, yhteistyökyky ja tuen tarve. Pohjatiedoilla tarkoitettiin yksinkertaisesti asiakastietojärjestelmästä saatavia pohjatietoja, muilta asiantuntijoilta saatuja lausuntoja kuten rikosrekisteriotteet, sosiaalitoimen lausunnot ja lääkärinlausunnot sekä isovanhemman täyttämää hakulomaketta. Kasvatuskysymykset liittyivät hyvin tiiviisti isovanhemman kasvatuskäytäntöihin sekä kiintymyssuhteisiin ja lapsen ja isovanhemman väliseen vuorovaikutukseen, jota käsitellään laajasti seuraavassa luvussa. Siksi tässä luvussa keskityn kuvaamaan tarkemmin yhteistyökykyyn ja tuen tarpeen arviointiin liittyneitä mainintoja. Lisäksi kuvaan erilaisia menetelmiä, joilla tietoa on arvioinnissa koottu. Päätöksenteon kolmanteen vaiheeseen liittyi kaksi esiin noussutta teemaa. Nämä olivat arvioinnissa saadun tiedon luotettavuus sekä kootun tiedon puntarointi. Näitä käsitelen tämän luvun lopuksi.

Arviointi ja päätöksentekoprosessi näyttäytyvät aineistoissa hyvin samansuuntaisina kuin Laakson (2013, 62) tutkimuksessa esitelty sijaishuoltoapaikan valintaprosessi. Kuviossa kolme olen tiivistänyt läheissijoitustapausten arvioinnin ja päätöksenteon prosessin kuvioon. Kuvio on mukailtu Laakson (2013) sijaishuoltoapaikan valintaa ja päätöksentekoa koskevasta kuvioista läheissijoitusprosessiin sopivaksi. Kuvion pohjana käytin haastateltavien haastatteluissa luomia muistiinpanoja ja erilaisia kuvioita. Löysin haastatteluissa tehdyistä kuvioista neljä teemaa jotka esiintyivät lähes kaikissa kuvioissa. Tällaisia olivat asiakasrekistereistä saatava pohjatieto, joka mainittiin kuudessa kuviossa. Kasvatuskysymysten ja kiintymyssuhdemallien tarkastelu sekä yhteistyökyky, joka sisälsi eri tahojen

motiivit, roolit ja ristiriidat, esiintyivät kaikissa kuvioissa. Neljäntenä teemana esiin nousi tuen tarve, joka sisältää sen, miten paljon tukea kyseinen läheinen tarvitsee kyetäkseen toimimaan sijaisvanhempana ja millaiset valmiudet tällä on tunnistaa omia tuen tarpeitaan. Tämä löytyi viidestä kuvioista. Oheisessa kuviossa prosessi on jaettu kolmeen edellä mainittuun vaiheeseen, joita käsittelemme tarkemmin tässä luvussa.

Kuvio 3: Läheissijoitusten arviointi ja päätöksentekoprosessi

7.1 Valmistelun vaihe

Läheissijoitusprosessi alkaa kun lapsi päätetään ottaa huostaan. Avohuollon työntekijä päättää lapsen tarpeiden ja kokonaistilanteen perusteella, sopiiko tälle paremmin ammatillinen sijoituspaikka vai perhe. Tähän arviointiin vaikuttavat esimerkiksi lapsen ikä ja oireilun voimakkuus. Avohuollossa tehdään pääsääntöisesti läheiskartoitus, jossa sekä vanhemmalta että lapselta selvitetään läheisverkostossa olevia tärkeitä ihmisiä. Mikäli perhesijoitus on tavoitteena, läheisverkostosta selvitetään mahdolliset vaihtoehdot. Vaikka lapsen kuuleminen on osa työtä, kokivat avohuollon työntekijät lapsen kuulemisessa esiintyvän hieman puutteita. Menetelmiä lapsen kuulemiseen on paljon nallekorteista verkostokarttoihin, mutta niitä ei paljoa käytetä. Tätä perusteltiin sillä, että monet pitkään palveluiden piirissä olleista lapsista ovat niitä käyttäneet jo paljon, kuten alla oleva sitaatti hyvin tuo esiin.

H1: ... Ite mietin, että vois olla enemmänkin kartalla että mitä se (lapsi) ite ajattelee.

H2: niin siis onhan meillä välineitä, esimerkiksi elämänpuuta käytetään joskus

H4: verkostokarttaa

H2: verkostokarttaa riippuen lapsen iästä, tai jotain nallekorttejakin, joskus jopa.

H4: mutta sitten näe monet tämmöset perusvälineet, nämä nallekortit tai muutkin kortit ja tollaiset. Niin sellaiset lapset, jotka on jo erilaisissa palveluissa paljon pyöriny, niin ne on silleen et ”ei taas näitä nallekortteja”.

(kovaäänistä yhteisnaurua ja päällekkäistä myötäilevää kommentointia josta ei saa selvää)

Ryhmähaastattelu 5

H4: Tuli vielä sellainen mieleen, että jos se lapsi on jo siellä isovanhemmalla, niin sitä lasta pitäisi kyllä kuulla paljon enemmän. Et nyt on kuitenkin kuullu niitä että ne olot ei kuitenkaan ole ollu kovinkaan häävit siellä alunperinkään. Mut sitten on sekin että jos lapsi on ollut koko ikänsä meidän mittapuun mukaan huonoissa oloissa niin miten se lapsi osaa sanoa, että mulla ei ole asiat täällä hyvin. Se on se haaste.

H2: Uusi on aina pelottavaa. Kyllä lapsi valitsee sen tutun vaikka se ei olekaan mitenkään ideaali.

H3: Kun ne ei tiedä muusta.

Ryhmähaastattelu 6

Avohuollon sosiaalityöntekijät tekevät karsintaa siitä, keille läheisille tehdään sukulaisselvitys eli ketkä otetaan mukaan arviontiin. Toisinaan perhe voi ehdottaa läheissijoituspaikaksi ”puolta sukua”, jolloin pyritään näistä valitsemaan ne, joille tehdään sukulaisselvitys. Kahden kaupungin kaikki työntekijät kuvasivat, että kynnys sukulaisselvityksen tekemiselle on hyvin matala. Kaikilla asiakkailla ei välttämättä kuitenkaan ole verkostossaan ketään, joka voisi toimia sijaisperheenä esimerkiksi vanhemman oman pirstonaisen lapsuuden tai sosiaalisen verkoston vuoksi.

7.2 Sukulaisselvitys

Arvioinnin toisessa vaiheessa sosiaalityöntekijän työpariksi tulee asiantuntijayksikön työntekijä, jonka kanssa yhdessä tehdään sukulaisselvitys arviointivaiheessa valitulle läheiselle. Työparina tavataan arvioitavaa läheistä 3-6 kertaa, joissakin kunnissa tarvittaessa useamminkin. Avohuollon työntekijät vastaavat pääsääntöisesti kaikissa haastatelluissa kunnissa lapsen ja syntymävanhemman kanssa työskentelystä, mutta yhden kunnan osalta myös asiantuntijayksikön työntekijät saattoivat tavata myös lasta ja syntymävanhempia. Kaikissa asiantuntijayksiköissä tehdään sukulaisarvioiteja useiden eri kuntien asiakkaille. Selvityksessä saadaan pohjatietoa kokonaistilanteesta tietojärjestelmästä ja esitietolomakkeesta saadaan isovanhemman perustiedot. Sukulaisselvityksen aluksi avohuollon ja asiantuntijayksikön sosiaalityöntekijät vaihtavat tärkeimmät tiedot joko puhelimitse tai kirjallisen tiedonannon välityksellä. Hyvin varhaisessa vaiheessa kartoitetaan myös ehdottomat esteet ja tilataan viranomaislausunnot, kuten rikosrekisteritiedot, lääkärilausunnot ja sosiaalitoimen lausunnot. Ehdottomina esteinä sijaisvanhempana toimimiselle nimettiin kaikissa

haastatteluissa yksimielisesti isovanhemman vakavat mielenterveys- ja päihdeongelmat, fyysiset vakavat sairaudet ja akuutti lastensuojeluasiakkuus joka edellyttää massiivista työskentelyä perheen kanssa. Muilta osin ehdottomia esteitä ei pystytty nimeämään, vaan kaikki tilanteet arvioidaan kokonaisuutena. Tutkimukseni mukaan näyttää pääsääntöisesti siltä, että lain määräämä ensisijaisuus tulkitaan niin, että ehdottomista esteistä voidaan tai jopa kannattaa joustaa. Isovanhemman ikä, aiempi kaltoinkohtelu- tai lastensuojelutausta tai tuomitut väkivaltarikokset arvioidaan aineistoni mukaan aina tilannekohtaisesti ja ne saivat ryhmissä aikaan hyvin monipuolista keskustelua ja pohdintaa. Lastensuojeluasiakkuuden kohdalla pohditaan muun muassa sitä, kuinka laajalle ulottunut problematiikka asiakkuuden taustalla on ollut. Onko ollut kyse teini-iässä esiintyneestä rajatusta tilanteesta vai onko lastensuojeluasiakkuus ollut osa perheen kulttuuria jo pitkään? Tarkkaa tapauskohtaista pohdintaa edellytettiin haastateltujen mukaan myös tilanteissa, joissa toinen isovanhempi on heikommin sitoutunut prosessiin ja joissa isovanhempi ei tunnu hyväksyvän huostaanottoa.

Kahden kaupungin molemmissa ryhmähaastatteluissa tuotiin esiin, että sukulaissijaisvanhemman arvioinnissa ehdottomissa esteissä joustetaan hyvin paljon enemmän kuin muiden sijaisvanhempien kohdalla. Kaikkiaan kynnyksellä lähtee sukulaisselvitykseen oli näissä kaupungeissa hyvin matala, vaikka joitakin huolia isovanhempien soveltuvuudesta olisikin. Kolmannessa kaupungissa sen sijaan annettiin ymmärtää, että läheissijoituksiin suhtauduttiin selvästi muita kaupunkeja kriittisemmin ja läheissijaisvanhemmuuteen sovellettiin hyvinkin tiukasti samoja kriteerejä kuin muihinkin sijaisvanhempiin. Ainoana joustona mainittiin rikos-, lastensuojelu- ja päihdetaustasta tilanteet, joissa ongelma on ollut hyvin lievä jo ”parikymmentä vuotta sitten” ja nyt on mahdollista selvästi osoittaa, että tilanne on tältä osin muuttunut. Oheiset aineisto-otteet kuvaavat yleistä kantaa matalan kynnyksen kartoituksesta ja ehdottomien esteiden joustosta.

H1: Aika matalalla kynnyksellä se asiantuntijayksikkö sitten siihen jo tulee, että vaikka sitä huolta olisikin niin se silti selvitetään.

H4: Kyllä, selvitykseen varmaan lähetään aika monesti, että silleen matalalla, mutta sehän voi olla että se selvitys jää sitten yhteen kahteen tapaamiseen, et jos tulee jotenkin heti näitä (ehdottomia esteitä).

Ryhmähaastattelu 5

H2: Kyllä, sitten nää Mielenterveys- ja päihdeongelmat, mitä nyt tässä toimistossa mieltii, itellä ei ole ollut, mutta kokonaisuudessaan siellä saattaa olla kaikenlaista taustalla. Meillä on aika valtakunnallisetkin kriteerit vieraista sijaisperheistä, mitä heille täytyy täyttää, mutta kyllä niitä aika sormien läpi katsotaan jos puhutaan sukulaissijoituksesta. Siinä on

monta asiaa sitten pelissä.

Ryhmähaastattelu 3

Asiantuntijajaksikoissa noudatetaan sukulaisselvityksiä varten luotua ohjeistusta. Kaikissa kaupungeissa toimitaan Pesäpuun laatiman ohjeistuksen mukaan, mutta sitä sovellettiin hyvin paljon. Malliin sisältyy useita tapaamisia, joista yleensä vähintään yksi tehdään kotona. Tapaamisia voidaan lisätä tarpeen mukaan. Kahdessa kaupungeista arviontiin kuuluu myös kotitehtäviä, mutta toisessa näistä todettiin, että niitä ei paljoa käytetä. Kolmannessa kaupungissa kotitehtäviä ei yleensä anneta ollenkaan. Kotitehtävien käyttämättä jättämistä perusteltiin sillä, että kaikki isovanhemmat eivät aina välttämättä ole kirjallisesti lahjakkaista ja tehtävät voivat olla isovanhemmille liian arkaluontoisia. Toisinaan isovanhemmat jopa kieltäytyvät tekemästä tehtäviä.

Arvioinnin aikana käytetään monenlaisia menetelmiä, mutta tärkeimpänä tiedonkeruun menetelmänä nähtiin keskustelu ja haastattelu, jonka runkona toimi oman organisaation käyttämä sukulaisselvitysmalli. Keskustelun ohella käytettävänä menetelminä nousivat esiin vanhemmuuden roolikartta, sukupuut, aikajanat, verkostokartat ja menetyksen taulukko. Tärkeänä pohjatietona nähtiin hakulomake, jonka jokainen sijaisvanhemmaksi haluava täyttää. Tätä lomaketta käytetään ensimmäisen tapaamisen ja alkuhaastattelun pohjana. Siinä nousevat jo heti esiin isovanhemman omaa elämänhistoriaa, kiintymystaustaa ja lapsuuden menetyksiä. Näitä asioita käsittelemme tarkemmin seuraavassa luvussa.

Strukturoituja tiedonkeruun menetelmiä usein sovelletaan tilanteen mukaan. Toisinaan arvioitavat läheiset täydentävät niitä esimerkiksi valokuvilla, satukirjoilla tai piirustuksilla. Myös huumori mainittiin toimivana menetelmänä esimerkiksi hankalissa tilanteissa tai kun sosiaalityöntekijän näkemys eroaa kovasti perheen omista näkemyksistä. Työntekijät kokivat, että huumorin varjolla on helpompi tuoda esiin omia näkemyksiä esimerkiksi tilanteissa, joissa työntekijän ja arvioitavan läheisen näkemykset erosivat suuresti toisistaan. Mielikuvaharjoituksilla ja tulevaisuuden muistelulla isovanhempia voidaan saada heräteltyä pohtimaan sijaisvanhemmuudessa myöhemmin vastaan tulevia asioita. Seuraavissa otteissa on esimerkkejä menetelmien käyttöä kuvaavista puheenvuoroista.

H1: On meillä siis lomakkeita ja esimerkiksi vanhemmuuden karttaa missä on erilaisia vanhemmuuden rooleja ja niistä keskustellaan et mitä tää sijaisvanhempi ajattelee ja heille annetaan tässä yhteydessä kotitehtäviä, kotiläksyjä, et he tekee esimerkiksi oman sukupuunsa ja tämmösiä. Sit niitä käydään täällä, et he saa kotitehtävän seuraavaa tapaamista varten ja sit ne käydään läpi seuraavalla tapaamisella. Ja keskustellaan niistä. Et on tällaisia menetelmiä ja lomakkeita mut sit ne käydään läpi keskustelemalla, et ei ole

mitään pelejä ja leikkejä. Mitä muita? Alkuhaastattelu, joo. Perheselvitys koostuu kuudesta tapaamisesta joista kaksi on siellä perheen kotona, ja sitten loput täällä toimistolla ja niille jokaiselle tapaamiskerralle on teemat joita käydään läpi. On kyllä strukturoitua.

Yksilöhaastattelu

H3: annettiinhan me mielikuvatehtävä viimeksi

H2: niin annettiinkin, että miten näet viiden vuoden päästä

H3: erilaisia kotitehtäviä, tulevaisuuden muistelu. kaksikymmentä vuotta myöhemmin kun arvioit tätä tilannetta niin miltä se nyt näyttää

Ryhmähaastattelu 1

Aikajana tai elämänjana osoittautui monikäyttöiseksi välineeksi. Sitä käytetään pääasiallisesti isovanhempien kanssa niin, että sen avulla tarkastellaan sijoitettavan lapsen kokemusmaailmaa. Aikajanan tekemisen tukena työntekijät voivat käyttää huostaanottopäätöstä ja toisinaan sitä kannustetaan tehtäväksi yhdessä lapsen vanhemman kanssa. Aikajanan tekemisen tavoitteet nähtiin haastatteluissa moninaisina. Janan teon yhteydessä isovanhempi saa tarpeellista tietoa lapsen kokemuksista ja niihin liittyvistä erityistarpeista ja pystyy luomaan realistisempaa kuvaa lapsesta. Lisäksi samalla työntekijät pystyvät arvioimaan isovanhemman paikkaa lapsen elämässä ja heidän välistä kiintymyssuhdettaan ja isovanhemman kykyä nähdä lapsen elämää tämän näkökulmasta. Lapsen taustojen läpi käyminen yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa teki haastateltujen mukaan myös näkyväksi sen, miten isovanhempi suhtautuu sosiaalityöntekijän näkemyksiin ja kuvauksiin. Haastateltavat ajattelivat, että tässä tulee näkyviin, mikäli isovanhempi näkee lapsen kokemukset eri tavoin, ei hyväksy huostaanottoa tai jos myöhemmässä yhteistyössä on nähtävissä hankaluuksia.

Aikajanaa on käytetty myös vanhemman lapsuuden käsittelyyn isovanhempien kanssa. Tällöin voidaan yhdessä pohtia syitä vanhemman ongelmien taustalla sekä isovanhemman omaa vanhemmuutta ja siinä tapahtuneita muutoksia. Jossakin tapauksessa isoäitiä ja isoisää on pyydetty tekemään aikajana itse kotona ja tapaamisella on havaittu, että isovanhemmat ovat nähneet oman lapsensa lapsuuden eri tavoin. Lisäksi harvoissa tapauksissa isovanhempia on pyydetty tekemään aikajanaa myös omasta lapsuudestaan asti. Tällöin näkyviin on saatu erilaisia yhtymäkohtia isovanhemman ja sijoitettavan lapsen elämässä ja toisaalta isovanhemman elämänvaiheet ovat tulleet paremmin näkyviin. Eräässäkin esimerkissä elämänjanan läpikäymisen yhteydessä oli selvinnyt asioita, joita isovanhempi ei muuten ollut kertonut ja jotka vaikuttivat oleellisesti arvioinnin lopputulokseen, kuten ensimmäinen alla olevista elämänjanan käyttöä kuvaavista aineisto-otteista osoittaa.

H2: kyl se elämänjana oli sellainen mistä se isovanhemman paljastui. Millaisia katkeamia tai ristiriitaisuuksia tai mitä jänniä asioita, mitä hän muuten pystyi selvittämään positiivisessa mielessä. Niin sit paljastui siinä jänassa, että sä olit tuolla kolme vuotta opiskelit, niin missä sun lapset oli sillä aikaa. Niin no se oli sijoituksessa sillä aikaa.

Ryhmähaastattelu 2

H3: Tässäkin ne isovanhemmat piirsi lapsen elämänjanan, sen oman lapsensa elämänjanan ja miten tää lapsi liittyi siihen. Ja keskusteluissa oli käyty aiemmin läpi sen heidän lapsensa omaa lapsuutta ja asioita. Mutta se on hyvä että ne piirtää sen elämänjanan joko mielellään niin että se vanhempi on mukana ja kysyvät niiltä. Jos ne on vaikka nähnyt huostaanottoperusteet niin niille tulee aika paljon uutta tietoa. Et jos ne kykenee keskustelemaan sen lapsensa kanssa. Niin se on hyvä kun mietitään lapsen tarpeita ja menetyksiä niin, ”mitä te luulette että mitä tää lapsi on kokenut?”, se on konkreettinen. Ja jos se on kovin tyhjä ja sieltä puuttuu, niin me ollaan sitten luettu ne, usein luetaan ne kun meillä on huostaanoton perusteet tiedossa.

Ryhmähaastattelu 1

H2: Musta on aika koskettava toi elämänjana, kun siinä isovanhempi huomaa jotenkin sen lapsen taustoista joitakin asioita.. ..Niin on se, kun yksi asia mikä tässä on pointtina on se, että ne näkee sen lapsen traumatisoitumisen ehkä toisella tapaa. Eli just tohon kakkosvalmiuteen, että pystyis näkeen sen lapsen. Niitä yksilöllisiä asioista mitä siihen liittyy. Sen elämään ja miten ne voi vaikuttaa myöhemmin. Se on musta hirveen hyvä ja avaava tehtävä.

Ryhmähaastattelu 3

7.2.1 Läheissijaisvanhemman tuen tarpeen arviointi

Arvioinnissa yhdeksi tärkeäksi teemaksi nousi arvioitavan läheissijaisvanhemman valmiudet vastata lapsen tarpeisiin ja siihen liittyvä tuen tarve. Tätä arvioitiin Pride-valmennukseen sisältyvien valmiuksien pohjalta. Arvioinnin aikana pyritään saamaan näkyviin sekä isovanhemman vahvuudet että tuen tarpeet lapsen sijaisvanhempana. Pääsääntöisesti kaikki haastateltavat kuvasivat, että isovanhemmalla pitää arvioinnin aikana tulla näkyviin selvät peruskyvyt lapsen huolehtimiseen. Koettiin, että millään tukimuodoilla ei pystytä tukemaan läheissijaisvanhempaa niin paljon, että perushoivassa voisi olla mitään puutteita. Kahdessa haastattelussa painotettiin, että läheissijaisperheen tulisi lähtökohtaisesti pärjätä tavallisten perhepalveluiden varassa, mutta muissa ryhmissä nähtiin, että tuen tarve voi olla jo lähtökohtaisesti suurempi. Tätä tuen tarvetta heijasteltiin kaupungissa tarjolla oleviin tukimuotoihin. Kaikissa haastatelluissa kaupungeissa on läheissijaisvanhemmille tarjolla työnohjausta yksilö- tai ryhmämuodossa. Yhdessä kaupungissa läheissijaisvanhempana toimiville isovanhemmille oli tarjolla oma työnohjauksellinen

vertaisryhmänsä ja erilaisia lisäkoulutuksia. Monien työntekijöiden kokemus oli, että isovanhemman ja vanhemman väliseen vuorovaikutukseen kaivattaisiin lisää yhteistä työskentelyä, kuten eräs haastateltava on monipuolista keskustelua tiivistänyt seuraavaan sitaattiin. Muut aineisto-otteet ovat lyhyitä katkelmia tuen tarpeen arvioimiseen liittyvistä keskusteluista, joissa haastateltavat pohtivat erilaisten tukimuotojen merkitystä päätöksenteossa.

H2: Ja toki varmaan se yksi mitä tossa äsken puhuttiin niin se yhteinen työskentely. Että ei niin vaan että vanhempi hoitaa vaikka omia ongelmiaan omilla hoitotahoillaan tai missä nyt asiakkaana onkin sitten ja sijaisperhe saa sitten sitä kaikkee sitä käytännön tukea ja sitä muuta työnohjauksellista tai muuta mahdollista tukea. Mutta sitten tavallaan tätä tällaista ihmissuhdetukea tämmöisessä kohdassa. Kun onhan se ihan erilainen tilanne kun on just se vanhempi ja isovanhempi. Siinä se asetelma on niin erilainen, niin onhan se hyvä että olis joku työskentelymalli tai joku tällaisissa tilanteissa.

Ryhmähaastattelu 5

H2: Onko voimavaroja, minkälaisia voimavaroja on, onko kykyä ottaa vastaan apua ja jos on tuen tarvetta niin millaisen tuen avulla he pärjää, et onko realistista et kaupunki pystyy tarjoo niin vankkaa tukea et he pärjäis. Mut kyl se on kaikissa selvityksissä sama juttu.

Ryhmähaastattelu 6

H2: Tukea on kaikenlaista, mutta perheen intimizeettiin ei kauheesti puututa, että sellaista joka todella auttais sit siinä kasvatustehtävässä kotona. Että ne perusvalmiudet pitäisi olla olemassa isovanhemmillakin. Ja sit heillä on hyväksyntä ottaa vastaan sitä mitä he tarvitsevat. Joskus meillä ollaan sijaisvanhempienkin kanssa tilanteessa jossa he sanovat että ei olla saatu mitään tukea eikä mitään ole tarjottu. Myöskään mitään ei olla haluttu ottaa vastaan tai jotakin muuta vastaavaa. Et tarvii olla yhdessä toimimisen kulttuuri.

Ryhmähaastattelu 1

7.2.2 Eri osapuolten yhteistyökyvyn arviointi

Arvioinnissa kiinnitetään hyvin paljon huomiota siihen, miten isovanhempi pystyy tekemään yhteistyötä eri tahojen kanssa. Isovanhemmalta odotetaan kykyä tehdä yhteistyötä viranomaisten ja lapsen vanhempien sekä lapsen molempien sukujen kanssa. Isovanhemman odotetaan laittavan sijoitettavan lapsen tarpeet oman lapsen tarpeiden edelle ja kykenevän rajaamaan omaakin lastaan. Hänen odotetaan tunnistavan tilanteet joissa tarvitaan ulkopuolista apua ja hakevan apua aina sitä tarvitessaan. Yhteistyön kannalta isona riskinä nähtiin tilanteet, joissa isovanhempi ei hyväksynyt huostaanottoa tai sen perusteita. Isovanhemman sosiaalityöntekijöihin kohdistama asenne sekä valmius kertoa avoimesti avun tarpeesta ja hankaluuksista kuvattiin päätöksentekoon vaikuttavina

asioina. Työntekijät näkivät perheet tai suvut, joissa on aina ollut tapana hoitaa asiat itse, yhteistyökykyyn kohdistuvana riskinä. Tällaisille perheille yritetään selvittää, että sijoitetun lapsen myötä yhteistyö viranomaisten ja palveluverkoston kanssa on välttämätöntä. Lisäksi yhteistyön kannalta riskinä nähtiin tilanne, jossa vanhempi vastustaa kovasti lapsen sijoittamista isovanhemmille. Keskustelu yhteistyöstä nousi esiin kaikissa haastatteluissa ja asiasta oltiin varsin selvästi yhdenmielisiä. Oheiset aineisto-otteet tekevät näkyväksi yhteistyökyvyn merkityksen arvioinnissa.

H1: niin ja sitten musta jo siinä työskentelyssä niin näkeehän siitä perheestä että miten ne lähtee mukaan siihen työskentelyyn. Et kyllähän se ennustaa sitä miten ne jatkossa niitten tahojen kanssa työskentelee joilta voi saada sitä apua. Lähdetäänkö mukaan avoimesti siihen vuorovaikutukseen vai pimitetäänkö asioita..

H2: ja uskaltaako nähdä nää huostaanoton perusteet, et sekin on kauheen tärkeää. Uskaltaako nähdä, tunnistaako, että nämä on olemassa olevia, vai onko ne työntekijän keksimiä tai jotakin virhearviointia.

Ryhmähaastattelu 1

H2: On meillä ollut sellaisia mitä ei olla hyväksytty, kun kumpikin vanhempi on todella voimakkaasti vastustanut eikä kumpikaan vanhempi ole ollut puheväleissä tän isovanhemman kanssa. Et me ollaan mietitty tavallaan sen yhteistyön tekemisen kannalta. Meillä on nää Priden viis valmiutta mitä meillä on, mihin meidän kaikki arviointi perustuu. Esimerkiksi toi kolmas valmius ”Tukea yhteistyötä lapsen syntymävanhempiin ja turvata läheisten ihmissuhteiden jatkuminen” on ollut kompastuskivi siinä kohtaa.

Ryhmähaastattelu 3

Pääsääntöisesti pidettiin tärkeänä ottaa huomioon vanhempien mielipide siitä, sijoitetaanko lapset isovanhemmille vai ei. Useimmissa tapauksissa vanhemman vahva vastustus johti siihen, että lasta ei isovanhemmille sijoiteta, kuten edellisessä sitaatissa kerrottiin. Vahvat ristiriidat nähtiin usein yhteistyötä vaikeuttavina, minkä vuoksi läheissijoitus ei tällaisissa tapauksissa ole toimiva vaihtoehto. Toisaalta kuitenkin haastatteluissa nousi esiin tilanteita, joissa vanhemman vastustuksesta huolimatta lapsi sijoitetaan isovanhemmille. Tällaisissa tilanteissa perusteluna nousi esiin vanhemman huono kunto ja kyvyttömyys nähdä lapsen etua. Vanhemman mielipiteen yli kävelyä perusteltiin lapsen edulla. Isovanhempi nähtiin näissä tilanteissa erityisen tärkeänä ja tukevana osana lapsen verkostoa. Oheinen aineisto-ote osoittaa, kuinka tällainen tilanne edellyttää erityistä pohdintaa, mikä näkyi myös haastattelussa ryhmän yhteisenä pohdintana ja neuvotteluna.

H2: Niin kyllä se on merkittävä asia jos vanhempi on, et selkeesti vastustaa. Että ei missään nimessä näille ja näille. Niin kyllähän ne on sitten poikkeustilanteita että siitä lähetään sitten vielä eteenpäin. Mutta onhan niitäkin toki ollut.

H4: Onhan niitä, mutta niissäkin on sitten ollu jotkut erityiset perusteet, mielenterveysongelma tai

H2: niin tai päihdeongelma tai muu, et on sellaista

H1: Et jos tähän laittais että onko sellaisia vaikuttavia asioita, että jos vaikka ehdottomasti kieltää sen, Että kyllähän se merkittävä on siinä arvioinnissa.

H4: On ja kuitenkin ne vanhemman oikeudet ne juridiset oikeudet näihin vaikuttaa on kuitenkin ihan sellaiset. Aika hyvät perusteet (pitää olla), että menee yli.

Ryhmähaastattelu 5

7.3 Päätöksenteon vaihe

Päätöstä tehdessään työntekijät joutuvat arvioimaan arvioinnissa saamansa tiedon luotettavuutta ja kootun tiedon merkitystä päätöksenteossa. Tiedon luotettavuuteen vaikuttavat eri osapuolten motiivit, jotka voivat olla hyvin moninaiset ja ristiriitaiset. Päätöksenteossa on useita erilaisia arvioitavia asioita, jotka vaikuttavat siihen, onko läheissijoitus lapsen edun mukainen. Päätöksen tekevä sosiaalityöntekijä puntaroi arvioituja asioita eri tahojen kanssa.

7.3.1 Arvioinnista saatavan tiedon luotettavuus

Monet työntekijät mainitsivat luottamuksen arvioinnin lähtökohtana. Kuitenkin valtaosa työntekijöistä toi esiin, että valmennettavilla isovanhemmilla on arvioinnissa hyvin paljon pelissä. Usein isovanhemmat haluavat pitää lapsen suvussa, lapsi on voinut jo asuakin isovanhemman luona ja menettämisen pelko on valtava. Työntekijät tiedostivat, että isovanhemmat usein kertovat yleisesti hyväksytyjä asioita ja sen, mitä sosiaalityöntekijät haluavat kuulla. Lähtöoletuksena joillakin työntekijöillä oli, että isovanhemmat tuskin myöntävät käyttäneensä kuritusväkivaltaa omaa lasta kasvattaessaan. Työntekijöiden mukaan harva vanhempi myöskään toteaa, että kuritusväkivaltaa pitäisi edelleen saada käyttöä. Haastateltujen mukaan isovanhempien on vaikea arvioida omia kasvatusmenetelmiään eivätkä läheskään kaikki isovanhemmat lähde syvälliseen pohdiskeluun. Työntekijät arvelivat isovanhempien pelkäävän, että omat heikkoudet myöntämällä isovanhempi edistäisi lapsen sijoittamista muualle eikä tämä enää saisi tavata lapsenlastaan. Isovanhemman motiivina sijaisvanhemmuudelle nähtiin myös velvollisuuden tunne. Aineistossa myös lasten tunnistettiin voivan sanoa haluavansa isovanhemmalle koska kokevat, että heidän täytyy niin sanoa.

Haastateltujen työntekijöiden mukaan myös jotkut vanhemmat haluavat, että lapsi sijoitetaan isovanhemmalle, koska olettavat isovanhempien ”lepuilevan”. Työntekijät arvelevat vanhempien uskovan, että he voivat olla tällöin tekemissä lapsensa kanssa enemmän ja vapaammin tai jopa hakea tämän koska tahansa kotiin, toisin kuin vierasperhesijoituksessa. Jotkut vanhemmat tuntuvat

haastateltujen työntekijöiden mielestä ajattelevan, että sijoitus ei ole ”oikea” jos lapsi asuu isovanhemmillä.

Haastatelluilla työntekijöillä oli tiedossa esimerkkejä, joissa sekä isovanhemmat että vanhemmat ovat valehdelleet tai pimitäneet tietoa, joka olisi oleellisesti vaikuttanut arvioon. Tällaisina pimitettävänä asioina mainittiin esimerkiksi isovanhemman päihdeongelma tai isovanhemman vakava fyysinen tai psyykinen sairaus. Työntekijät ovat tietoisia siitä, että arvioitavan tilanne on vaikea ja motiivit voivat johtaa jopa aktiiviseen valehteluun ja tiedon pimitämiseen arviointiprosessissa. Joskus totuus paljastuu viranomaislausunnoista, joskus totuus voi paljastua vasta vuosien päästä. Työntekijät joutuvat arvioimaan, kuinka vakuuttava arvioitava on. Luotettavuutta arvioidaan esimerkiksi arvioitavan johdonmukaisuuden, avoimuuden ja muun kertoman perusteella. Tiedon luotettavuus nousi esiin kaikissa haastatteluissa. Tiedon luotettavuutta kyseenalaistettiin yleisellä tasolla, aina painottaen luottamusta yksilökohtaisen työn perustana. On mahdollista, että omaa epäluuloisuutta ei uskallettu tai kehdattu kovin vahvasti tuoda ryhmässä esiin. Seuraavissa aineisto-otteissa on katkelmia haastatteluissa esiin nousseista tiedon luotettavuutta ja arvioitavien motiiveja kuvaavista keskusteluista.

H1: Eihän ne ala kertoon että kun heidän lapsi oli pieni niin he tukisti jos se oli tottelematon. Niinhän siihen aikaan tehtiin. 70-luvulla oli vielä aika yleistä, että ei he sellaista puhu. Noissa kasvatuskysymyksissä joku että mitä mieltä olet siitä että ruumiillinen kuritus on laissa kielletty. Suurin osa vastaa että näin sen kuuluu ollakin ja sitten jotkut vastaa että sitten ei saada lapsi kuriin kun näin ei saada tehdä. Ei kukaan siinä ala sanoo että kyllä minä omiani kuritin ja hyvin eteenpäin päästiin. Ei kukaan meistä sanois niin siinä tilanteessa.

Ryhmähaastattelu 3

H2: Tai että hän ajattelee että se on keino jolla hän saavuttaa edelleen sen oman vanhemmuuden vahvan roolinsa ja pystyy milloin tahansa hakemaan sen oman lapsensa sieltä pois. Et jos hänellä liittyy tällaisia unelmia niihin seuraamuksiin mitä hän ei vois tehdä ulkopuolisen sijaisperheen kanssa.

Ryhmähaastattelu 5

H2: Välillä tuntuu kuin olisin joku salapoliisi kun ne ei voi kertoa suoraan

Ryhmähaastattelu 2

Lähtökohtaisena oletuksena työntekijöillä on eri osapuolten motiiveista huolimatta, että vanhemmat osaavat arvioida oman lapsuutensa merkitystä omien ongelmien taustalla sekä omien vanhempien kykyä toimia oman lapsensa kasvattajina. Jos vanhempi suosittelee omia vanhempiaan lapsen

sijaisvanhemmiksi, lähdetään päätöksenteossa siitä, että tämän kokemus omasta lapsuudesta on hyvä. Myös isovanhemmilla oletettiin olevan vastaava taito reflektoida omaa vanhemmuuttaan, kun lapsi on joutunut elämässään hankaluuksiin ja tämän lapsi joudutaan ottamaan huostaan, kuten seuraavasta otteesta käy ilmi.

H2: Mut sitä mä oon joskus miettinyt että, kun omilla vanhemmilla on omat ongelmansa tulleet niin mä väittäisin, että kyllä he on varmasti jossakin vaiheessa pohtineet sitä, että mikä tässä on minua mikä tässä on seurausta jostakin omasta lapsuudesta et kyllä mä jotenkin aattelen että ne vanhemmat aika hyvin tuntee ne omat vanhempansa ja omat lapsuutensa ja tajuavat mikä siellä on ollut hyvää ja mikä huonoa, et jos he sitten sanoo että ehdottomasti sanoo haluavansa antaa omat lapsensa omille vanhemmilleen niin niiden näkemys täytyy silloin olla että siellä on lapsen hyvä olla.

Ryhmähaastattelu 1

H2: mutta uskosin että jos (vanhempi) ehdottomasti haluaa (lapsen muuttavan isovanhemmille) niin siinä olis sellainen perusmyönteisyys. Että siellä on kuitenkin lapsen hyvä olla.

Ryhmähaastattelu 5

Aihe herätti kuitenkin laajaa keskustelua useimmissa ryhmissä ja muitakin näkökulmia esitettiin. Yhdessä haastattelussa kritisoi voimakkaasti vanhempien ja isovanhempien kykyä reflektoida aktiivisesti omaa elämäänsä. Nähtiin, että tällainen reflektio ei läheskään aina ole mahdollista, jos henkilö on kasvanut vaikeissa olosuhteissa, eikä ole aktiivisesti tällaista reflektiokykyä harjoitellut esimerkiksi terapiassa.

H1: Mut se, että vanhempi pystyy sanomaan omasta vanhemmastaan ton edellyttää tarpeeksi itsereflektiokykyä, mentalisaatiokykyä. Ja se edellyttää myös että on jollain tasolla omaa historiaa käsitelty, mikä on uskaltaisin sanoa suurimassa osassa tapauksia ei ole niin meidän vanhempien tapauksessa.

Ryhmähaastattelu 6

7.3.2 Päätöksenteko ja tiedon punnitseminen

Lopullisen päätöksen teon vaiheessa päätöksen tekevä sosiaalityöntekijä joutuu punnitsemaan kaikkea koottua tietoa. Lähtökohtana sukulaisselvitysvaiheessa on, että läheissijoitus halutaan hyväksyä, ellei arvioinnissa nouse esiin jotakin, mikä tekee läheissijoituksesta lapsen edun vastaisen. Varsinaisessa sukulaisselvityksessä arviointi perustuu isovanhemman valmiuksiin toimia sijaisvanhempana; ”pystyykö tämä henkilö vastaamaan tämän lapsen tarpeisiin?” Päätöksenteon

pohjana on jo avohuollon aikana saatua tietoa lapsesta ja vanhemmasta sekä sukulaisselvityksessä saatua tietoa isovanhemmasta. Päätös perustuu pitkälti eri osapuolten kertomaan, koska arjen havainnointi ei ole mahdollista. Tästä syystä päätökseen usein kirjataan: ”Isovanhempi kertoo..”. Päätöksenteossa vaikuttaa myös vanhemman tuen tarve suhteessa kaupungin tarjoamiin palveluihin. Jos nähdään, että kaupungilla ei ole tarjota riittäviä palveluita läheissijaisperheelle, jotta tämä selviäisi tehtävästään, läheistä ei välttämättä hyväksytä sijaisvanhemmaksi. Kahdessa haastattelussa mainittiin myös hallinto-oikeuden tekemien päätösten vaikuttavan päätöksentekoon ja muutaman kerran nousi esiin ajatus siitä, että läheissijoituksella voidaan saada vanhempi helpommin motivoitua huostaanottoon ja välttyä pitkiltä oikeustaistoilta.

Arvioinnissa pidettiin tärkeänä konkretiaa; että havainnot pystytään kuvaamaan hyvin selvästi ja käytännönläheisesti. ”Korkealentoisiin tieteellisiin teorioihin” ei lausunnoissa ja päätöksissä kertoman mukaan viitata. Päätöksenteossa kuitenkin mainittiin useimmissa haastatteluissa myös intuition ja omien tunnelmien huomioiminen ja spekulointi, mutta näiden sanoittaminen nähtiin vaikeana ja niitä harvoin voitiin käyttää päätöksen virallisena perusteluna. Joissakin haastatteluissa tuli vaikutelma, että omiin tunnelmiin perustuvan tiedon kuvailua arasteltiin. Tämä voi viitata siihen, että sosiaalityössä odotetaan päätösten perustuvan konkreettisiin faktoihin. Arastelu näkyi sanallisena epäröintinä, omien tunnelmien vähättelynä sekä hermostuneena naurahteluna. ”Mutun”, intuition ja konkreettisen tiedon suhdetta kuvattiin veteen piirretyksi viivaksi ja niiden erottaminen oli toisinaan vaikeaa, kuten seuraavista otteista on luettavissa. Viimeinen ote tekee näkyväksi haastateltavan hermostuneisuuden kuvatessaan omiin, liian epämääräiseksi koettuihin tunnelmiin perustuvaa arviota. Haastateltava pohtii, onko luvallista edes kertoa, että hän on muiden työntekijöiden kanssa keskustellut tällaisista havainnoista.

H4: Mut jos rehellisesti sanotaan, niin kyllähän se perustuu mutuun.

H2: Veteen piirretty viiva

H4: Ja intuition liittyvää juttua on, että kyllä niitä välillä on vaikea, varsinkin jos pitää tehdä kielteinen päätös, niin pukea sanoiksi.

Ryhmähaastattelu 1

H1: Lain lähtökohdista lähdetään, että ensisijaisesti läheissijoituksesta lähdetään, jos se on mahdollinen. Ehkä se arvioinnin lähtökohta on, että ”Kyllä”, jos erityiset syyt eivät sano että ei. Se arviointi perustuu niihin viiteen valmiuteen: onko tällä vanhemmalla kyky hoivata ja suojella lasta, siinäkin niitä konkreettisia asioita; kyllä täällä lapsi mahtuu asumaan, onko leikkipuisto lähellä, koulu on lähellä... Voidaan spekuloida mutta ei voida käyttää sitä arvioinnin perusteena.

Ryhmähaastattelu 3

H1: En minä tiedä voinko mä sanoo, mut me ollaan puhuttu ääneen sen vastuusosiaalityöntekijän ja johtavan kanssa että tästä mummusta ei huou sellaista lämpö. (naurahtaa hermostuneesti) Sellainen kylmäkiskoinen ihminen, että mut en mä. Ei se yksin se ole että ei huou, vaan kyllähän se ykköshuoli on että miten he ei ole huomanneet omasta lapsestaan tämmöistä. (runsasta päihteiden käyttöä)

Ryhmähaastattelu 4

Päätöksentekoa kuvattiin haastatteluissa eri vaihtoehtojen punnitsemiseksi ja tilannekohtaisuus nähtiin sekä hankaluutena että työn rikkautena. Punnintaa kuvattiin ”monimutkaisena pähkäiltävänä” ja ”tiukaksi mietinnäksi”. Punninnassa pohditaan sijoitukseen liittyviä riskejä suhteessa sijoituksen etuihin. Läheissijoituksissa isovanhemman ja lapsen välinen kiintymyssuhde painoi vaakakupissa erityisen paljon, mikä vuoksi monia asioita, jotka vieraalle sijoittaessa nähdään isoinakin riskeinä, katsotaan sormien läpi. Päätöksenteossa pohditaan, mikä on juuri tälle lapselle parasta juuri tässä tilanteessa. Haastattelussa tuotiinkin monessa kohdin esiin, että heidän on mahdotonta kertoa kovin yleisiä linjoja tai tyypillisiä esimerkkejä jokaisen tapauksen yksilöllisyyden vuoksi. Avohuollon työntekijät, jotka eivät ole olleet mukana sukulaisselvityksessä, kertoivat keskustelewansa arvion tehneiden työntekijöiden kanssa. Asiantuntijayksikön arviointi nähtiin hyvin laajana, monipuolisena ja luotettavana. Asiasta keskustellaan sekä oman työparin, että oman esimiehen kanssa ja toisinaan myös tiimeissä. Päätöksenteko nähtiin prosessina, jossa tietoa kootaan ”hyvin laajalti ja monipuolisesti” ja tietoa ja mielipidettä rakennetaan koko prosessin ajan yhteistyössä työparin sekä muiden työtovereiden, esimiehen, että muiden asianosaisten kanssa, kuten seuraavista sitaateista voi lukea.

H2: Usein, ei me voida tehdä päätöksiä selkäytimellä, mut usein tulee sellainen olo että jotain tässä on. Ja sit sitä kaivelee ja kaivelee ja kaivelee. Ja sit kun se päätöksen teon aika tulee ja jos sitä ei ole selvinnyt et mikä se asia on niin pitäähän se silti jotenkin perustella. Et siksi me käydään näitä sitten tiimin kanssa. Et mitä tää on tää härö tässä.

Ryhmähaastattelu 2

H2: kyllähän siinä on keskusteluakin sitten, ettei sieltä tuu vaan päätös, heidän näkemys. Että kyllä siinä sitä yhteistä keskustelua käydään heidän kanssa, esimiehen kanssa, että se on kyllä sellaista tarkkaa puntarointia minkä kautta sitten..

(kovaäänistä ja yhtäaikaista myöntelyä ympäriltä)

H5: monimutkaista pähkäiltävää

H4: niin, kyllä niitä pähkäillään ja tiukkaan mietitään, mutta nää on kyllä niin. Se semmoinen suola, että jokainen tilanne on niin erilainen.

Ryhmähaastattelu 5

8 YLISUKUPOLVISEN TRAUMAN HUOMIOIMINEN

Edellisessä luvussa olen selvittänyt läheissijoitustapausten arvioinnin ja päätöksenteon prosessin, joka toimii tässä tutkimuksessa ylisukupolvisen trauman havainnoinnin kontekstina. Tämä analyysin luku keskittyy vastaamaan toiseen tutkimuskysymykseeni. Kysymys oli, miten ylisukupolvinen trauma huomioidaan läheissijoitusprosessin arvioinnissa ja päätöksenteossa. Analyysia tehdessäni käytin viitekehikkona ylisukupolvista traumaa kuvaavaa lukua ja erityisesti trauman siirtymämekanismia sekä traumojen käsittelyä voimavaroalähtöisestä näkökulmasta. Tämän luvun aluksi esittelen, miten trauma ja ylisukupolvisuus näkyivät haastatteluissa ja miten ja miksi vanhempien ja isovanhempien traumataustaa selvitetään arviointiprosessin aikana.

Analyysissä otin teoriaosuudessa kuvaamat ylisukupolvisen trauman siirtymämekanismit tarkasteluni kohteeksi ja etsin aineistosta niihin sopivat kuvaukset. Siirtymämekanismit ovat traumaoireilun aiheuttama lapsen kohdistuva kaltoinkohtelu, kaltoinkohteluun tottuminen, opitut toimintatavat ja traumaoireilun synnyttämä vääristynyt vuorovaikutus. Yksilökohtaisia eroja haastateltavien näkemyksistä oli mahdotonta arvioida, sillä yhden kommenttia myötäili usein useampi työntekijä yhtä aikaa eikä jokainen osallistuja esittänyt omaa näkemystään kaikista käsitellyistä asioista. Taulukkoon 2 kirjatut lukumäärät antavat kuitenkin viitettä siitä, mitkä ilmiöistä tunnistetaan ja tiedostetaan ja mitkä jäävät vähemmälle tarkastelulle.

Taulukko 2: Trauman siirtymämekanismeihin viittaavien mainintojen esiintyvyys kaikissa haastatteluissa yhteensä.

Trauman ylisukupolvinen siirtymämekanismi	Mainintojen lukumäärä
Traumaoireilun aiheuttama lapsen kohdistuva kaltoinkohtelu	7
Kaltoinkohteluun tottuminen	13
Opitut toimintatavat	10
Traumaoireilun synnyttämä vääristynyt vuorovaikutus	33

Kuten oheisesta taulukosta on havaittavissa, eniten mainintoja tuli traumaoireilun synnyttämään vääristyneeseen vuorovaikutukseen liittyen, traumaoireilun aiheuttaman kaltoinkohtelun noustessa harvemmin esiin. Lisäksi analyysissä nostin aineistosta esiin haastateltavien näkemyksiä siitä, millä sosiaalityöntekijät perustelevat, että isovanhempi on aiemmista vaikeista kokemuksistaan ja omaan lapseen kohdistuneesta kaltoinkohtelusta huolimatta nyt kykenevä toimimaan lapsenlapsen

sijaisvanhempana. Mitkä tekijät ovat haastateltujen työntekijöiden mielestä vaikuttaneet siihen, että ylisukupolvisen trauman riski on pienentynyt?

8.1 Traumataustan selvittäminen osana arviointia

Läheissijoitustilanteissa lapsen taustat ja traumaattiset kokemukset ovat yleensä hyvin tiedossa, jos on tehty päätös huostaanotosta. Vanhemman ja isovanhemman traumaattiset kokemukset sen sijaan eivät välttämättä ole selvillä vielä läheissijoitusprosessin alkaessa. Pääsääntöisesti työntekijät pitivät tärkeänä, että isovanhemman omaa kokemusmaailmaa ja tämän oman lapsen lapsuutta käydään läpi. Useat haastateltavat kuvasivat, että taustoja käydään läpi hyvin seikkaperäisesti. Kartoitettavina asioina mainittiin työhistoria, millaista elämää on elänyt ja parisuhdehistoria. Isovanhemman omasta lapsuudesta selvitetään erityisesti tämän kiintymyssuhdehistoriaa eli suhdetta isään, äitiin ja muihin läheisiin. Lisäksi työntekijät haluavat tietää isovanhemman omasta vanhemmuudesta, oman lapsen lapsuudesta ja siitä, millaiset asiat isovanhemman mielestä vaikuttavat siihen millaista heidän vuorovaikutuksensa on nyt. Tässä yhteydessä sukulaisselvityksessä käsiteltiin yleensä myös kasvatuskysymyksiä, eli sitä, miten isovanhempi on kasvattanut omaa lastaan erilaisissa tilanteissa.

Isovanhemman kokemusmaailman kartoittaminen nähtiin tärkeänä monesta syystä. Yhtenä perusteluna pidettiin, että asioista puhumalla selviää, kuinka hyvin isovanhempi on käsitellyt omat hankalat kokemuksensa. Käsittelemättömien kokemusten pelättiin muodostuvan taakaksi niin isovanhemmalle kuin lapsellekin. Tutkimushaastatteluissa tunnistettiin, että isovanhemman aiemmat kokemukset, ja erityisesti käsittelemättömät sellaiset vaikuttavan siihen, miten isovanhempi itse nyt toimii. Lähtökohtana arviointiprosessissa pidetään sitä, että arvioitavan henkilön tulee lähteä keskusteluun avoimesti mukaan ja pystyä käsittelemään keskusteluun nostettuja teemoja. Jos läheinen ei tähän pysty, voidaan nähdä, että asiat ovat vielä tälle liian vaikeita käsiteltäviksi. Haastateltavat kokivat, että myös heidän itsensä tulee pystyä puhumaan suoraan ja avoimesti kaikesta. Toisaalta tunnistettiin kuitenkin työntekijöiden yksilölliset erot tässä. Seuraavista aineisto-otteista näkyy kartoitettavien asioiden monipuolisuus, mutta myös se, miksi näitä asioita halutaan selvittää. Toisinaan, kuten ensimmäisessä otteessa näkyy, haastateltavat joutuivat neuvottelemaan luodakseen yhteistä käsitystä siitä, miten aiemmat kokemukset arviointiin vaikuttavat. Kyseisessä otteessa toinen haastateltava koettaa tasoittaa ensimmäiseksi esitettyä vahvaa mielipidettä tuomalla esiin voimavarakeskeisempää näkökulmaa keskusteluun.

T: miksi tää yhteinen historia on tärkeää selvittää?

H1: sitä haetaan että historia toistaa itseensä, että mitä pahoja nää on tässä tehnyt tälle lapselleen niin se tavallaan vois toistua uudestaan toimintamallina.

H2: kyllähän kaikilla on ongelmia, et onko he löytäneet tapoja ratkaista ongelmiaan, et onko se tuonut jotain positiivista muutosta elämän aikana. Vaikka olis ollutkin se lastensuojeluasiakkuus elämän aikana niin mitäs sitten, et onko se jotenkin. Yleensä ei oteta jos on lastensuojelun asiakas, mut joskus kun ihmiset haluaa ottaa vastaan palveluita ja asiat ois muuttunut niin kyllä se pitää katsoo

Ryhmähaastattelu 2

H4: aika seikkaperäisestäihän sitä käydään läpi että minkälainen se isovanhemman oma elämä on ollu ja ihan alkaen sieltä jopa lapsuudesta asti minkälaista elämää on eläny, työhistoria, parisuhdehistoria, et kyllähän siinä monenlaista siinä varsinaisessa selvityksessä käydään läpi. Ja mitä se kertoo sen oman lapsen lapsuudesta ja minkälaisia asioita se haluaa sieltä nostaa ja miten itse näkee mitkä asiat vaikuttaa siihen suhteeseen minkälainen heillä on nyt.

Ryhmähaastattelu 5

Toinen perustelu taustojen kartoitukselle työntekijöiden mukaan oli, että vaikeita kokemuksia käsittelemällä saadaan näkyviin isovanhemman voimavarat ja kyky hakea apua hankalissa tilanteissa. Hyvin käsitellyt aiemman hankaluudet voidaan nähdä isoina voimavaroina. Arviointikeskusteluissa voi tulla näkyviin läheisen kyky arvioida omaa aiempaa toimintaansa ja mahdollinen muutos esimerkiksi kasvatustyyliin. Lisäksi tämän kyky hakea ja ottaa vastaan apua tulee myös paremmin esiin. Haastateltavat näkivät tärkeänä, että isovanhempi kykenee ottamaan vastuun omista valinnoistaan ja teoistaan ja hyväksymään menneisyytensä, ilman turhaa muiden tai itsen syytelyä. Vaikeista elämäkokemuksista selvinneellä isovanhemmalla ajateltiin olevan tietoa ja mahdollisuus eläytyä lapsen tilanteeseen omia kokemuksia hyödyntäen, kuten seuraavassa aineisto-otteessa käy ilmi.

H1: Musta kyllä se on se että on kokemus että näistä rankoista asioista selviää. Että pystytään näkee millaiset voimavarat tällä isovanhemmalla on. Ja sitten sitä kautta tulee se oivallus, että kun lapsellakin on isoja traumoja ja menetyksiä, niin sitä kautta näkee, että miten ne siinä lapsen mielessä elää ja millaista tukea lapsi tarttis. Että ei kielletä niitä lapsen kokemuksia ja tunteita.

Ryhmähaastattelu 1

Poikkeuksena tästä nousi yhden kunnan käytäntö, jossa isovanhemman omia kokemuksia tai tämän vanhemmuutta ei juurikaan nosteta arviointiprosessin aikana esiin. Aihealueen käsittely nähtiin käytössä olevassa mallissa vaihtoehtona lapsen kokemusten käsittelylle ja työntekijät halusivat mieluummin käsitellä lapsen elämäkokemuksia. Isovanhemman oman lapsuuden kartoittamisen ei

nähty kuuluvan käytössä olevaan malliin ollenkaan. Lisäksi haastateltavat kokivat, että vaikeista teemoista keskustelu ahdistaa läheissijaisvanhempia ja se koetaan syyllistävänä ja loukkaavana, erityisesti isovanhempien kohdalla. Toimintamallia perusteltiin myös sillä, että arviointimalli ei ole otollinen syvälliselle pohdinnalla, eikä arvio valmistuisi koskaan, jos lähdetäisiin kovin ”syvissä vesissä soutamaan”. Haastateltavat näkivät, että tällaisten asioiden käsittelyn aika on vasta työnohjauksessa.

Trauma ja ylisukupolvisuus yleisellä tasolla nousivat keskusteluun eri vaiheissa haastattelua esimerkkitapausten kautta. Joissakin haastatteluissa tutkimukseni yhteyshenkilö, joka välitti haastattelukutsuni eri alueiden tai yksiköiden työntekijöille, oli käyttänyt termiä ”ylisukupolvisuus” tai ”trauma” haastateltavia houkutellessaan, mikä selvästi edesauttoi teeman esiin nousua. Aineisto teki näkyväksi, että työntekijän oma suhtautuminen ja yleinen tietämys traumaista vaikuttavat siihen, miten tarkasti ilmiötä havainnoidaan. Haastateltavat kokivat, että heillä ei ole riittävästi tietoa tai koulutusta traumaan liittyvistä ilmiöistä. Monet kokivat, että trauma ilmiönä ei ole lainkaan sosiaalityöntekijöiden työkenttää vaan sen koettiin kuuluvan joko psykologeille tai psykiatrian ammattilaisille. Toisaalta myös todettiin, että vaikka läheissijaisvanhemmista aina pyydetään lääkärin lausunnot, niin trauman ei uskottu näkyvän niissäkään.

Paikoin aiheesta syntyi laajempaa keskustelua, jossa pohdittiin, mikä on ylisukupolvisesti siirtyvää ja mikä ei. Haastattelut poikkesivat toisistaan vahvasti siinä, miten traumaista tai ylisukupolvisuudesta keskusteltiin. Joissakin haastatteluissa asiaa pohdittiin monelta kantilta ja yksilökohtaiset erot tulivat hyvin näkyviin keskusteluun osallistuneiden välillä. Pohdinnassa esitettiin ylisukupolviselle traumalle vaihtoehtoisia näkemyksiä, miksi ja miten esimerkiksi vanhempien mielenterveys- ja päihdeongelmat syntyvät tai mitkä ovat lapsen huostaanottoon johtaneita syitä. Useimmin perusteluna esiintyivät vanhemman ajautuminen väärään seuraan nuorena ja tämän yksilölliset biologiset tekijänsä. Tällaisina nostettiin esiin erityisesti neurologiset pulmat kuten ADHD. Nuoren päihteiden käytölle ja muille ongelmille haettiin selitystä muun muassa lapsena puhjenneista diagnosoimattomista psyykkisistä ongelmista, joita nuori on alkanut päihteillä ”hoitamaan”. Toisinaan haastateltava perusteli näkökulmiaan viittaamalla esimerkiksi vuorovaikutusteorioihin tai yksilölliseen persoonallisuuden kehitykseen. Nähtiin, että persoonallisuuden ja vuorovaikutustyylien muodostuminen on niin monimutkainen prosessi, että ei voida osoittaa, että ne johtuisivat henkilön lapsuudesta tai tämän vanhempien toiminnasta. Toisinaan ylisukupolvisia ilmiöitä kritisoi haastattelussa vahvastikin. Tätä perusteltiin muun muassa yksilöllisyyttä ja vaihtelevia elämänpolkuja tukevalla aikakaudella. Ei uskottu, että elämänpolut

voisivat enää nykypäivänä siirtyä vanhemmalta lapselle. Sosiaalinen liikkuvuus ja mahdollisuus valita erilaisia elämänpolkuja nähtiin perusteluna sille, että aiempien sukupolvien elintavoista on helpompi irrottautua kuin aiemmin. Yksilön asema perheessä ja yhteiskunnassa ja elämäntavoissa nähtiin muuttuvina ilmiöinä, eikä elämää ohjaavina tekijöinä.

Osa työntekijöistä kuvasi pohtineensa ylisukupolvisuutta työssään usein. Asiakastapausten kohdalla on aktiivisesti pohdittu syitä vanhemman käytöksen taustalla ja yritetty selvittää mistä tämän ongelmat johtuvat. Haastatellut pohtivat, että sukupolvien välillä voi olla paljon käsittelemättömiä kokemuksia ja tunteita. Tällaisina haastattelussa mainittiin erilaiset pettymykset ja subjektiiviset kokemukset, joista on vaikea päästä eteenpäin ilman, että niitä on kunnolla käsitelty. Työntekijät pohtivat, että ihmissuhteissa on voinut tapahtua kaikenlaista, jotka edelleen vaikuttavat henkilöiden väliseen vuorovaikutukseen. Kun vanhemmalla itsellään on ollut lastensuojelutausta tai isovanhemman asiakirjoista selviää entinen lastensuojeluasiakkuus, joudutaan tätä pohtimaan paljonkin. Monet kuitenkin kokivat tällaisen pohdinnan spekulointina, jota ei voi käyttää päätöksenteon perusteena. Haastatelluilla työntekijöillä oli kuitenkin paljon yleistä ymmärrystä traumatisoitumisesta ja sen ylisukupolvisuudesta, kuten seuraavasta aineisto-otteesta käy ilmi.

H1: No Suomessa tää pula-aika, sodan jälkeinen sukupolvi. Nää miehet nehän on varmaan tosi traumatisoituneita ollu ja siirtäny sitä. Että on sitten ryypänny ja rällänny ja ammuskellu ja jotenkin sitten sitä siirtää kasvatuksella seuraavalle sukupolvelle. Joka sitten ei ehkä ammuskele raitilla, mutta saattaa sitten muuten olla hyvin samanlaista käytösmallia tavallaan kasvatuksessa vaikka toistaa, vaikka se alkais vasta siitä sodasta tai isästä, että siitä lähtien aletaan kasvattaa aggressiivisesti lapsia.

H2: siitähän on paljon puhuttu siitä puhumattomuuden kulttuurista, että vaikka olis käynny tätä sotaa ja sit ne ryypää ja rellestää, mut sitten vaikka ne jotka on olleet sotalapsina niin nekin on traumatisoitunu ja nekin on ollu niin traumatisoituneita ettei ole pystyny puhuun pitkiin aikoihin ennen kuin vasta vanhempana ihmisenä, Että just puhumattomuuden kulttuuri vois olla semmoinen millä sitä sitten piilotellaan. Se on ehkä vaan niin suomalainen ilmiö.

Ryhmähaastattelu 2

8.2 Siirtymämekanismien havainnoiminen arvioinnissa

Vaikka sosiaalityöntekijät kokivat ylisukupolvisen trauman hyvin etäisenä asiana, eikä edes sosiaalityöntekijän työnkuvaan kuuluvana, heidän kertomuksistaan nousi esiin hyvin paljon ilmiöitä, jotka voidaan liittää myös ylisukupolviseen traumaan. Yksi haastatteluissa toistuvasti esiin noussut ilmiö oli salailu. Ilmiön asettaminen siirtymämekanismien alle analyysiä tehdessäni oli hyvin vaikeaa. Lopulta päädyin jakamaan erilaiset salailun muodot eri mekanismien alle. Tiedostamaton

salailu, eräänlainen sokeutuminen, asettui osaksi kaltoinkohteluun tottumista. Tietoinen ja omista tarpeista nouseva salailu ja valehtelu, jota esiintyi samanaikaisesti sekä isovanhemmillä, että vanhemmillä muotoutui analyysissä opituksi malliksi, jossa oman edun nimissä valehtelu ja salailu jopa viranomaisille on sallittu perheen yhteinen käytäntö. Aktiiviseen, ehkä osin patologisenkin salailun ja valehtelun silloin, kun se esiintyy isovanhemman ja vanhemman välisessä vuorovaikutuksessa, olisin voinut asettaa myös vääristyneen vuorovaikutuksen alle. Tässä tutkimuksessa tulkitisin senkin mallista opituksi perheikäytännöksi, koska aineistossa viitattiin tällaiseen ”suvussa esiintyvään salailun ja puhumattomuuden kulttuuriin”.

Traumaoireilun aiheuttama lapsen kohdistuva kaltoinkohtelu

Traumaoireilun aikaansaamaan kaltoinkohteluun liittyviä kuvauksia tuli seitsemän, neljässä eri haastattelussa. Yleensä näissä viitattiin tunnereaktioihin, jotka lapsi herättää isovanhemmassaan. Tunteiden heräämistä perusteltiin ainakin joissakin tapauksissa sillä, että lapsen kokemukset voivat muistuttaa isovanhempaa tämän omista lapsuuden kokemuksista. Esimerkkinä haastatellut nostivat esiin isovanhemman, joka on itse ollut lapsena sijoitettuna. Perusteluna mainittiin myös se, että lapsenlapsi voi muistuttaa isovanhempaa tämän oman vanhemmuuden puutteista. Tällaisina tunteina mainittiin haastatteluissa yleensä syyllisyys, suru, häpeä ja viha tai jopa raivo. Isovanhemman vaikeat, uudelleen heräävät tunteet nähtiin riskinä lapselle lähinnä siksi, että tunnetaakka voi heijastua myös lapseen. Vaikeat tunteet nähtiin haastatteluissa myös voimia kuluttavana taakkana isovanhemmalle itselleen ja riskinä vakavammalle mielenterveyden järkkymiselle. Näyttäisi siltä, että liiallisia yhtymäkohtia lapsenlapsen ja isovanhemman elämäntarinoiden välillä, silloin kun ne tulevat prosessissa esiin, halutaan ainakin vaikeimmissa tapauksissa välttää läheissijoituksissa, kuten alla oleva aineisto-ote hyvin kuvaa.

H2: Yhessä on ollu, isovanhempi on kohdannut saman tilanteen mitä oma lapsenlapsi on, että on ite tullut sijoitetuksi silloin pienenä niin silloin hän näkee siinä lapsessa itsensä tavallaan ja oman tilanteensa ja nyt haluaisi toimia toisin. Niin sellaisia, toisaalta sekoittaa itsensä siihen lapsen tilanteeseen ja kuinka (tauko) mutta niihin liittyy paljon tunteita.

Ryhmähaastattelu 3

H1: ...Jos tuntuu, että isovanhempi ei pysty puhumaan näistä asioista tai edelleen kokee hankalia tunteita näitä asioita koskien, niin kyllä se on sitten merkki, että ei tää toimi. Koska totta kai se lapsi sitten herättää niitä samoja tunteita... Isovanhemman mielenterveys voi järkkyyä jos se alkaa tulla taas liian lähelle se asia, jos on jotain vaikeita kokemuksia...

Yksilöhaastattelu

Haastateltavat näkivät riskinä myös sen, että vanhojen kokemusten aktivoituminen isovanhemmalla voi vaikuttaa siihen, miten tämä suhtautuu lapseen. Oman lapsen kiusaamistaustan pelättiin herättävän isovanhemmalla tarpeen holhota tai suojata lapsenlasta liikaa huomioimatta lapsen yksilöllistä tilannetta. Haastatellut pelkäsivät, että isovanhempi peilaa omaa lastaan ja aiempia epäonnistumisiansa tällä tavoin lapsenlapsen pyrkimällä suojaamaan tätä liikaa ja toimimalla toisin kuin aiemmin kuten seuraava kuvaus hyvin osoittaa.

H2: ...ja sellaista holhoomista lapsenlapsen suhteen, et jos omalla lapsella on lähtenyt jossain kohtaa, et mä muistan esimerkiksi yhden. Jossain koulussa on ollut kiusaaminen josta tuli vuosien mittaista ja muuta ja lapsen psyykettä kanssa on, on ollu siitä huolta. Et miten ne sit näkee tän lapsenlapsen nyt kun he haluaa estää ettei hänelle käy samalla tavalla niin he lähtee rakentaa sellaista muuria tai suojaa siihen eteen. Tai tavallaan et yrittävät tehdä toisin kuin ovat tehneet tai olisi pitänyt tehdä sen oman lapsen kanssa. Mut onko se sitten siinä kohtaa hyvä vai huono asia. Ottamatta taas huomioon sen lapsen omaa identiteettiä ja persoonaa ja niitä ominaisuuksia. Se on tosi (mieltii hetken) kun ei voi tietää että miten lapsi pärjää koulus tai tuleeko kiusaamista.

Ryhmähaastattelu 3

Kaltoinkohteluun tottuminen

Kaltoinkohteluun tottumiseen liittyviä ilmiöitä kuvattiin keskusteluissa melko paljon kaikissa haastatteluissa. Mekanismiin viittaavia mainintoja oli kaikkiaan 13, mutta yksittäiset puheenvuorot olivat paikoin pitkiäkin ja tässä yhteydessä usein muut haastateltavat halusivat täydentää toistensa kuvauksia käyttämällä erilaisia vertauskuvia tai lausahduksia. Tähän siirtymämekanismiin yhdistyivät termit ”selkärankaan piirtynyt malli”, ”sokeutuminen” ja ”välttely”. Myös vanhemman kyvyttömyys suojata lasta nousi keskustelussa esiin. Välttämiskäyttäytymisestä tuli useita erilaisia kuvauksia. Välttämiskäyttäytymisestä käytettiin erittäin monta kertaa termejä ”silmien sulkeminen”, ”haluttomuus myöntää”, ”kyvyttömyys hyväksyä” ja ”jonkin peittäminen itseltään” jotka tulkitsen aktiivisemmaksi totuuden peittelyksi kuin tottumiseen viitanneet termit. Aktiivinen välttely voisi sopia myös traumareaktion aikaansaaman ”pakene”-reaktion alle, jolloin ihminen traumareaktion vuoksi ”sulkee silmänsä” kun ei enää kykene ottamaan tietoa tai tunteita vastaan. Haastateltavat kuitenkin yhdistivät välttelyn aktiivisesti tottumiseen ja krooniseen olotilaan eivätkä suoraan mihinkään tiettyyn traumamuistuttajaan, jonka vuoksi päätiin liittää kuvaukset osaksi tottumista. Välttelynä kuvattiin esimerkiksi isovanhemman kyvyttömyys hyväksyä asioiden todellista tilaa, joka saattoi johtaa esimerkiksi siihen, että isovanhempi vääristelee lapsenlapselle tilannetta. Toisinaan kuvattiin myös tilanteita joissa isovanhempi ”ei usko, että vanhemmalla on ongelma” tai vastaavasti ”haluaa uskoa että (vanhempi) on parantunut”.

Aineistosta nousi myös kuvauksia tilanteista, joissa isovanhempi ei pidä haitallisena esimerkiksi sitä, että vanhempi puhuu omia asioitaan lapselle. Näitä kuvattiin mielipide-eroina, mutta niiden taustalla voi olla myös se, että isovanhemmalle sosiaalityöntekijän haitalliseksi arvioima tilanne on normalisoitunut osaksi tavallista elämää. Aineistosta nousi myös esimerkkejä, joissa isovanhempi ei näe lapsen käytöksessä mitään erityistä huolta koska näkee sen joko lapsen luontaisena tai suvussa tyypillisenä käytöksenä. Tätä kuvattiin muun muassa ”kotosokeudeksi” ja esimerkkejä tästä annettiin myös tavallisista parisuhteista, joissa ihminen tottuu puolison omituisuuksiin, jotka muille näyttävät sietämättöminä. Tällaista ilmiötä kuvattiin myös ”itsestään selvänä ja elämään kuuluvana”. Yksi välttämiskäyttämisen muoto on itsensä kiireessä pitäminen, jolloin omien ja muiden tunteiden kohtaamiselle ei jää aikaa. Myös tällaisia kuvauksia nousi aineistosta. Näissä kuvauksissa esiteltiin vanhempi, jonka elämässä oli ”vaikka mitä”, mutta tämä vain sinnikkäästi jatkoi eteenpäin, pysähtymättä lainkaan hengähtämään. Tähän ilmiöön liittyen aineistoista nousi myös kuvauksia isovanhemmista, jotka nukkuivat hyvin vähän ja tekivät kahta työtä saadakseen rahaa ja sen avulla turvan tunnetta. Seuraavissa otteissa on esimerkkejä tottumiseen viittaavista maininnoista.

H2: ...ellei sitten ajattele että joku lyöminen on itsestään selvää ja kuuluu elämään jolloin se ei haittaa vaikka sitä sitten omallekin lapselle tapahtuu.

Ryhmähaastattelu 1

H1: Tosta vielä, että joskus isovanhemmat ei nää, että siinä perhekulttuurissa on mitään ongelmaa. Joka usein viittaakin just siihen, että heillä on niitä samoja, kun sä puhuit niistä väkivallasta ja päihteistä niin tunne-elämän purkautumis- ja säätelykeinoja kuin näillä vanhemmilla ja se on ihan normalisoitunutta. Että he ei näe silloin mitään ongelmia.

H3: Ja vaikka näkee, niin silti uskoo ja luottaa että tää on nyt viimeinen kerta omalla lapsella. ...Kun aina on uskonut ja luottanut että kyllä tää tästä, kyllä me vielä nostetaan. Siinä tulee vaan vuosia.

H4: Kyllähän näitäkin on jotka sanoo, että on erehdystä kaikki huostaanottoon (liittyvä)

H2: joo, on että isovanhempi kieltäytyy näkemästä. Vaikka kuulisi ja näkisi, niin kieltäytyy uskomasta. Ne defenssit on niin voimakkaat.

Ryhmähaastattelu 6

(pohtivat miksi vanhemmat eivät ole huomanneet lapsensa rankkaa päihteiden käyttöä)

H1: Se sano kyllä se mummo et he on tavanneet kerran viikossa sitä, et se on käynyt syömässä heillä kotona sen lapsen isän kanssa. Ja että sen lapsen isästä he on kyllä huomannu että se käyttää (huumeita).

H2: niin olisiko siinä joku kieltäminen tai tottuminen?

Ryhmähaastattelu 4

Kaltoinkohtelukokemusten välttelyn, niille sokeutumisen ja kaltoinkohteluun tottumisen ongelmina haastatteluissa nähtiin erityisesti se, että lapsi tulee näissä tilanteissa laiminlyödyksi. Työntekijät kuvasivat lapsen aktiivisena toimijana, joka tekee havaintoja elämästään ja niiden vuoksi tällä herää paljon ”ajatuksia, tunteita, huolia ja murheita”. Aikuisten välttelytaipumuksen vuoksi lapsen tunteet, kokemukset ja mielipide jätetään kuitenkin huomioimatta ja lapsi jää vaille tarvitsemaansa tukea. Lapsen pelättiin ottavaan niskoilleen syyllisyyden koko tilanteesta, mikäli hänelle ei kerrotaan rehellisesti asioista. Avoimella keskustelulla lapsi vapautuisi tästä syyllisyydestä. Pelkona nähtiin myös se, että lapsi luo itse vääriä mielikuvia omasta elämästään ja alkaa syytellä esimerkiksi yhteiskuntaa, joka vaikuttaisi myöhempään yhteistyöhön negatiivisesti. Lapsen ajateltiin joutuvan salailun vuoksi myös enemmän ristiriitoihin ja ”suojautumaan” ikäviltä kokemuksiltaan. Tulkitsin suojautumisen viittaavan dissosiativiseen tunteiden koteloitumiseen.

Opitut toimintatavat

Mallista opittuihin toimintatapoihin liittyviä viittauksia oli kaikkiaan 10 mainintaa, joista yli puolet liittyi aktiiviseen salailuun ja valehteluun. Opitut toimintatavat nousivat esiin viidessä haastattelussa, mutta usein vain lyhyenä viittauksena, eikä se aiheena herättänyt juurikaan keskustelua. Salailu poikkesi tästä sillä, että sitä pohdittiin keskusteluissa hieman laajemmin. Esiin nostetut muut oppimiseen liittyvät ilmiöt kuitattiin muiden ryhmäläisten toimesta oikeaksi ja asiasta siirryttiin eteenpäin. Mallista oppimista kuvattiin käytösmallien antamisena ja kulttuuriperintönä. Haastatteluissa pohdittiin, ovatko isovanhemman omaksumat ajatusmallit lapsuuden perheestä opittuja vai itsenäisen ajattelun kautta muovautuneita näkemyksiä. Esimerkkeinä haastatellut nostivat esiin erilaiset ennakkoluulot, kuritusväkivallan ja asenteet lapsen kasvuun ja hoitoon liittyen. Oppimiseen liittyviä kuvauksia nousi aineistosta esiin myös silloin, kun pohdittiin isovanhempien kasvatuskäytännöissä tapahtuneita muutoksia. Tällöin työntekijät viittasivat siihen, että isovanhempi on tunnistanut aiemmat huonot käytösmallinsa ja tehnyt aktiivisesti valintoja niitä muokatakseen. En kuitenkaan laskenut näitä mainintoja tähän, sillä niissä ei viitattu mallista oppimiseen vaan henkilön aktiiviseen oppimiseen aikuisuudessa. Perhekulttuurit nähtiin sekä hyvinä että huonoina asioina kuten seuraavista otteista voi todeta.

H1: No ihan mallioppimisen kautta ja sitten myös sen kasvatuksen kautta. et jos on aggressiivinen kasvatustapa niin se helposti tarttuu ja menee seuraavaan sukupolveen. Ja sitten tää mallioppiminen, että viinaa on kiva juoda tai kannabista poltella tai mitä tahansa.

Ryhmähaastattelu 2

H2: Se mitä mä aloitin, niin se uskonto on osa perheen, kun siinä suvussa on se tietty kulttuuri niin et ne vanhemmat. Tai siis ne isovanhemmat voi jatkaa sitä, no sitä on hirveen vaikee ulkopuolelta sanoa mikä on hyvää ja mikä huonoa. Mutta tavallaan ainakin se että mitkä perinteet ja traditiot ja niiden ylläpitäminen nähdään hyvänä. Pääsääntöisesti, et niiden lapselle tärkeiden asioiden vaaliminen ja vieminen eteenpäin siinä. En mä tiedä mitä mä tarkoitin...Mun mielestä niissä just yleensä hyvänä pidetään sitä, että lapsi jää siihen omaan kulttuuritaustaan

Ryhmähaastattelu 4

Yhtenä opittuna vuorovaikutukseen liittyvänä ilmiönä tunnistin aineistosta aktiivisen ja tietoisien asioiden salailun ja valehtelun, joka nousi esiin kaikissa haastatteluissa eri yhteyksissä. Joissakin perheissä voi olla vahva taipumus luoda perheestä ulospäin kuvaa, joka ei vastaa totuutta vaan patologinen salailu ja valehtelu ovat osa perheen vuorovaikutuskäytäntöjä. Aineistossa nousi esiin asiakastapauksia, joissa asianomaiset salailevat asioita viranomaisilta. Työntekijät kuvasivat erilaisia tilanteita, joissa isovanhempi on vierestä seurannut lapsensa haasteita puuttumatta niihin mitenkään. Nähtiin, että isovanhemmat ovat mahdollistaneet vanhemman päihdeongelman salailemalla asiaa sekä auttamalla taloudellisesti. Salailun taustalla nähtiin usein vaikeita tunteita, kuten häpeää ja syyllisyyttä ja toisaalta halun suojella omaa lasta. Häpeä ja syyllisyys yhdistettiin salailuun erityisesti silloin, jos isovanhemmat tulkittiin ”hyväksi perheeksi”, jolla on hyvä taloudellinen tilanne eikä sosiaalisia ongelmia. Yhdessä haastattelussa salailun motiiviksi nostettiin myös isovanhempien halu suojella omia kasvojaan tai välttää omien taustojen paljastuminen. Salailua ja valehtelua voi esiintyä myös vanhemmilla. Aineistossa nostettiin esiin, että on sukuja, joissa ei ole tapana puhua asioista suoraan, vaan vaikeista asioista vaietaan. Salailulla nähtiin useita riskejä. Sen lisäksi, että lapsen kokemus ja tunteet jäävät huomiotta, lapsi voi luoda myös omia teorioitaan tapahtuneille asioille, tai oppia, että vaikeista asioista ei saa puhua.

H5: oli meillä yksi perhe joka salasi isovanhempien vaikean päihdeongelman joka tuli vasta siinä selvityksessä ilmi kun lapset oli ollu jo vaikka kuinka kauan siellä isovanhempien luona ja sitten jälkikäteen vasta lapset rupesi kertomaan että mitä se elämä olikin..

Ryhmähaastattelu 5

H2: sit nää asiat ehkä, niitä ei suvussa ole välttämättä kauhean avoimesti ole kerrottukaan. Et se huostaanotto voi tulla yllätyksenä. Et Ai, onks niillä ollu jotain ongelmia? Siitä on vaiettu suvussa. Sukulaissijoitusprosessin aikana valmennuksessa just se mummo miettii, et miten asia kerrotaan omalle äidillensä, että tää lapsenlapsi on nyt huostassa, että tavallaan nekin on sellaisia asioita sitten, mitä vaietaan ja hävetään.

Ryhmähaastattelu 3

Traumaoireilun synnyttämä vääristynyt vuorovaikutus

Selvästi eniten haastatteluissa esiintyi kuvauksia eri tavoin vääristyneen vuorovaikutuksen havainnoinnista. Työntekijöiden havainnot olivat arviointiprosessissa kohdistuneet sekä isovanhemman ja tämän oman lapsen väliseen vuorovaikutukseen että isovanhemman ja lapsenlapsen väliseen vuorovaikutukseen. Mainintoja tuli kaikkiaan 33 ja niitä nousi runsaasti kaikissa haastatteluissa. Keskustelut aiheen tiimoilta olivat paikoin pitkiäkin ja niistä annettiin monipuolisesti tapausesimerkkejä. Neljässä ryhmässä haastateltavat näkivät vanhemman ja isovanhemman välisen vuorovaikutuksen haasteet ensisijaisesti vanhemman henkilökohtaisiin ongelmiin, kuten tämän mielenterveys- ja päihdeongelmiin, yleisesti vaikeaan elämäntilanteeseen tai tämän persoonallisiin piirteisiin liittyvinä ilmiöinä. Persoonallisiin piirteisiin viitattaessa tätä perusteltiin sisarusten erilaisilla kehittyneillä vuorovaikutustaidoilla. Työntekijät kuvasivat vanhempia näissä tapauksissa hankaliksi yhteistyökumppaneiksi, kykenemättömiksi selvittämään ristiriitoja tai taantuneiksi. Vanhemman vuorovaikutustaitoja kuvattiin myös kypsymättömiksi. Muutamassa esimerkissä tuli näkyväksi, että vanhempia ja tämän lapsuuden kokemuksia ei aina voida edes selvittää tämän problematiikan vuoksi. Haastatellut työntekijät uskoivat vanhempien myös loukkaantuvan tilanteissa, joissa isovanhempi joutuu rajaamaan tämän käytöstä ja käyntejä omassa lapsuuden kodissaan. Joissakin haastatteluissa mainittiin myös vanhemman yleinen kyvyttömyys hyväksyä sijoitusta ylipäättään. Kolmessa haastattelussa vuorovaikutusongelmat nähtiin isompana vyyhtinä. On mahdollista, että ryhmäkeskustelussa vallitsevaksi mielipiteeksi muodostui ensimmäisenä ääneen sanottu kommentti tai vahvimman jäsenen näkemys, jota ei enää muut ryhmän jäsenet uskaltaneet kyseenalaistaa. Uskon näin käyneen niissä haastatteluissa, joissa vanhempi nähtiin ensisijaisena syynä vuorovaikutusongelmille.

H3: Jos tää vanhempi ei olisi niin sairas, niin olisi mielenkiintoista haastatella sitä vanhempaa yhteisestä elämänhistoriasta. Tai kyllähän me ollaan haastateltu, mutta menee kuin vesi hanhen selästä, on kyllä jotenkin niin sairas.

Ryhmähaastattelu 1

H2: Joskus on ollut sellainen että välit on täysin poikki tämän vanhemman mielenterveysongelmien vuoksi kerta kaikkiaan siitä johtuen.

Ryhmähaastattelu 5

Vanhemman ja isovanhemman välisessä vuorovaikutuksessa esiintyviin ongelmiin nähtiin sisältyvän lähinnä riski siitä, pystyvätkö isovanhemmat pitämään lapsenlapsen riitojen ulkopuolella. Vaikka ensisijaisesti vuorovaikutuksen ongelmat nähtiin muutamassa ryhmässä vanhemman ongelmista

johtuviksi, nousi näissäkin ryhmissä keskusteluun esimerkkejä, joissa isovanhemman ja lapsenlapsen välisten vuorovaikutusongelmien aiheuttajana nähtiin isovanhempi. Haastatteluissa tuli esiin muutamia kuvauksia manipuloivista isovanhemmista. Manipulointi nähtiin kohdistuvan lapsenlapsen erityisesti silloin, kun isovanhemmat eivät ymmärtäneet tai hyväksyneet huostaanoton syytä, kuten seuraavasta otteesta voi havaita.

H1: ...Puhutaan lapselle vanhemmasta, kerrotaan tietynlaista tarinaa mikä ei ole ihan todenmukainen. Saatetaan antaa lapselle semmoinen kuva että vanhemmalla on kaikki hyvin ja on ihan terve eikä ole mitään syytä miksi et voisi muuttaa vanhempasi luo.

Yksilöhaastattelu

Myös perheenjäsenten erilaisia rooleja käsiteltiin viidessä haastattelussa paljon. Kaikissa haastatteluissa nostettiin erittäin tärkeänä esiin isovanhemman kyky asettua lapsenlapsen ensisijaiseksi hoivaajaksi ja kyky asettaa tämä etusijalle suhteessa omaan lapseen. Keskustelun lomassa näkyviin tuli esimerkkejä vääristyneistä tai jumittuneista perherooleista, joissa jumissa olikin ensisijaisesti isovanhempi suhteessa omaan lapseensa. Tällaisia olivat useimmin esiin nousseet roolit, joissa isovanhempi estää oman lapsen itsenäistymisen ja jatkaa edelleen vahvassa vanhemman roolissa vielä tämän kasvettua aikuiseksikin. Isovanhemp ei haastateltujen työntekijöiden mukaan välttämättä kykene irrottamaan lapsestaan edes siinä tilanteessa, kun tämän tehtävänä olisi hoivata lapsenlasta. Yhdessä esimerkissä tunnistettiin isovanhemman irtaantumisen vaikeudet ja sen yhteys teini-ikäisen lapsen itsenäistymisyrityksiin. Myös isovanhemman erityisen negatiiviset ajatukset omasta lapsestaan nähtiin riskinä lapsenlapsen hyvälle kehitykselle. Riskin nähtiin kohdistuvan lapsen minäkäsityksen kehittymiseen kuten seuraava aineisto-ote osoittaa.

H2: Sit yksi asia mitä mä mietin että isovanhempien psyykinen terveydentila, vaikka lausunnot sanois mitä, niin ei aina ole sellainen hedelmällinen sille lapselle. Tai jos ne isovanhemmat syyttää vanhempaa asioista kovasti tai näkee sen tosi pahana et miten lapselle tulee käsitys että kuka mä oon, et onko mun vanhempi paha ja munkin on pakko olla. Tai sitten näkee tärkeimpänä sen omien lasten asioiden hoitamisen. Et heidän lapsellaan on näitä ongelmia ja heidän pitää saada sille vanhemmalle joka puolelta apua, mutta unohtuu et ai niin onhan sillä tää lapsiki.

Ryhmähaastattelu 3

H4: Jonkun verran on sitäkin että isovanhemmat syyllistää niitä lapsenlapsia niistä sijoituksista. Ne on kans aika hurjia lähtökohtia jos isovanhempi selvityksessäänkin puhuu sellaisia että kun tää lapsi on tällainen, näin mahdoton ei tässä oo mitään muuta vaihtoehtoo ollutkaan. Ei tää äiti voi mitenkään jaksakaan kun tää lapsi on niin mahdoton.

H3: Muistan yhden vanhemman jolla vaihteli mielipiteet että kyllä tai ei ja sitten sitä selvitystä ei koskaan aloitettu kun nähtiin että hänen psyykkinen huonovointisuutensa johtuu hänen äitisuhteestaan tai jotain tällaista. Hän oli hyvin suuresti vanhempiensa vaikutuspiirissä ja riippuvainen heistä ja me aateltiin sitten että kun hän tyrmäsi sen, että ei vanhemmat, niin hän oli hyvällä itsenäistymisen tiellä ja jotenkin terveempi. Kuin taas sitten myöhemmin kun hänet oli koukutettu siihen, et se lapsi kuuluu heille. Et joku tällainen kuvio voi olla.

H1: ...ja joskus jos nähdään hirveän vahvoja ristiriitoja vanhemman ja isovanhemman välillä niin isovanhempi myös identifioi lapsen suhteessa heidän vanhempiin. Et jos on ristiriitainen suhde omaan tyttäreen niin tyttären tytär voi olla jotenkin huono. Et siinä on se samaistaminen.

Ryhmähaastattelu 6

Kiintymyssuhteita käsiteltiin kaikissa haastatteluissa ja se sai aikaan hyvin runsasta ja monipuolista keskustelua. Haastatteluissa mainintoja pelkästään kiintymyssuhteen tarkkailusta tuli kaikkiaan 16, jotka sisältyivät aiemmin mainittuun kokonaislukuun. Pääsääntöisesti haastateltavat kuvasivat kiinnittävänsä huomionsa arvioinnissa lapsen ja isovanhemman väliseen kiintymyssuhteeseen, ei niinkään isovanhemman ja vanhemman väliseen kiintymyssuhteeseen. Kiintymykseen ja lapsen ja isovanhemman väliseen suhteeseen ja sen tarkkailuun yhdistyivät muun muassa termit ”lämpö”, ”turva”, ”hoiva” ja ”kiintymys”. Työntekijät arvioivat kiintymyssuhdetta keskustelujen perusteella, mutta jonkin verran myös tapaamisissa, joissa on eri osapuolia läsnä. Keskusteluissa he kiinnittävät huomionsa siihen, miten isovanhempi kuvailee lasta ja puhuu hänestä. Keskustelussa he pyrkivät tulkitsemaan miten hyvin isovanhempi tuntee lapsenlapsensa ja tämän problematiikkaa ja miten tämä näkee lapsen. Keskustelusta työntekijät kuvaavat havainnoivansa, mitä tai miten isovanhempi kertoo lapsesta ja heidän suhteestaan. Puhuuko isovanhempi tästä kauniisti tai lämpimästi. Isovanhemman kanssa keskustellaan arvioinnissa laajasti kasvatukseen liittyviä perusasioita ja tämän asennemaailmaan liittyviä asioita, joiden avulla arviointia tekevät työntekijät pyrkivät arvioimaan kiintymyssuhdetta. Haastatellut kuvasivat keskustelelevansa isovanhemman kanssa myös tämän omista lapsuuden kiintymyssuhteistaan, suhteesta isään ja äitiin sekä tämän kyvystä kiintyä muihin ihmisiin. Keskusteluun saatetaan joskus nostaa lapsuuden kiintymysmallit ja miten ne näyttäytyvät nykyisissä ihmissuhteissa.

Lisäksi haastatellut kuvasivat keskustelelevansa toisinaan lapsen kanssa isovanhemmasta. Lapselta kysellään, mitä mieltä hän on isovanhemmasta ja mikäli lapsi on viettänyt jo aiemmin paljon aikaa isovanhemman luona, keskustellaan lapsen kanssa paljon yhteisestä arjesta ja aiemmista tapaamisista hyvin konkreettisella tasolla. Jos lapsi kuvailee vierailujaan isovanhemmilla kivoiksi, työntekijät päättävät omien sanojensa mukaan tästä, että kiintymyssuhde on pääosin positiivinen. Lasta

voidaan pyytää myös piirtämään oma perhe ja muut läheiset jolloin kiintymyssuhteen laatua voidaan arvioida siitä, kuinka lähelle isovanhempi on piirretty. Myös verkostokartan avulla voidaan selvittää kiintymyssuhteiden laatua. Yleisvaikutelmani kuitenkin on, että tällaista lapsen kanssa työskentelyä ei juurikaan tehdä kuten edellisessä luvussa kävi ilmi.

Yhteisissä tapaamisissa työntekijät havainnoivat sitä, kenen luokse lapsi hakeutuu ja miten eri osapuolet toimivat toistensa kanssa. Työntekijöiden huomio kiinnittyy myös hyvin konkreettisiin asioihin, kuten esimerkiksi siihen, onko lapsi puettu sään mukaisesti. Yhteisissä tapaamisissa voidaan myös tarkkailla, miten tai kenen luo lapsi hakeutuu, onko suhde välitön, lämmin ja turvallinen. Tätä arvioidaan myös lapsen ilmeistä ja käytöksestä isovanhemman läsnä ollessa. Lapsen ja isovanhemman välisestä vuorovaikutuksesta havainnoidaan myös kommunikointia ja äänensävyjä. Silloin, jos arvioivat työntekijät eivät pääse itse havainnoimaan lasta ja isovanhempaa yhdessä, saatetaan näitä havaintoja kysyä muilta yhteistyötahoilta, esimerkiksi väliaikaiselta sijaisperheeltä tai tapaamisia valvovalta tahoilta. Yleisvaikutelmani on, että tämän tyyppinen vuorovaikutushavainnointi on hyvin vähäistä ja sitä tehdään muiden tapaamisten yhteydessä eikä suinkaan tavoitteellisesti. Läheissijoitusprosessin kannalta pidettiin erittäin suurena puutteena sitä, että siitä usein puuttuu arviointijakso väliaikaisessa sijaisperheessä, jossa ulkopuolinen ihminen arvioi lapsen vointia ja suhteita läheisiin.

Lähtökohtaisesti työntekijät uskoivat, että lapsen ja isovanhemman välillä on olemassa kiintymyssuhde, etenkin jos lapsi on asunut tai ollut vaikkapa viikoittain koko elämänsä tekemisissä isovanhemman kanssa. Joissakin haastatteluissa pohdittiin kiintymyssuhteita hyvin kriittisesti. Todettiin, että kiintymyssuhde ei aina välttämättä ole turvallinen, lapsi luo kiintymyssuhteen myös kaltoinkohtelijoihinsa ja että heidän on oman kokemuksensa mukaan mahdotonta arvioida, millaiseksi suhde myöhemmin muodostuu. Haastateltavat totesivat myös, että heillä ei ole riittäviä välineitä tai taitoa kiintymyssuhteiden tarkasteluun. Näitä ristiriitaisia ajatuksia ja kiintymyssuhteen tarkkailua kuvataan seuraavissa aineisto-otteissa.

H2: Ja onko, tunteeko se isovanhempi sitä lasta kuinka paljon ja sitä problematiikkaakin ja sit mikä sillä lapsella saattaa olla siinä käytöksessä. Että miten näkee se lapsen.

H1: Yleensä niillä on se (kiintymyssuhde) jo olemassa, kun se isovanhempi on hoitanu sitä lasta koko sen elämän ajan. Niin niillä on jo se kiintymyssuhde.

H2: Mut et tuleeko se oleen turvallinen sitten loppupeleissä. Mehän nähdään vain se mikä meidän annetaan nähdä. Eihän me siitä pystytä tekeen lopullista arvioo.

Ryhmähaastattelu 3

H1: Tosta tuli vielä mieleen, että kiintymyssuhde itsessään ei voi olla vielä peruste sen takii, että lapsihan luo kiintymyssuhteen myös väkivaltaiseen vanhempaan tai hoitajaan tai hyväksikäyttävään. Se on se kiintymyssuhteen laatu jota pitäisi siinä tutkia.

H2: On jotenkin jännä ajatella, että se sukulaisuus jotenkin tekis sellaisen etuajo-oikeuden näille perheille, että lapsi voi mennä sinne ilman että viranomaiset tietää siit paikasta yhtään mitään. Ja sit kun tiedetäänkin, niin ajatellaan, että siinä on se, oli se sitten kiintymyssuhde tai tuttuus tai läheisyys. Niin et se ajais kaiken sen ohitse mitä lastensuojelulaissa haetaan.

Ryhmähaastattelu 6

T: Mistä se sitten tuli se tunne että hällä oli sitä lämpöä?

H1: No ihan siitä miten hän lähestyi sitä vauvaa ensiksi sillain, niinkun näin, ne kasvojen ilmeet ja kun hän otti sen vauvan niin hellä käsittely ja jutteli hälle kun vaihto vaippaa.

Ryhmähaastattelu 4

8.3 Voimavaralähtöisyys sukulaisselvityksessä

Vaikka vanhemman omassa lapsuudessa olisi esiintynyt kaltoinkohtelua tai laiminlyöntiä tai perheellä olisi ollut lastensuojelun asiakkuus, sitä ei nähty läheskään aina riskinä lapsenlapselle. Aineistosta nousi esiin useita esimerkkejä siitä, miten ja miksi isovanhemman omat traumaattiset kokemukset voivat olla niin hyvin käsiteltyjä, että niistä ei muodostu lapsenlapselle riskiä, vaan ne voidaan nähdä isovanhemman voimavarana. Viidessä haastattelussa haastateltavilla oli hyvin voimavaralähtöinen näkökulma ja puheenvuorojen äänensävyt usein osoittivat, että tällainen voimavaralähtöisyys on lähtökohta läheissijoitusarvioinnissa. Tähän näkökulmaan viittaavia havaintoja nousi haastatteluissa esiin määrällisesti vähän, mutta keskusteluissa esiintyi paljon sanatonta myöntelyä ja moniäänistä samanaikaista sanallista vahvistusta. Haastateltavat toivat monia esimerkkejä siitä, miksi isovanhemman aiempi problematiikka on voinut hälvetä. Tällaisina esimerkkeinä nostettiin esiin tapahtuneet elämänmuutokset. Nähtiin, että ihminen on muuttunut menneinä vuosina ja että monet isovanhemmat ovat jo aktiivisesti tehneet ja halunneet muutoksia elämäänsä. Nähtiin myös, että ihminen toimii eri tavoin eri konteksteissa. Muutoksena nähtiin myös elämäntilanteen rasittavuuteen liittyvien tekijöiden väheneminen. Aiemmin kolmea tai neljää lasta kasvattaneen uskottiin pärjääväan nyt paremmin vain yhden lapsen kanssa.

Haastatellut nostivat esiin yhtenä isovanhempien muutokseen vaikuttavana tekijänä ajankuvan muutoksen. Haastateltavat näkivät, että asenne- ja lakimuutokset ovat yksi oleellinen tekijä isovanhempien kasvatuskäytäntöjen muutoksen taustalla. Esimerkkinä nostettiin usein esiin fyysinen kurittaminen, joka on muuttunut laittomaksi isovanhempien elämän aikana. Heidän lapsuudessaan se

on ollut vielä sallittua, mutta se on muuttunut laittomaksi heidän vanhemmuutensa aikana. Ajankuvaan kuuluu myös palvelurakenteen muutos, jota jo edellisessäkin luvussa käsiteltiin päätöksentekoon vaikuttavana seikkana. Nähtiin, että nykyisillä palveluilla voidaan isovanhempia tukea nyt paljon paremmin kuin aiemmin. Palvelut nähtiin entistä laajempina verkostona ja diagnostiikan ja lääkehoidon kehittymisen myötä myös monet ongelmat osataan nyt hoitaa paremmin kuin aiemmin. Ammattilaisten velvollisuutena jopa nähtiin tukea isovanhempia vanhemmuuden muutoksissa, jotta ylisukupolvisuuden ketju saadaan katkeamaan. Viranomaisten mahdollisuudet vaikuttaa elämäntilanteeseen nähtiin positiivisena, etenkin, jos isovanhemmalla on kyky tunnustaa ja tunnustaa aiempaa problematiikkaa. Tätä reflektiokykyä pidettiin erittäin tärkeänä. Ajateltiin, että isovanhemman pitää pystyä ymmärtämään missä asioissa on toiminut aiemmin väärin, pystyä puhumaan aiemmista kokemuksistaan ja nähdä millä tavoin tilanne on nyt erilainen. Tämän ajateltiin osoittavan, että aiemmat kokemukset on hyvin käsiteltyjä ja ne on kyetty kääntämään voimavaraksi. Kun isovanhempi on käynyt tällaisen prosessin läpi, läheissijoitus voidaan nähdä ”mahdollisuutena johonkin uuteen”. Seuraavat otteet osoittavat, miten runsaasti asiaa joissakin haastatteluissa pohdittiin ja miten monesta näkökulmasta asiaa lähestyttiin.

H2: Ja Onhan sosiaalityöntekijä kuitenkin siinä tukena jotenkin. Aiemmin sosiaalityö oli erilaista, mutta ehkä nyt aatellaan, että on sitä verkostoa ja palveluita on enemmän ja kun tiedetään mahdollisista ongelmista mitä voi olla ja sairauksia diagnosoidaan enemmän. Tavallaan puhutaan ADHD:n ja viinasta ja päihteistä ylipäätään miten se, et pitääkö lääkittää jotain mitä ei ole tässä huomattu tai nuoruudessa on hoidettu päihteillä tai jotain. Näin ehkä sit luotetaan sen tyyppiseen enemmän. Voidaan vaikuttaa niihin asioihin.

H1: Kyllähän se isovanhempi on nyt ihan eri ihminen nyt kuin silloin 20 vuotta sitten. Kun se on omia lapsiaan kasvattanut. Kaikki ihmiset muuttuu ajan saatossa. Sillä on enemmän ikää, ehkä paremmat resurssit. Jos sillä on aiemmin ollut kotona 3-4 pientä lasta ja nyt olisi vain yksi. On ihan eri asia huolehtia siitä yhdestä. Erilainen elämäntilanne kun on silloin ollu. Et se toimii ihan eri kontekstissa kun se toimi silloin kun sen oma lapsi oli pieni. Eri ihminen eri tilanteessa.

Ryhmähaastattelu 3

H2: (Eduskunnan oikeusasiamies on linjannut, että) ...pitäis näyttää, että onko se jotakin sellaista entistä joka on jo kohdattu ja joka ei enää tällä hetkellä vaikuta. Että läheissijoitus olisi mahdollisuus johonkin uuteen ja puolustaisi siitä huolimatta sitä lapsen paikkaa siinä suvun keskellä.

Ryhmähaastattelu 1

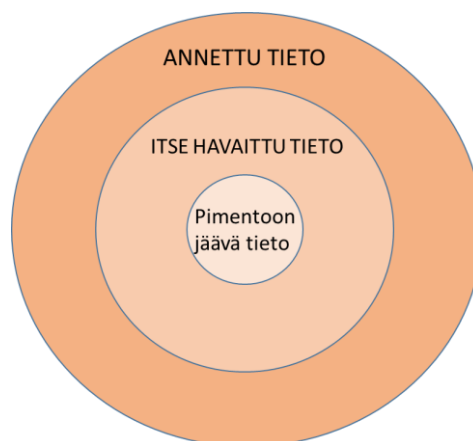
9 POHDINTAA

Sosiaalityöntekijöiden päätöksentekoprosessia ja arviointia on yleisellä tasolla ja sijaishuollon osalta tutkittu Suomessa (Forsberg 2011; Laakso 2013; Pösö & Laakso 2015), mutta läheissijoitusprosessi on jäänyt muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta tutkimusten ulkopuolelle. Läheissijoitukset on lailla asetettu ensisijaiseksi sijaishuoltomuodoksi (Lastensuojelulaki 2007/417 32§) ja tätä perustellaan pysyvyydellä ja olemassa olevalla kiintymyssuhteella (mm. Kiraly & Humphreys 2013a&b ja 2012). Vaikka tutkimukseni mukaan läheissijoitusprosessin vaiheet muistuttavat sijaishuoltopaikan valintaan liittyvää prosessia, on se silti oma erityinen prosessinsa, jonka tutkiminen on tarpeellista. Läheissijoitusprosessin arvioinnissa ja päätöksenteossa vaikuttavat erilaiset asiat kuin tavallisessa sijaishuoltomuodon valinnassa. Kiintymyssuhteet, tunteet, sukupolvien välinen vuorovaikutus ja eri osapuolten moninaiset motiivit heijastuvat arviointiin vahvasti. Aiempien tutkimusten perusteella läheissijoituksissa esiintyy erityisesti vuorovaikutukseen liittyviä ongelmia (mm. Bundy-Fazioli ym. 2013; Fechter-Legget & O'Brien 2009; Heino 2001; Kiraly & Humphreys 2013b). Tutkimuksessani huomio kiinnittyikin siihen, miten eri osapuolten välistä vuorovaikutusta havainnoidaan arviointi- ja päätöksentekoprosessissa ja millä menetelmillä tietoa kerätään. Tiedon keruuseen on kehitetty erilaisia malleja ja menetelmiä (kts. Koisti-Auer 2004, O'Brien 2014; Korhonen 2009; Vuorio 2008), mutta tutkimukseni mukaan niitä sovelletaan hyvin paljon tilannekohtaisesti. Tärkeimpänä menetelminä esiin nostettiin Pesäpuun sukulaisselvitysmalli ja siihen liittyen keskustelu sekä aikajanan käyttö. Päätöksenteko nähtiin eri näkökulmien monipuolisena punnintana, joka edellytti tiiviistä yhteistyötä kollegojen kanssa ja arvioinnissa saadun tiedon luotettavuuden arviointia. Tulos on yhtenevä Forsbergin (2011) tulosten kanssa. Tutkimuksessa kävi myös ilmi, Laakson (2013) ja Heinin (2001) tutkimustulosten mukaisesti, että läheissijoituksissa ehdottomissa esteissä joustetaan edelleen hyvin paljon verrattuna muihin sijaisperheisiin, mutta tässä on suuria kuntakohtaisia eroja.

Sukulaisselvityksen osalta tarkempi huomioni kiinnittyi siihen, miten ylisukupolvinen trauma huomioitiin arvioinnissa. Selvitin, miten isovanhemman traumataustaa kartoitettiin, miten erilaiset trauman siirtymämekanismat nousivat arvioinnissa tarkasteluun ja miten isovanhemman traumatausta vaikutti päätöksentekoon. Perheenjäsenten ja sukupolvien välistä vuorovaikutusta on tutkittu yleisellä tasolla ja on todettu, että perhe- ja sukupolvisuhteet voivat olla moninaiset ja että niissä esiintyy sukupolvet ylittävää jatkuvuutta (Hautamäki ym. 2008; Kemppainen 2001; Kouvo ym. 2003; Punamäki 2011). On myös todettu, että vuorovaikutussuhteet vaikuttavat ihmisten hyvinvointiin. Traumatisoitumista ja traumojen ylisukupolvista siirtymää on tutkittu paljon (Banyard ym 2003;

Hulette ym. 2011; Punamäki 2005) ja olen kirjallisuuden ja havaintojeni perusteella tunnistanut neljä erilaista trauman siirtymämekanismia. Nämä ovat traumaoireilun aikaansaama kaltoinkohtelu, kaltoinkohteluun tottuminen, mallista oppiminen ja vääristynyt vuorovaikutus. Aineiston mukaan osa traumamekanismeista tunnistetaan hyvinkin, mutta erityisesti traumateorioista nousevat ilmiöt, kuten traumamuistuttajat ja muistinmenetys, jäävät vielä arvioinnin ulkopuolelle. Sukulaisselvitysvaiheessa arviointi näyttäisi olevan pääsääntöisesti voimavaralähtöistä. Ajattelutapa on perusteltu, sillä useissa aiemmissa tutkimuksissa on käynyt ilmi, että traumaattisista kokemuksista voi selvitä, ihminen voi kasvaa ja kehittyä koko elämänsä ajan ja että tämä voidaan kääntää sijaisvanhemman voimavaraksi (mm. Banyard 2003; Howe 2015; Koren-Karie 2008). Läheissijoitusprosessin arvioinnissa yritetään selvittää, onko isovanhempi päässyt elämässään riittävästi eteenpäin, kyetäkseen vastaamaan lapsen tarpeisiin.

Arvioinnissa kerättiin havaintojeni mukaan päätöksenteon tueksi kolmen tasoista tietoa, jota kuvaan seuraavalla kuviolla 4.

Kuvio 4: Arvioinnissa kootun tiedon eri tasot

Kehän uloimmalla kierroksella on kaikkein pinnallisin tieto, jonka olen nimennyt annetuksi tiedoksi. Annettu tieto tulee erilaisten lausuntojen, dokumenttien ja tietojärjestelmän kautta. Annetuksi tiedoksi olen tulkinnut myös arvioinnissa olevan läheisen antaman tiedon, joka on haastattelujen mukaan hyvin säädeltyä ja rajattua. Kehän toisella kierroksella on työntekijän itse havaitsema tieto. Tähän kuuluu haastatteluissa tehdyt omat havainnot esimerkiksi arvioitavan läheisen kertomuksen johdonmukaisuudesta tai tehtävissä esiin nousseista ristiriitaisuuksista. Tähän tiedonlajiin kuuluu myös työntekijän havainnot erilaisista vuorovaikutustilanteista ja kasvatuskäytännöistä, joita työntekijä peilaa suhteessa omaan teoretietoonsa ja käytännön kokemukseensa. Tiedonlajien

ytimessä on pimentoon jäävä tieto, jota harvoin voidaan käyttää päätöksen perusteluna sellaisenaan. Tähän tiedonlajiin kuuluu työntekijän intuitio, ”mutu” ja kaikki sanoittamaton tieto, joita pyritään tekemään näkyväksi päätöksentekovaiheessa aktiivisella yhteisellä pohdinnalla eri tahojen kanssa. Tulkintani mukaan ylisukupolviseen traumaan liittyen esimerkiksi traumamuistuttajiin ja amnesiaan liittyvät ilmiöt ovat monilla sosiaalityöntekijöillä vielä tällä tiedon tasolla. Haastatteluissa kuvattiin runsaasti arviointiprosesseissa havaittuja siirtymämekanismeihin liittyviä ilmiöitä, joita ei osattu liittää traumaan sekä tilanteita, joissa asiakastapauksessa esiintyvää ”häröä” on vaikea sanoittaa. Uskon, että traumateoriat tarjoavat työkaluja ainakin joidenkin näiden ”häröjen” sanoittamiseen.

Arviointiprosessi vaikutti vaihtelevan hyvin paljon sen mukaan, mikä kaupungissa vallitseva suhtautuminen läheissijoituksiin on. Erityisen myönteisessä kaupungissa vaikutti siltä, että arviointi kestää pidempään, se on voimavaralähtoisempää ja perheille on enemmän tukea tarjolla myös sijoituksen jälkeen. Vastaavasti kriittisemmin suhtautuvassa kaupungissa ehdottomat esteet olivat selvästi tiukemmat, arviot kestivät vähemmän aikaa ja palvelut ja tukimuodot olivat vähäisemmät. Kaupunkien väliset erot saattoivat johtua siitä, että kaikkein myönteisimmin suhtautuvassa kaupungissa oli kaikkein pisimpään tätä työtä tehneitä työntekijöitä, jolloin heillä oli todennäköisesti enemmän kokemusta ja tietotaitoa läheissijoituksista ja sen myötä rohkeutta tehdä läheissijoituksia. Vastaavasti kaikkein lyhimmat työurat löytyivät läheissijoituksiin kriittisesti suhtautuneista haastatteluista, jotka olivat saman kunnan eri yksiköistä. Myös alueelliset ja väestöpohjaan liittyvät erot varmasti vaikuttavat suhtautumiseen.

Traumaoireiden, erityisesti dissosiattiivisen amnesian⁴, merkitys arvioinnissa voi olla huomattava sekä arvioinnissa saadun tiedon luotettavuuden että henkilöiden välisen vuorovaikutuksen arvioinnin kannalta. Mitään suoraan muistinmenetykseen viittaavaa aineistosta ei noussut esiin, mutta sen voidaan ajatella olevan ainakin joissain tilanteissa sokeutumisen, välttelyn ja suojaamiskyvyttömyyden taustalla, joita aineistosta nousi esiin paljon. Tähän viittaavat tutkimukset, joissa kuvataan uudelleen uhriutumisen ja dissosiaation yhteyksiä (esim. Chu & DePrince 2006; Hall 2003; Hulette ym. 2011) jotka olen tässä tutkimuksessa yhdistänyt vahvaan välttelytaipumukseen ja kyvyttömyyteen suojata itseään ja lastaan kaltoinkohtelulta. Vanhemmalla oleva, osin tiedostamatonkin, tieto voi olla oleellista lapsen kohdistuvia riskejä punnittaessa. Osa vuorovaikutuksen ongelmista tai vastustuksesta voi johtua traumamuistuttajista tai muistinmenetyksestä. Tällöin vuorovaikutus voi olla hyvin vaihtelevaa ja ristiriitaista kun näennäisen normaali persoonan osa sanoo yhtä ja trauman värittävä alitajunta sanoo jotakin aivan muuta

⁴ eli traumaattisiin muistikuviiin kohdistuvan muistinmenetyksen

(kts. Van der Hart ym. 2009). Muutamien haastateltujen vahva luotto siihen, että sekä isovanhemmat että vanhemmat pystyvät aina reflektoimaan omaa vanhemmuuttaan tai omaa lapsuuttaan, tuntuu traumanäkökulmasta ja erityisesti muistinmenetyksen sekä monien eri osapuolten motiivien näkökulmasta ristiriitaiselta. Lapsen sijoittaminen isovanhemmille vasten vanhempien tahtoa sisältää myös riskin traumanäkökulmasta asiaa tarkasteltaessa. Mikäli lapsi sijoitetaan vasten vanhemman tahtoa tämän omille vanhemmille, voi vanhempi kokea itsensä näkymättömäksi eikä koe tullessa kuulluksi. Tämä voi syventää vanhemman traumaoireilua, etenkin jos taustalla on emotionaalista laiminlyöntiä. Traumaoireilun paheneminen voi heikentää vanhemman kuntoa eikä tämä ole myöskään lapsen etu.

Läheissijoitusprosessi perustuu pääosin keskusteluun strukturoiduissa ja rauhallisissa olosuhteissa, jolloin ihminen pystyy olemaan läsnä niin sanotulla normaalilla persoonan osallaan, jossa traumaoireilu ei näy (kts. Van der Hart ym. 2006). Arvioinnissa keskustelun tukena käytetään erilaisia lomakkeita ja menetelmiä ja osassa kunnista tehtäviä ja pohdittavaa annetaan myös kotiin. Aikajajat ja sukupuut helpottavat aiempien kokemusten puheeksi ottamista ja helpottavat niiden jäsentelyä myös arvioitavana olevalle. Erityisesti elämänjana osoittautui varsin monikäyttöiseksi välineeksi jonka avulla saatiin monipuolisesti tietoa. Traumatisoitumisen, traumaoireiden ja ylisukupolvisen trauman tarkasteluun ei ollut käytettävissä mitään välineitä. Monet sosiaalityöntekijät kokivat, että trauma ilmiönä ei kuulu sosiaalityöntekijöille vaan se kuuluu psykologien ja psykiatrien toimenkuvaan.⁵ Haastatellut sosiaalityöntekijät olivat epävarmoja omista kyvyistään tunnistaa ylisukupolvista traumaa, mutta tämä ei tutkimuksen mukaan ole täysin perustelua. Aineiston perusteella voidaan todeta, että ylisukupolviseen traumaan liittyvät ilmiöt ovat pääpiirteittäin tuttuja, vaikka jotkut traumaan liittyvä erityispiirteet eivät vielä ole asettuneet heidän ajatusmaailmaansa.

Kuten todettu, aineistosta nousi erittäin paljon esimerkkejä erilaisista trauman ylisukupolvisista siirtymämekanismista, joita sosiaalityöntekijät ovat havainnoineet pääasiallisesti isovanhemman ja vanhemman välisissä suhteissa läheisarviointeja tehdessään. Välttelytaipumusta kuvattiin hyvin monin eri sanankääntein ja esimerkein, joka osoittaa, että ilmiö tunnistetaan hyvin ja sitä pohditaan arvioinnissa. Myös mallista oppimista nousi aineistosta, vaikka se ei kirvoittanut laajoja keskusteluja. Tällaiseksi tulkittiin tässä tutkimuksessa ajattelumallien ja kulttuuristen tapojen siirtymää koskevat maininnat sekä sukupolvet ylittävä valehtelun tai salailun kulttuuri. Nämä ilmiöt sopivat Kärkkäisen (2004, 30–32) kuvaukseen sosiaalisesta perimästä, jossa asiat on opittu alitajuisen sosiaalistumisen

⁵ Kuitenkin olen havainnut, että trauma ja sen arvioiminen kuuluu myös sosiaalityöntekijän työnkuvaan. Monet psykiatrian erikoislääkärit ovat kannustaneet myös sosiaalityöntekijöitä käyttämään työnsä tukena sekä psykiatriassa että lastensuojelutyössä erilaisia trauman arvioinnin tueksi psykiatriaan kehitettyjä lomakkeita.

kautta. Keskusteluissa tuotiin kuitenkin esiin oppimisenäkökulmaa erityisesti silloin, kun pohdittiin isovanhemman kykyä muuttaa omia kasvatuskäytäntöjään. Tulkitsin keskustelujen dynamiikan perusteella, että opittuja käytösmalleja pidetään niin selvinä asioina, että niitä ei koettu tarpeelliseksi edes nostaa laajempaan keskusteluun.

Traumamuistuttajiin liittyvä traumaoireilu ja sen aikaansaama kaltoinkohtelu nousi siirtymämekanismeista selvästi harvimmin esiin vaikka osa välttelyyn liittyvistä kuvauksista olisi voinut sopia traumareaktioihinkin. Näissä esimerkeissä ei kuitenkaan tunnistettu traumamuistuttajan osuutta välttelyn aikaansaajana. Kiintymyssuhde (Amos ym. 2011) ja lapsen erilaiset piirteet voivat toimia traumamuistuttajana (Schechter ym. 2008, 126) ja aktivoida aikuisen omia lapsuusajan kiintymyssuhdekokemuksia sekä traumaattisia kokemuksia. Tähän ilmiöön viittavia suoria mainintoja oli muutamia, joissa traumamuistuttaja mainittiin erikseen. Mikäli lapsi herättää isovanhemmassa traumaoireilua, isovanhemman kyky tukea lapsen kokemusten ja tunteiden käsittelyä heikkenee ja tämä voi tahattomasti pahentaa lapsen oireilua vaikka lapsen perushoiva toteutuisikin tarkoituksen mukaisesti (kts. Bowlby 1988; Koren-Karie ym. 2008; Levendosky & Graham-Bermann 2001). Tällainen tunneilmapiiriltään epävakaa tilanne ei perushoivan toteutumisesta huolimatta ole sijaishuollon tavoitteiden mukainen. Läheissijoituksissa on hyvä muistaa, että traumamuistuttajat ovat yksilöllisiä. Lapsen piirteet, jotka äidillä saavat aikaan traumaoireilua, eivät välttämättä herätä traumaoireilua isovanhemmassa. Tai niitä piirteitä, jotka äidin olemuksessa herättivät isovanhemmalla traumaoireita, ei välttämättä esiinny sijoitettavalla lapsella.

Siirtymämekanismeista eniten aineistossa esiintyi kuvauksia vääristyneistä vuorovaikutussuhteista, joita tutkimuksissa on esitelty laajasti (esim. Banyard ym. 2003; Bertaux & Thompson 2005; Haavio-Mannila ym. 2009; Kouvo ym 2003; Punamäki 2005; Punamäki 2011). Aineistosta nousi esiin esimerkkejä arvioinnissa olevan läheisen ja tämän lapsen ja lapsenlapsen välisissä suhteissa esiintyvistä vääristyneistä perherooleista, jumittuneista ihmissuhteista, takertuneisuudesta ja ongelmien mahdollistamisesta. Vääristyneissä perherooleissa tunnistettiin riskiksi se, että lapsen tai lapsenlapsen oman kokemukset jäävät huomiotta. Tästä syystä roolien havainnointi on arvioinnissa tärkeää, jotta ne tunnistettaisiin jo arviointivaiheessa. Vanhempien ongelmat ja vanhemman ja isovanhemman väliset vuorovaikutusongelmat hyvin usein kuvattiin haastattelussa vanhemmasta lähtevinä henkilökohtaisina ongelmina, joiden syntymiseen isovanhemmilla ei nähty osuutta. Vuorovaikutusongelmien taustalla voi kuitenkin olla tässä tutkielmassa kuvatun kaltainen vääristynyt vuorovaikutus, joka ei helposti aukene ulkopuoliselle tarkkailijalle. Aikuisten asianomaisten välinen vuorovaikutus on harvoin vain toisesta osapuolesta johtuvaa, eikä vanhemman ja isovanhemman

välisiä ristiriitoja tulisi suoraviivaisesti asettaa vanhemman sairauden tai muiden vaikeuksien syyksi. Vuorovaikutusta olisi syytä pohtia entistä avoimemmin isompana vyyhtinä, jossa kaikilla osapuolilla on oma osuutensa. Näissä tilanteissa arviointia näytti harhauttavan, jos isovanhemmat olivat taloudellisesti toimeentulevia, eikä perheessä ollut rekistereihin kirjattua lastensuojelutaustaa. Haastateltujen kuvaukset perheistä loivat vaikutelman, että tällaisissa ”hyvissä perheissä” ei voisi olla välttelevää kiintymyssuhdetta, vuorovaikutusongelmia tai jopa vakavampia traumaattisia kokemuksia.

Ylisukupolvista traumaa kuvaavassa teorialuvussa olen kuviossa 1 tulkinnut vääristyneen vuorovaikutuksen kaikkein kroonistuneimmaksi ylisukupolvisen trauman siirtymämekanismiksi. Jos tulkintani pitää paikkansa, on oikeutettua olettaa, että vääristyneen vuorovaikutuksen ohella olisi pitänyt esiintyä selvästi enemmän myös muihin mekanismeihin liittyviä kuvauksia. Tulos viitanee siihen, että arvioinnissa tehdään hyvin pinnallisia ja konkreettisia havaintoja, kuten haastateltavat itsekin totesivat, eikä vääristyneen vuorovaikutuksen syihin tai taustoihin mennä riittävän syvälle, jotta sen syyt löytyisivät. Useiden tutkimusten pohjalta kuitenkin tiedetään, että läheissijoitusten yksi isoimpia ongelmia ovat läheissijaisvanhempana toimivan isovanhemman ja lapsen vanhemman väliset ristiriidat ja konfliktit (mm. Heino 2001; Kiraly & Humphreys 2013,b; Koisti-Auer 2007). Vanhemman ja isovanhemman kaltoinkohtelukokemusten kartoituksessa keskityttiin fyysisen kaltoinkohtelun riskin kartoittamiseen. Emotionaalinen laiminlyönti, välttelevä kiintymyssuhde ja traumaoireilun aiheuttama kaltoinkohtelu olivat selvästi heikoimmin tunnistettavia ilmiöitä.

Läheissijoituksia perustellaan isovanhemman ja lapsenlapsen välisellä kiintymyssuhteella. Haastateltujen mukaan ei kuitenkaan ole itsestään selvää, että kiintymyssuhde olisi automaattisesti turvallinen. Kiintymyssuhdetta tarkkailtiin monin keinoin, mutta useat haastatellut painottivat konkretiaa ja käytännönläheisten asioiden, kuten päivärytmin tai pukeutumisen havainnointia. Haastateltavat tuntuivat usein lähtevän oletuksesta, että mitä enemmän isovanhempi on tekemisissä lapsenlapsen kanssa, sitä todennäköisemmin kiintymyssuhde on olemassa ja todennäköisesti se on tällöin turvallinen. Poikkeaviakin näkemyksiä haastatteluissa esitettiin ja jotkut ryhmät toivoivat enemmän välineitä ja aikaa kiintymyssuhteen laadun tarkkailuun. Kasvattajan välttelytaipumus ja lapsen kohtaamattomuus ovat lapsen mielenterveyden kehittymisen kannalta oleellisia seikkoja. (kts. Bowlby 1988; Koren-Karie ym. 2008; Levendosky & Graham-Bermann 2001; Lyons-Ruth ym. 2006). Tällöin voidaan ajatella, että pelkän sijoitettavaan lapseen kohdistuva perushoivan arviointi ei ole kiintymyssuhteiden ja traumaoireilun osalta riittävää, vaan havainnoinnin tulee kohdistua myös tarkempaan isovanhemman ja lapsenlapsen vuorovaikutuksen havainnointiin; tunnesiteen laadun,

lämmön ja läheisyyden tarkkailuun. Osassa kaupungeissa näin tehtiinkin, mutta osassa tämä ei ole mahdollista jos lasta ja arvioitavaa läheistä ei tavata yhdessä tai jos lapsen kuuleminen on heikkoa. Toisaalta aiemmassa sukupolvitutkimuksessa tulee näkyviin, että erityisesti isovanhempi-ikäisillä ihmisillä turvallinen kiintymyssuhde on lapsena luotu nimenomaan isovanhempiin (Kemppainen 2001, 58, 153–159). Isovanhemmat ovat voineet omaksua mallin, jossa kiintymyssuhde isovanhempien ja lapsenlapsen välillä on lähtökohtaisesti erilainen kuin suhde oman lapsen kanssa on. Tämä heijastunee positiivisesti suhteessa lapsenlapseseen, mutta voi toisaalta herättää vanhemmissa esimerkiksi katkeruutta tai kateutta ja johtaa ristiriitoihin, kuten haastatteluissakin mainittiin. Lisäksi riskinä voi olla, että lapsenlapsen ja isovanhemman suhde voi muuttua pysyvän sijoituksen myötä ja tämä riski on hyvä huomioida myös arvioinnissa.

Tässä tutkimuksessa nousi selvästi näkyviin ihmisen kyky oppia uusia kasvatustapojen ja kehittyä kasvattajana ja ihmisenä traumaattisista kokemuksista huolimatta. Haastateltavien kommentit tukivat hyvin esimerkiksi Bowlbyn (1988, 93–143) näkemystä siitä, että elämän myötä henkilö voi oppia refleктоimaan kriittisesti omaa vanhemmuuttaan sekä lapsuuttaan ja pyrkiä tietoisesti muuttamaan omia käytösmallejaan. Tämä voimavaralähtöinen ajatus tuntuisi olevan arvioinnin lähtökohta, kun läheissijoituksia suunnitellaan. Usko ihmisen muutoskykyyn ja muutoksen tukeminen erilaisin palveluin on pohjana sille, että läheissijoituksia toteutetaan matalalla kynnyksellä ja ilmeisten riskienkin näkyessä. Väänänen (2013, 98) toi esiin, että perhedynamiikka muuttuu elämän eri vaiheissa. On selvää, että perhedynamiikka muuttuu oleellisesti läheissijoituksessa. Se on riski uusia perherooleja luotaessa, mutta toisaalta myös mahdollisuus luoda aivan uusia rooleja ja uutta dynamiikkaa, kuten aineistossanikin tuotiin esiin. Aineistossa nostettiin paljon esiin isovanhempien tietoista halua korjata aiemmin tekemiään virheitä esimerkiksi eroamalla kaltoinkohtelevasta puolisoista. Vastaavia ilmiöitä on tuotu esiin myös useissa aiemmissä tutkimuksissa (Fournier 2002; Bertaux ja Thompson 2005, 1-2). Koisti-Auerin (2007) tutkimus toikin esiin, että yli kolmasosalla läheissijaisvanhempina toimivista isovanhemmista on puolisona muu kuin lapsenlapsen toinen biologinen isovanhempi. Isovanhemman traumataustan kartoittaminen ja tämän selviytymiskyvyn tarkkailu on perusteltua läheissijoitusprosessin arvioinnissa lapsen edun nimissä. Aiempi tutkimus, jossa on todettu isovanhemman traumataustan aktivoituvan lapsen sijoituksesta, vahvistaa tämän tutkimustuloksen (esim. Bundy-Fazioli ym. 2013). Arvioinnissa voivat tulla näkyviin tulevat mahdolliset riskit, joihin sijaisvanhempille tulee tarvitsemaan tukea jatkossa, mutta myös isovanhemman vahvuudet lapsen kasvattajana sekä tämän kyky refleктоida omaa elämäänsä ja toimintaansa. Kuten Howe (2015) toteaa, isovanhemman kyky tunnistaa ja muokata omaa käytöstään voi olla turvallisen läheissijoituksen perusta.

10 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimus tuo tärkeää uutta tietoa läheissijoituskeskusteluun. Läheissijoitusprosessin arviointia ja päätöksentekoa ei ole Suomessa aiemmin tutkittu eikä arviointiprosessiin ole aiemmin yhdistetty ylisukupolvisen trauman teoriaa. Tutkimus tuottaa näin ollen uutta tietoa läheissijoitusprosessin arvioinnista ja päätöksenteosta, mutta myös ylisukupolvisesta traumasta. Arviointiprosessi osoittautui melko samankaltaiseksi kuin Laakson (2013) kuvaama sijaishuoltomuodon valinnan prosessi, mutta tutkimus toi erityisesti läheissijoituksiin liittyviä erityispiirteitä näkyviin. Teoriaosuudessa esitetty uusi jaottelu trauman ylisukupolvisen siirtymän mekanismeista toimi hyvin ja toi uutta käytännönläheistä tietoa siirtymämekanismeista ja niiden havainnoimisesta. Tutkielman siirtymämekanismeja käsittelevä osio sai myös hyvin näkyviin arviointia tekevien työntekijöiden lisätiedon tarpeet, jotka kohdistuivat erityisesti traumamuistuttaja-mekanismiin sekä muistinmenetyksen merkitykseen kaltoinkohtelun jatkuvuudessa. Traumaoireilun mahdolliset vaikutukset arvioinnissa saadun tiedon luotettavuuteen liittyen tulivat myös näkyviin.

Aineiston perusteella voidaan todeta, että läheissijoitusprosessin arvioinnissa ja päätöksenteossa tarvitaan menetelmiä, joilla mahdollistuu myös traumanäkökulman tarkkailu ja toisaalta tukimuotoja, jotka mahdollistavat perheiden tukemisen läheissijoituksen toteutuessa. Näiden lisäksi arviointi- ja päätöksentekoprosessiin osallistuvat työntekijät tarvitsevat lisää traumatietoutta kyetäkseen sanoittamaan ylisukupolvisen traumaan liittyviä ilmiöitä, jotka nyt jo jollakin tasolla tunnustetaan, mutta joita ei voida pitää päätöksenteon pohjana. Ylisukupolvisen trauman havainnointi ei vaikuta olevan systemaattista ja tietoista läheissijoitusprosessin arvioinnissa ja päätöksenteossa. Lisäksi huomattavaa on, että emotionaalinen laiminlyönti, välttelevä kiintymyssuhde ja traumaoireilun aiheuttama kaltoinkohtelu olivat selvästi heikoimmin tunnistettavia ilmiöitä. Dissosiativisen amnesian mahdollisuus ja sen vaikutukset eivät nouse tietoiseen tarkasteluun arvioinnissa lainkaan. Läheissijoituksessa traumaoireiden läsnäoloa on syytä pohtia kaikkien sijoituksen osapuolien kohdalta erikseen. Läheissijoituksissa ylisukupolvisen trauman huomioiminen edellyttäisi entistä systemaattisempaa mallia arvion tueksi.

Arvioitavan läheisen luottamuksen herättäminen vaatii aikaa, mutta turvallisen tilan luominen voisi edistää arvioinnissa saadun tiedon luotettavuutta entisestään, mikä ei nykyisillä kolmen tai neljän tapaamisen malleilla välttämättä toteudu. Arvioinnissa tulisi alusta asti avoimesti painottaa voimavaralähtöistä näkökulmaa, tukea ja kannustaa isovanhempia avoimuuteen sekä tuoda näkyviin

erilaiset tuet ja palvelut, joita on tarjolla valmennuksen jälkeen. Riittävä luottamus tuskin ehtii syntyä, jos isovanhemman taustat selvitetään kirjallisesti jo hakulomakkeessa ja käydään läpi ensimmäisellä tapaamisella. Ylisukupolvisen trauman arvioinnissa traumaan liittyvien ilmiöiden sanoittaminen voi lisätä arvioitavan ymmärrystä omasta tilanteesta, mutta se voi myös vähentää pahinta häpeän tunnetta, kun oma oireilu normalisoituu ja omat väärät valinnat asettuvat osaksi isompaa kokonaisuutta. Se voisi myös mahdollistaa omien kokemusten sanoittamisen niillä isovanhemmilla, joissa ei tätä kykyä vielä riittävästi ole.

Lisäksi huomattavaa oli, että vanhempien ongelmat ja vanhemman ja isovanhemman väliset vuorovaikutukseen liittyvät konfliktit hyvin usein kuvattiin yksipuolisesti vanhemmasta lähtevinä henkilökohtaisina ongelmina, joiden syntymiseen isovanhemmilla ei nähty osuutta. Isovanhemman ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen ja yhteisen historian kartoitus ei mennyt kovin syvälle ongelmien ytimeen, vaan vuorovaikutuksesta lähinnä tarkkailtiin pääasiallisesti osapuolten kykyä yhteistyöhön lapsen asioissa. Traumanäkökulmasta asiaa lähestyttäessä olisi tärkeää huomioida erityisesti turvattomien kiintymyssuhteiden, traumaperäisen välttämiskäyttäytymisen ja emotionaalisen väkivallan mahdollisuudet ristiriitojen synnyttäjinä. Vaarana on, että biologinen vanhempi syyllistetään vuorovaikutuksen ongelmista, jotka ovatkin jo useamman sukupolven mittaisia käyttäytymismalleja, joilla on riski siirtyä myös sijoitettavaan lapseen. On selvää, että vanhemman yksipuolinen syyllistäminen ei edistä tämän kuntoutumista, sujuvia lapsen tapaamisia eikä lisää lapsen kotiuttamisen todennäköisyyttä. Siksi olisikin tärkeää nähdä ylisukupolvinen trauma vyyhtinä, johon ovat vaikuttaneet useat sukupolvet, kaikki vuorovaikutuksen osapuolet yksilöllisine piirteineen, yhteiskunnalliset ilmiöt ja arvot sekä muut yksilöihin ja perheisiin kohdistuneet vaikeat kokemukset.

Läheissijoituksen toteutuessa vanhempien ja isovanhempien välisen vuorovaikutuksen tukeminen ja tutkiminen olisi toivottavaa myöskin traumanäkökulma huomioiden. Traumahoidollisia ryhmämalleja on jo kehitetty sosiaalityöhön ja niiden soveltaminen läheissijoituksiin voisi olla mahdollista (mm. Fournier 2002). Trauma tulisi entistä selvemmin nähdä myös sosiaalityötä koskettavana ilmiönä, jota sosiaalityöntekijä voi ammattitaitoisesti arvioida ja johon myös sosiaalityön interventioin voidaan vaikuttaa. Isovanhemmalle ja vanhemmalle yhteistä työskentelymallia ylisukupolvisen trauman ja vuorovaikutusongelmien korjaamiseen tulisi kehittää läheissijoitusprosessin tueksi ennaltaehkäisemään konflikteja ja mahdollistamaan sekä lapsen että tämän vanhemman kuntoutumista. Tukimuodon kehittäminen on perusteltua siksikin, että aineiston mukaan olemassa olevat palvelut vaikuttavat läheissijoitusprosessin päätöksentekoon. Läheissijoitus

tulisi nähdä kaikkien osapuolten mahdollisuutena korjata aiemmat ikävät kokemukset ja luoda uusi mahdollisuus johonkin parempaan.

Tutkimuksen aineisto on pieni ja se kuvaa vain isojen kaupunkien arviointiprosessia. Pienemmissä kaupungeissa koko prosessi ja siihen liittyvä ylisukupolvisen trauman huomioiminen voi näyttäytyä täysin erilaisessa valossa. Kaupunkien välinen vertailtavuus on vaikeaa pienen otoksen vuoksi, mutta joitakin selviä eroja oli havaittavissa. Asiantuntijajyksiköiden asiantuntemusta voidaan pitää erityisen korkeana, jonka vuoksi arvioinnin systemaattisuus ja korkea laatu ei välttämättä ole yleistettävissä kaikkiin kuntiin. Aina ei ollut selvää, tehtävänannosta huolimatta, puhuivatko työntekijät avohuollon vai sijaishuollon sijoituksista. Laajoja yleistyksiä on vaikea tehdä, sillä haastattelussa oli selvästi havaittavissa isojakin yksilökohtaisia eroja osallistujien näkemysten välillä. Ylisukupolvisen trauman teoriaa ei voi soveltaa kaikkiin tilanteisiin eikä sillä voida selittää kaikkia vuorovaikutuksen ongelmia. Hyvänä esimerkkinä tästä nousi esiin aineistossakin mainitut synnynnäiset neurologiset pulmat tai muut biologiset tekijät ongelmien taustalla. Toisaalta traumatutkimus kohdistuu vain erittäin vaikeisiin ja selkeästi tunnistettaviin traumaattisiin kokemuksiin. Onkin hyvä muistaa, että trauma on lopulta aina subjektiivinen kokemus, jonka merkitys ihmisen elämälle muodostuu monista erilaisista riski- ja suojaavista tekijöistä. Liian tarkkaa rajausta traumaattisten kokemusten luokittelulle voi olla syytä välttää.

Tutkimuksen aikana nousi esiin useita lisätutkimustarpeita. Läheissijoituskokemusten kartoittaminen sekä sijaishuollon työntekijöiden että asiakkaiden näkökulmista olisi erittäin tärkeää. Yhdessä haastattelussa sivuttiin myös avohuollon läheissijoituksia, joissa käytännöt ja taustojen selvitykset vaihtelevat vielä enemmän, jonka vuoksi myös tämän kentän kartoittaminen olisi tarpeen. Ylisukupolvinen trauma niin ikään vaatisi lisätutkimusta etenkin siirtymämekanismien ja lievempien dissosiaatiohäiriöiden osalta. On myös useita traumaan liittyviä ilmiöitä, joiden merkitys käytännön kokemusten mukaan ylisukupolvisessa traumassa ja läheissijoituksissa on merkittävä, mutta tutkimuksessa ja kirjallisuudessa niitä ei ole juurikaan otettu esiin. Tällaisia ovat esimerkiksi vanhemman ja isovanhemman välinen vuorovaikutus ja sen heijastukset lapsen elämään ja isovanhemman ja lapsenlapsen välinen vuorovaikutus.

Sijaishuollon tavoitteena on tarjota lapselle elinympäristö, jossa on mahdollisuus saada korjaavia kokemuksia, jolloin sijaishuoltoon pitäisi sisältyä uudet mallit sekä kiintymyssuhteen laadusta että vuorovaikutusmalleista. Lisäksi sijaishuollon tulisi tarjota lapselle mahdollisuus tottua turvalliseen ja ennakoitavaan elämään esimerkiksi jatkuvan uhan ja laiminlyönnin sijaan. Lapsen kuulemisessa esiintyi haastateltavien mukaan puutteita eikä lapsen ja isovanhemman välistä kiintymyssuhdetta

nykyisellä arviointiprosessilla pystytään kunnolla kartoittamaan. Koska läheissijoituksia perustellaan olemassa olevalla kiintymyssuhteella, tulisi arvioinnissa syventyä pohtimaan lapsen ja isovanhemman välisen kiintymyssuhteen laatua ja luoda siihen oma käytäntönsä. Myös isovanhemman oman kokemusmaailman selvittely tulisi nähdä erityisen tärkeänä osana arviointiprosessia, jotta voidaan varmistua siitä, että uudet mallit sijaishuoltopaikasta löytyvät tai että niiden kehittymistä pystytään aktiivisesti tukemaan. Läheissijoitusprosessin kannalta on tärkeää tunnistaa, mitkä trauman siirtymämekanismit esiintyvät kullakin henkilöllä, miten nämä vaikuttavat läheisen kykyyn toimia sijaisvanhempana ja millaista tukea mahdollisessa läheissijoituksessa voidaan tulla tarvitsemaan. Huomioimalla trauman ylisukupolviset vaikutukset läheissijoituksissa voisi olla mahdollista ennaltaehkäistä mahdollisia konflikteja aikuisten välillä, arvioida läheisten soveltuvuutta sijaisvanhemmaksi, tukea kaikkia osapuolia paremmin ja tehdä lapsen edun mukaisia päätöksiä.

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti (2011) *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.

Alper, Joan (2015) Introduction. Teoksessa David Howe, Joanne Alper, Kim Golding, Daniel Hughes, Ben, Gurney-Smith & Jon Baylin (toim.) *Assessing Adoptive and Foster Parents*. E-kirja: <http://tampere.eblib.com/patron/FullRecord.aspx?p=1980724>

Amos, Jackie, Furber, Gareth & Segal, Leonie (2011) Understanding Maltreating Mothers: A Synthesis of Relational Trauma, Attachment Disorganization, Structural Dissociation of the Personality, and Experiential Avoidance. *Journal of Trauma & Dissociation* 12(5), 495–509.

Banyard, Victoria, Williams, Linda & Siegel, Jane (2003) The Impact of Complex Trauma and Depression on Parenting: An Exploration of mediating Risk and Protective Factors. *Child Maltreatment* 8(4), 334–349.

Bertaux, Daniel & Thompson, Paul (2005) Introduction. Teoksessa Daniel Bertaux & Paul Thompson (toim.) *Between generations. Family Models, Myths & Memories*. New Brunswick: Transaction Publishers. 1–12.

Bosquet Enlow, Michelle, Kitts, Robert L., Blood, Emily, Bizarro, Andrea, Hofmeister, Michelle & Wright, Rosalind J. (2011) Maternal posttraumatic stress symptoms and infant emotional reactivity and emotion regulation. *Infant Behavior & Development* 34, 487–503.

Bowlby, John (1988) *A secure base*. Oxon: Routledge

Brainerd, C.J & Reyna, V.F. (2002) Fuzzy-Trace Theory and False Memory. *Directions in Psychological Science* 11(5), 164–169.

Bundy-Fazioli, Kimberly, Fruhauf, Christine & Miller, Jacque (2013) Grandparents Caregivers' Perceptions of Emotional Distress and Well-Being. *Journal of Family Social Work*, 16(5), 447–462.

Chu, Ann & DePrince, Anne (2006) Development of Dissociation: Examining the Relationship Between Parenting, Maternal Trauma and Child Dissociation. *Journal of Trauma & Dissociation* 7(4), 75–89.

Fournier, Robert (2002) A trauma education workshop on posttraumatic stress. *Health & Social Work* 27(2), 113–124.

Forsberg, Hannele (2011) Kiistanalainen perhe ja moraalinen järkeily sosiaalityössä. *Janus* 19(3), 269–274.

Fechter-Leggett, Molly & O'Brien, Kirk (2009) The effects of kinship care on adult mental health outcomes of alumni of foster care. *The Children and Youth Services review* 32, 206–213.

Haavio-Mannila, Elina, Majamaa, Karoliina, Tanskanen, Antti, Hämäläinen, Hans, Karisto, Antti, Rotkirch, Anna, Roos, JP (2009) Sukupolvien ketju. Suuret ikäluokat ja sukupolvien välinen vuorovaikutus Suomessa. *Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia* 107. Helsinki: Kelan tutkimusosasto

Hall, Joanne (2003) Dissociative experiences of women child abuse survivors. *A Selective*

Constructivist Review. Trauma, violence & abuse (4)4, 283–308.

Hautamäki, Airi, Hautamäki, Laura, Maliniemi-Piispanen, Sinikka & Neuvonen, Liisa (2008) Kiintymyssuhteen välittyminen kolmessa sukupolvessa - äidinaitien paluu? *Psykologia* 43(6), 421–447.

Healy, Karen (2014) *Social work Theories in Context. Creating frameworks for practice*. Second edition. London: Palgrave & Macmillan

Heino, Tarja (2001) Sijoitukset sukulaisperheisiin lastensuojelussa, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus julkaisu 19. Helsinki: STAKES

Holtan, Amy, Handegård, Björn Helge, Thörnblad, Renee & Vis, Alrdis Svein (2013) Placement Disruption In Long-term Kinship and Nonkinship Foster Care. *Children and Youth Services Review* 35, 1087–1094.

Howe, David (2015) Conclusion. Teoksessa David Howe, Joanne Alper, Kim Golding, Daniel Hughes, Ben, Gurney-Smith & Jon Baylin (toim.) *Assessing Adoptive and Foster Parents*. E-kirja: <http://tamper.ebilib.com/patron/FullRecord.aspx?p=1980724>

Hulette, Annmarie, Kaehler, Laura & Freyd, Jennifer (2011) Intergenerational Associations Between Trauma and Dissociation. *Journal of Family Violence* 26, 217–225.

Hämäläinen, Kati (2012) Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56. Helsinki: Väestöliitto.

Karvinen, Synnove (2000) Sosiaalityön tutkimuksen metodologiset jännitteet. Teoksessa Synnove Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia*. SoPhi 48. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kemppainen Jaana (2001) *Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kiraly, Meredith & Humphreys, Cathy (2012) A tangled web: parental contact with children in kinship care. *Child and Family Social Work* 20, 106–115.

Kiraly, Meredith & Humphreys, Cathy (2013,a) Family Contact for Children in Kinship Care: A Literature Review. *Australian Social Work* 66(3), 358–374.

Kiraly, Meredith & Humphreys, Cathy (2013,b) Perspectives From Young People about Family Contact in Kinship Care: “Don't Push Us—Listen More”. *Australian Social Work*, 66(3), 314–327.

Kivimäki Ville (2013) *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939-1945*. Helsinki: WSOY

Koisti-Auer, Anna-Liisa (2004) *Sukulaissijaisvanhemmuus. Perhekohtainen työskentelymalli sukulaissijaisvanhempien valmennukseen ja valintaan*. Jyväskylä: Pesäpuu.

Koisti-Auer, Anna-Liisa (2007) *Sukulaissijaisvanhemmuuden profiili. Lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisalan lisensiaatintutkimus*. Tampereen yliopisto. Oulu: Pesäpuu ry.

- Koren-Karie, Nina, Oppenheim, David & Getzler-Yosef, Rachel (2004) Mothers Who Were Severely Abused During Childhood and Their Children Talk About Emotions: CoConstruction of Narratives in Light of Maternal Trauma. *Infant Mental Health Journal* 25(4), 300–317.
- Koren-Karie, Nina, Oppenheim, David & Getzler-Yosef, Rachel (2008) Shaping Children's internal Working Models Through Mother-Child Dialogues: the Importance of Resolving Past Maternal Trauma. *Attachment & Human Development* 10(4), 465– 483.
- Korhonen, Liisa (2009) Verkostotyöstä läheisneuvonpitoon. Teoksessa Verkostojen voimaa vai seittien satimia. Kokemuksia läheisneuvonpidosta. Juha-Pekka Vuorio, Erja Saurama ja Salla Hänninen (toim.) Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris – instituutin julkaisusarja nro 18. Helsinki: SOCCA ja Heikki Waris –instituutti. 52–60.
- Korol, Susan (2008) Familial and Social Support as Protective Factors Against the Development of Dissociative Identity Disorder. *Journal of Trauma & Dissociation* 9(2), 249–267.
- Kouvo, Anna, Virtanen, Emilia & Silvén, Maarit (2003) Kiintymys suomalaisissa perheissä. Äidin, isän ja lapsen kiintymyssuhteiden vastaavuus. *Psykologia* 38(1), 34–40.
- Kuntaliitto; Lastensuojelulakiin, perhehoitajalakiin ja omaishoitajalakiin on tullut muutoksia. <http://www.kunnat.net/fi/asiantuntijapalvelut/soster/sosiaalipalvelut/lapset/lastensuojelu/lakimuutokset/Sivut/default.aspx> viitattu: 19.03.2015
- Laakso, Riitta (2013) Mistä koti huostaanotetulle lapselle? Kaks, Kunnallisalan kehittämissäätiö. Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 73. Sastamala: Kunnallisalan kehittämissäätiö.
- Laine, Sanna (2013) Ylisukupolvista traumaketjua katkaisemassa. Sosiaalityö vanhempien tukena. Kandidaatin tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Lee, Yoona, Malley-Morrison, Kathleen, Jang, Mikyung & Watson, Malcolm (2014) Hierarchies of child maltreatment types at different perceived severity levels in European Americans, Korean Americans and Koreans. *Children and Youth Services Review* 46, 220–229.
- Levendosky, Alytia & Graham-Bermann, Sandra (2001) Parenting in Battered Women: The Effects of Domestic Violence on Women and Their Children. *Journal of Family Violence* 16(2), 171–192.
- Luoma, Iлона, Mäntymaa, Mirjami, Puura, Kaija & Tamminen, Tuula (2008) Geenit ja kulttuuri lapsen kasvun lähtökohtina. Teoksessa Anja Riitta Lahikainen, Raija-Leen Punamäki & Tuula Tamminen (toim.) Kulttuuri lapsen kasvattajana. Helsinki: WSOY. 85–97.
- Lyons-Ruth, Karen, Dutra, Lissa, Schuder, Michelle & Bianchi, Ilaria (2006) From Infant Attachment Disorganization to Adult Dissociation: Relational adaptations or Traumatic Experiences? *Psychiatric Clinics of North America*. 29(1), 63–86.
- Mennen, Ferol, Brensilver, Matthew & Tricket, Penelope (2010) Do maltreated children who remain at home function better than those who have placed? *Children and Youth Services Review* 32, 1675–1682.
- O'Brien, Valerie (2014) Responding to the call: a conceptual model for kinship care assessment. *Child and Family Social Work* 19, 355–366.

- Oranen, Mikko (2004) Lapsi ja perheväkivalta. Teoksessa Annlis Söderholm, Ritva Halila, Satu Kivitie-Kallio, Jussi Mertsola & Sirkku Niemi (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim. 128–152.
- Partanen, Terhi & Holma, Juha (2002) Vaihtoehto väkivallalle. Toimijuutta kaikille perheenjäsenille. Teoksessa Anna Rönkä ja Ulla Kinnunen (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Jyväskylä: PS-kustannus. 188–207.
- Pietilä, Ilkka (2011) Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino. 212–241.
- Pojjula, Soili (2004) Traumaterapiat. Teoksessa Irma Moilanen, Eila Räsänen, Tuula Tamminen, Fredrik Almqvist, Jorma Piha & Kirsti Kumpulainen (toim.) Lasten- ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Duodecim. 430–438.
- Punamäki, Raija-Leena (2005) Siirtykö trauma sukupolvelta toiselle? Mielenterveys ja perhesuhteet väkivallan uhrien perheissä. Teoksessa Ulla Aatsinki & Johanna Valenius (toim.) Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran vuosikirja 2004, Väki voimakas 17. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. 53–73.
- Punamäki, Raija-Leena (2011) Vanhemmuuteen siirtyminen: raskausajan ja ensimmäisen vuoden kiintymyssuhteet. Teoksessa Jari Sinkkonen ja Mirjam Kalland (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOYpro 95–114.
- Pösö, Tarja & Laakso, Riitta (2015, tulossa) Holistic, expert and centralised models for organising care placement decisions: findings from Finland. *Adoption & Fostering*.
- Raitasalo, Kirsimarja & Holmila, Marja (2014) Alkoholinkäyttötapojen periytyminen ja vanhempien kasvatuskäytännöt. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus. 196–204.
- Ruusuvuori, Johanna (2011) Vuorovaikutus ja valta haastattelussa – keskusteluanalyttinen näkökulma. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino. 269–299.
- Ryan, Joseph, Hong, Jun Sung, Herz, Denise & Hernandez, Pedro (2010) Kinship foster care and the risk of juvenile delinquency. *Child and Youth Services Review* 32, 1823–1830.
- Saurama, Erja & Julkunen, Ilse (2009) Lähestymistapana käytäntötutkimus. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola ja Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-Kustannus. 293–314.
- Schechter, Daniel, Coates, Susan, Kaminer, Tammy, Coots, Tammy, Zeanah, Charles, Davies, Mark, Schonfeld, Irvin, Marshall, Randall, Liebowitz, Michael, Trabka, Kimberly, McCaw, Jamie & Myers, Michael (2008) Distorted Maternal Mental representations and Atypical Behavior in a Clinical Sample of Violence-Exposed Mothers and Their Toddlers. *Journal of Trauma & Dissociation* 9(2), 123–147.
- Sevón, Eija & Notko, Marianne (2008) Perhesuhteiden omalakisuus. Teoksessa Eija Sevón ja Marianne Notko (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Gaudeamus. 13–24.

Sinkkonen, Jari (2004) Lapsen emotionaalinen kaltoinkohtelu. Teoksessa Annlis Söderholm, Ritva Halila, Satu Kivitie-Kallio, Jussi Mertsola & Sirkku Niemi (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim. 75–86.

Stokes, Jacqueline & Schmidt, Glen (2012) Child Protection Decision Making: A Factorial Analysis Using Case Vignettes. *Social Work* 57(1), 83–90.

Tarren-Sweeney, Michael (2013) An Investigation of Complex Attachment- and Trauma-Related Symptomatology Among Children in Foster and Kinship Care. *Child Psychiatry Hum Dev* 44, 727–741

Tuomi, Jouni & Sarajärvi Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tuovila, Pirjo (2008) Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa Jari Ketola (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus. 29–50.

Turunen, Merja-Maaria (2004) Lapsen kaltoinkohtelun psyykkisistä seurauksista. Teoksessa Annlis Söderholm, Ritva Halila, Satu Kivitie-Kallio, Jussi Mertsola & Sirkku Niemi (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim. 187–201.

Valtonen, Anu (2005) Ryhmäkeskustelut – millainen metodi? Teoksessa Johanna Ruusuvoori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu, tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino. 223–241.

Van der Hart, Onno, Nijenhuis, Ellert & Steele, Kathy (2009) Vainottu mieli. Rakenteellinen dissosiaatio ja kroonisen traumatisoitumisen hoitaminen. Suom. Paula Holländer. Oulu: Traumaterapiakeskus.

Vuorio, Juha-Pekka (2009) Läheisneuvonpito ja lastensuojelu. Kokemuksia läheisneuvonpidosta. Teoksessa Juha-Pekka Vuorio, Erja Saurama ja Salla Hänninen (toim.) Verkostojen voimaa vai seittien satimia. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris – instituutin julkaisusarja nro 18. Helsinki: SOCCA ja Heikki Waris instituutti. 9–36.

Väänänen, Riitta (2013) Perheen rakenteen, dynamiikan ja arvojen merkitys lapsen psyykkiselle hyvinvoinnille. *Dissertations in Social Sciences and Business Studies* no 68. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto

Wheeldon, Johannes & Faubert, Jacqueline (2009) Framing Experience: Concept Maps, Mind Maps, and Data Collection in Qualitative Research. *International Journal of Qualitative Methods* 2009, 8(3) 68–83.

Lainsäädäntö (<http://www.finlex.fi/fi/laki/>)

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 Finlex viitattu 12.03.2015.

Perhehoitolaki 20.3.2015/263, Finlex viitattu: 20.07.2015

Liite 1: Haastattelukutsu

Hyvä sosiaalityöntekijä!

Teen pro gradu –tutkielmaa läheissijoituksista ja kaipaen siihen sinun tärkeää kokemustietoa. Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, millaisiin tietoihin pohjautuen päätös läheissijoituksesta tehdään ja miten lapsen, vanhemman ja isovanhemman välisiä suhteita tarkastellaan. Tutkimus on rajattu koskemaan lapsen sijoittamista isovanhemmalle huostaanoton yhteydessä. Sinulla ei tarvitse olla kokemusta kokonaan läpikäydystä prosessista joka on päätynyt läheissijoitukseen. Myös jo tehdyt läheisarviot antavat tutkimukseni kannalta tärkeää tietoa, vaikka varsinaiseen läheissijoitukseen ei olisi lopulta ryhdyttykään.

Haastattelu toteutetaan toiminnallisena ryhmähaastatteluna. Haastatteluun osallistuu 3-5 sosiaalityöntekijää joiden työnkuva on samankaltainen kuin sinulla. Haastattelu kestää korkeintaan kaksi tuntia. Haastattelu tarjoaa mukavan mahdollisuuden ammatilliseen reflektioon positiivisessa hengessä ja tilaisuuden edistää läheissijoituksiin liittyvää tutkimusta ja sosiaalityön käytäntöjä.

Haastatteluun voi osallistua jonakin seuraavista ajankohdista: **xx.xx.** klo: 9-11 tai 13-15 tai **xx.xx.** klo: 9-11 tai 13-15

Jos sinulla on mahdollisuus osallistua tutkimukseen, ole hyvä ja ilmoittaudu minulle mahdollisimman pian, mutta viimeistään **xx.xx.2015** mennessä sähköpostilla ja kerro kumpi päivä sinulle sopii. Voit kertoa myös ryhmätoiveestasi. Ilmoitan sinulle ryhmäsi ajankohdan ja paikan heti kun saan ilmoittautumiset vastaanotettua ja ryhmät jaettua. Työni ohjaajana toimii professori Tarja Pösö Tampereen yliopistosta.

Ystävällisin terveisin

Sanna Laine, YTK, sosiaalityö

Tampereen yliopisto

yhteystiedot

Liite 2 : Haastattelun taustakysymykset

Päivämäärä ja ryhmä:

Taustakysymykset:

Ryhmän koko: _____hlö

Kuinka kauan on ollut yksikössä töissä:

Avohuolto_____ vai asiantuntijayksikkö_____

Yksikön rooli arvioinnissa?

Yksikön rooli päätöksenteossa?

Taustakysymykset (Koisti-Auer 2004):

Mikä on toimiston kanta sukulaissijoituksiin?

Kenen aloitteesta sukulaissijoitusta aletaan selvittää?

Kuka tai ketkä (työntekijät) yhdessä selvittävät sukulaissijoitusta?

Kuka valmistelee päätöksen?

Mitkä seikat ovat ehdottomia esteitä sukulaissijaisvanhemmaksi ryhtymiselle?

Millaista tukea sukulaissijaisperheille yleensä annetaan tai tarvitaan? (Arviointivaiheessa todettua)

Miten lasten kanssa työskennellään arviointivaiheessa?

Tehtävänanto

Kuvitelkaa, että olette seuraavassa tilanteessa: Teillä on asiakkaana lapsi, jonka kohdalla huostaanotto on välttämätöntä ja te pohditte läheissijoituksen mahdollisuutta. **Läheissijaisperheeksi suunnitellaan lapsen isovanhempia.**

Tehtävänänne on pohtia mitä teidän, arvioivina ja päätöksen valmistelevina sosiaalityöntekijöinä pitää **tehdä, selvittää tai tietää** näiden kolmen henkilön välisistä suhteista sekä elämänhistoriastaan, jotta voitte tehdä päätöksen siitä, tehdäänkö läheissijoitus vai ei.

Piirtäkää tälle paperille kuvio, jossa näkyy mahdollisimman monipuolisesti kaikki nämä selvittävät asiat. Voitte vapaasti spekuloida eri tilanteita, kirjoittaa kaavioon asioita, jotka voivat katkaista prosessin tai asioita joita haluaisitte tehdä tai selvittää. Kuvio voi olla **mindmap, prosessikaavio, piirros tai sarjakuva**. Ihan mitä tahansa millä saatte näkyväksi kaikki selvittävät asiat.

Äänitän työskentelyenne. Teillä on noin _____ aikaa tehdä kuviota, jonka jälkeen te esittelette työnne minulle yhdessä. Voin tehdä tarkentavia kysymyksiä jo työskentelyn aikana tai työn esittelyn aikana.

Lapsi – vanhempi – isovanhempi

**Henkilöiden väliset suhteet ja
vuorovaikutus**

Yhteinen elämänhistoria

Kuka selvittää?

Mitä selvitetään ja miksi?

Miten selvitetään?

Liite 4: Suostumus aineiston käyttöön

Suostumus aineiston käyttöön tutkimuksessa

Toiminnallinen ryhmähaastattelu käsittelee läheissijoitusprosessia ja siihen kuuluvaa sukupolvien välisen vuorovaikutuksen arviointia sekä päätöksentekoa. Haastattelun aikana ryhmän jäsenet luovat prosessikaavion jonka he lopuksi esittelevät haastattelijalle. Haastattelu on osa pro gradu -tutkielman aineistoa. Tutkimuksen tavoitteena on löytää lisätietoa lastensuojelun sijaishuollossa tehtävien päätösten tueksi ja erityisesti ylisukupolvisen trauman huomioimiseksi.

Tutkielma toteutetaan osana Tampereen yliopiston sosiaalityön maisteriopintoja. Tutkijana toimii Sanna Laine, jolta saa myös lisätietoa tutkimuksesta. Tutkijaan saa olla myös yhteydessä haastattelun jälkeen siihen liittyvissä asioissa.

Haastattelu äänitetään kokonaisuudessaan ja kirjoitetaan tekstimuotoon pääosin vain työn esittelyn osalta, mutta myös muilta tarpeellisilta osin niin, ettei haastateltavia ole siitä välittömästi tunnistettavissa. Tämän jälkeen äänite tuhotaan. Kirjoitettu aineisto ja tehty kuvio jäävät tutkijan käyttöön. Haastateltavien henkilötietoja ei luovuteta eteenpäin

Haastateltava saa kieltää aineistosta oman osuutensa käytön missä tutkimuksen vaiheessa tahansa. Aineisto säilytetään tutkimuksen jälkeen lukitussa tilassa ilman haastateltavan tunnistetietoja myöhempiä tutkimuksia ja opetuskäyttöä varten.

Annan luvan käyttää haastatteluani aineistona pro gradu –tutkielmassa sekä tutkijan (Sanna Laine) muissa myöhemmissä tutkimuksissa. Aineistoa (sitaaatteja) saadaan käyttää myös opetustarkoituksessa.

päivämäärä ja paikka

Allekirjoitus ja nimen selvennys

Tutkija:

Sanna Laine